

HELSINGIN YLIOPISTO

Sanoista saavutettaviksi

Selkokielisten sanastojen laatiminen
kognitiivisen saavutettavuuden
näkökulmasta

Timo Suuronen
Maisterintutkielma
Kääntämisen ja tulkkauksen maisteriohjelma
Käännösteknologian opintosuunta
Humanistinen tiedekunta
Helsingin yliopisto
Huhtikuu 2022

Sisällysluettelo

1	Johdanto	1
2	Selkokieli, saavutettavuus ja sanastotyö	4
2.1	Selkokieli suomen kielen muotona.....	4
2.2	Selkokielen suhde muihin suomen kielen kielimuotoihin.....	5
2.2.1	Selkokielen sekä yleiskielen, selkeän kielen, erikoiskielen ja virkakielen eroista	5
2.2.2	Yhteenvedo kielimuodoista selkosanaston näkökulmasta	8
2.3	Selkokielen kohderyhmät ja selkokielen tarve	11
2.4	Selkokielen vaikeustasot ja selkokielen mittari.....	15
2.5	Saavutettavuus selkosanaston näkökulmasta	16
2.5.1	Hyväksyttävyyys	18
2.5.2	Luettavuus	21
2.5.3	Ymmärrettävyyys	24
2.5.4	Kognitiivisen saavutettavuuden esteet selkosanaston näkökulmasta...	26
2.6	Selkosanasto sanaston muotona	29
2.6.1	Sanastotyön perusteet selkosanaston näkökulmasta	29
2.6.2	Sanaston rakenne.....	31
2.6.3	Sanastojen kohderyhmät	38
2.6.4	Sanastotyön vaiheet.....	40
2.6.5	Käyttäjätietoinen selkosanastotyö.....	42
3	Tutkimuksen toteutus selkosanastotyön vaiheiden mukaisesti.....	45
3.1	Selkosanaston aihealueen, käyttötarkoituksen, kohderyhmän ja julkaisukontekstin määrittely	45
3.2	Termi-inventaario	47
3.3	Käsitteiden sisällön selvittäminen	48
3.4	Selkosanaston tason määrittely ja alustavan selkosanaston laadinta.....	48

3.4.1	Aiempien selkokielisten sanastojen tarkastelu ja sananselitysten laadinta terminologisten koettimien avulla	52
3.5	Kohderyhmätestausta edeltäneet toimet ja kohderyhmättestaus	59
4	Pilottisanaston testaus ja testauksen tulokset.....	64
4.1	Pilottisanaston testaus.....	64
4.2	Sananselitysten luettavuuden ja ymmärrettävyyden tarkastelu.....	66
4.2.1	Luettavuus	67
4.2.2	Ymmärrettävyys	71
4.2.3	Yhteenveto selkosanaston luettavuuteen ja ymmärrettävyyteen vaikuttavista tekijöistä.....	78
5	Päätelmät ja yhteenveto	81
	Lähdeluettelo.....	84

Liitteet

Liite 1: Selkokielinen sähköpostikutsu tutkimuksen esittelytilaisuuteen

Liite 2: Esimerkkidioja tutkimuksen diaesityksestä

Liite 3: Selkosanasto lähteineen

Liite 4: Taulukko erilaisista listauksista, joissa kerrotaan selkosanaston ymmärrettävyyteen ja luettavuuteen liittyvät piirteet sekä yhtymäkohdat ja eroavaisuudet selkosanastotyön ja terminologisen sanastotyön välillä.

Liite 5: Venäjänkielinen lyhennelmä

Kuvaluettelo

Kuva 1: Esimerkki terminologisen sanaston termitietueesta (TSK 2006: 34).	32
Kuva 2: Symbolit, jotka esitetään termin ja määritelmän kohdalla selkosanastossa (Kuvat: Papunetin kuvapankki, papunet.net, Sergio Palao / ARASAAC).....	34
Kuva 3: Tutkielman selkosanasto ja Kelan terminologinen sanasto: erot pilkutuksessa, isossa alkukirjaimessa ja siinä, miten sananselitys (määritelmä) aloitetaan (ylempi kuva Kela 2021: 36).....	36
Kuva 4: Konkordanssiosumia korpuksesta hakusanalla tarkoittaa (Helsingin yliopisto 2017).....	51
Kuva 5: Kuvakaappaus tietotekniikkasanastosta (TTS 2014: 6).....	52
Kuva 6: Koostumussuhde sosiaalialan selkokielisessä sanastossa (Hilma 2013: 16).....	55

Kuva 7: Kaista-sanan selitys selkosanastossa.....	56
Kuva 8: Mobiilipankki-sanan selitys, jossa on käytetty sekä yläkäsitettä että esimerkillä konkretisointia.....	56
Kuva 9: WiFi-sanan selityksessä oleva esimerkki.....	57
Kuva 10: Esimerkki käänteisestä sanajärjestyksestä selkosanastossa.	58
Kuva 11: Osion 2 ensimmäinen monivalintakysymys.	65
Kuva 12: Osion 2 vaihtoehdot, jos informantti vastasi ”huono”.....	66
Kuva 13: Esimerkin jakautuminen kahdelle sivulle valikko-sanatietueessa. ...	69
Kuva 14: Selain-sanatietue.	71
Kuva 15: Vaikuttaminen-sanatietue.	72
Kuva 16: Eväste-sanatietue.....	73
Kuva 17: Kaista-sanatietue.....	76

Kuvioluettelo

Kuvio 1: Erikoiskieli, yleiskieli, selkokieli, selkeä kieli ja virkakieli sijoitettuna nelikenttään (mukaillen Leskelä 2019a: 385).....	8
Kuvio 2: Selkokieli, selkeä kieli, yleiskieli ja erikoiskieli kielen monimutkaisuuden ja ymmärrettävyyden kautta tarkasteltuna (mukaillen Hansen-Schirra, Maaß 2020: 18).	10
Kuvio 3: Saavutettavavan kommunikaation malli (mukaillen Maaß 2020: 169).	13
Kuvio 4: Hyväksyttävyyys, stigmatisaatio, ymmärrettävyys ja havaittavuus suhteessa selkokieleen, selkeään kieleen ja yleiskieleen (mukaillen Hansen- Schirra & Maaß 2020: 24).	20
Kuvio 5: Selkosanaston sananselityksissä käytettävä strategia (mukaillen Hansen-Schirra ym. 2020: 106–107).	37

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Tiivistelmä

Tiedekunta: Humanistinen tiedekunta

Koulutusohjelma: Kääntämisen ja tulkkauksen maisteriohjelma

Opintosuunta: Käännösteknologia

Tekijä: Timo Suuronen

Työn nimi: Sanoista saavutettaviksi – selkokielisten sanastojen laatiminen kognitiivisen saavutettavuuden näkökulmasta

Työn laji: Maisterintutkielma

Kuukausi ja vuosi: Huhtikuu 2022

Sivumäärä: 83 s. + 5 liitettä (yhteensä 24 sivua)

Avainsanat: kognitiivinen saavutettavuus, selkosanasto, kohderyhmätietoinen selkosanastotyö, selkokieli, hyväksyttävyyys, luettavuus, ymmärrettävyyys

Ohjaaja tai ohjaajat: Päivi Pasanen

Säilytyspaikka: Helsingin yliopiston kirjasto – Helda/E-thesis (opinnäytteet), ethesis.helsinki.fi

Tiivistelmä: Tämän tutkielman tavoitteena oli laatia kognitiivisesti saavutettava selkokielineen sanasto eli selkosanasto ja määritellä ne selkosanaston piirteet ja laatimiskäytänteet, joiden avulla selkosanastoista saadaan kognitiivisesti mahdollisimman saavutettava. Toisena tavoitteena oli verrata selkosanastoja ja niiden laadintaprosessia terminologisiin sanastoihin ja määritellä, miten terminologisen sanastotyön ohjeita tulee soveltaa selkosanastotyössä.

Tutkielmassa määriteltiin selkosanaston kognitiivisen saavutettavuuden koostuvan hyväksyttävyydestä, luettavuudesta ja ymmärrettävyydestä. Kun kohderyhmätietoisuuteen osallistuvat informantit hyväksyvät selkosanastossa olevat luettavuuteen ja ymmärrettävyyteen liitetyt piirteet, toteutuu sen kognitiivinen saavutettavuus. Tutkielman selkosanasto on laadittu yhteistyössä Selkeästi meille -hankkeen kanssa, jonka parissa toimivat kehitysvammaiset ihmiset saivat valita selkosanastoon tulleet sanat ja testata selkosanaston ensimmäisen version. Tutkielman keskiössä on selkosanaston kohderyhmä ja heidän mielipiteensä selkosanastosta, joten kutsunkin tutkielmassani esiteltävää sanastotyötä kohderyhmätietoiseksi selkosanastotyöksi.

Tutkimusmenetelmäni oli sanastotyömenetelmän soveltaminen ja muokkaaminen selkosanastotyöhön soveltuvaksi kohderyhmätietoisuuteen osallistuvien informanttien antaman palautteen avulla. Selkosanaston sananselitysten kielellisiä ja visuaalisia piirteitä varten hain tietoa ja hyviä käytänteitä aiemmin laadituista selkokielistä sanastoista. Tutkielmassa käytettiin apuna myös terminologisia koettimia, joiden avulla etsin niitä kielellisiä ilmauksia, joilla selkokielistissä materiaaleissa on selitetty termejä auki.

Kohderyhmätietoisuudessa selkosanaston luettavuuteen ja ymmärrettävyyteen liittyvät ominaisuudet hyväksyttiin, jolloin selkosanaston kognitiivisen saavutettavuuden voidaan sanoa toteutuvan. Tärkeimpiä luettavuuteen vaikuttavia tekijöitä olivat värikuvat valkoista taustaa vasten sekä termiä ja sen määritelmää merkitsemässä olleet kysymysmerkki ja huutomerkki. Ymmärrettävyyteen vaikuttavista tekijöistä yksi tärkeimmistä oli kohderyhmätietoisuuden selkosanastotyön sananselitysstrategia, jossa sananselitys alkaa selitettävällä sanalla ja joka jatkuu verbillä *olla* tai *tarkoittaa* ja selitettävän sanan yläkäsitteellä, jos sellainen löytyy.

Terminologisesta sanastotyöstä säilytettäviä asioita ovat esimerkiksi yläkäsitteen avulla selittäminen, termin esittäminen sanatietueessa perusmuodossaan sekä esimerkkien käyttö. Suurimpiin muutoksiin kuuluvat muun muassa sananselitysten aloittaminen isolla alkukirjaimella, niiden lopettaminen pisteeseen ja niiden aloittaminen selitettävällä sanalla. Käsitteen nimitystä ja määritelmää kutsutaan terminologisesta sanastotyöstä poiketen sanaksi ja sanan selitykseksi. Terminologisen sanastotyön ja selkosanastotyön työvaiheet ovat pitkälti samanlaiset, mutta selkosanastotyöhön lisänä ovat tulleet selkosanaston tason eli sen kognitiivisen saavutettavuuden määrittely ja kahden kohderyhmätietoisuuden toteutus.

1 Johdanto

Tässä maisterintutkielmassa tutkin sanastotyötä selkokielen ja saavutettavuuden näkökulmasta. Selkokielellä tarkoitetaan sisällöllisesti, rakenteellisesti ja sanastollisesti luettavammaksi ja ymmärrettävämmäksi muokattua suomen kielen muotoa, joka on suunnattu niille ihmisille, joilla on vaikeuksia lukemisen tai yleiskielen ymmärtämisen kanssa (Leskelä 2019b: 93). Tässä tutkimuksessa keskityn kirjoitettuun selkokieleen. Selkokeskuksen, selkokieltä edistävän ja kehittävän asiantuntijakeskuksen, vuonna 2019 laatiman selkokielen tarvearvion mukaan selkokielen erilaisiin kohderyhmiin kuuluu Suomessa noin 650 000–750 000 henkilöä, eli noin 11–14 % koko väestöstä (Juusola 2019: 3). Lisäystä viiden vuoden takaisin lukemiin on n. 100 000 henkilöä. Tarve selkokieliselle materiaalille on siis huomattava, ja selkokielisillä sanastoilla voisi olla oma roolinsa selkokielisten materiaalien lisäämisessä ja niiden tukemisessa.

Tutkimuksella on kaksi tutkimuskysymystä:

1. Mitkä ovat kognitiivisesti saavutettavan selkokiellisen sanaston piirteet ja laatimiskäytännöt?
2. Miten terminologisen sanastotyön ohjeita tulee soveltaa ja muokata, jotta ne sopisivat selkokielliseen sanastotyöhön ja selkokiellisen sanaston laatimiseen?

Päätavoitteenani on saada selville, mitä asioita selkokiellisen sanaston laadinnassa tulee ottaa huomioon, jotta siitä saadaan mahdollisimman kognitiivisesti saavutettavia ja jotta niiden avulla myös muusta sen aihealuetta käsittelevästä informaatiosta saataisiin kognitiivisesti saavutettavampaa. Haluan myös tutkia, miten selkosanastotyö eroaa terminologisesta sanastotyöstä vaiheiltaan ja ohjeistukseltaan. Tutkimuksessa luon mallin selkokielliseen sanastolle, josta käytän myöhemmin nimitystä *selkosanasto*. Mallia voi halutessaan käyttää oman selkosanastotyönsä apuna. Selkosanastolla tarkoitan sellaista sanastoa, jota on muokattu ymmärrettävyydeltään, luettavuudeltaan ja hyväksyttävyydeltään sellaiseksi, että se palvelee kognitiivisen saavutettavuuden edistämistä ja mahdollisuuksia toimia yhteiskunnassa. Kognitiivisesti saavutettava selkokiellinen sanasto rakentuu hyväksyttävyyden, luettavuuden ja ymmärrettävyyden käsitteiden pohjalle, jotka tässä tutkimuksessa miellän kognitiivisen saavutettavuuden kolmeksi eri osa-alueeksi (ks. alaluku 2.5). Koska tämä työ on tietääkseni ensimmäinen selkokielen tutkimusta

ja terminologian teoriaa yhdistävä tutkimus siitä, miten selkosanastoja luodaan ja millaisia piirteitä ja kriteereitä niillä on, voidaan tässä tutkimuksessa laadittua selkosanastoa luonnehtia pilottisanastoksi.

Tutkimus on toteutettu yhteistyössä Selkeästi meille -hankkeen kanssa (Slkm 1). Hankkeen myötä sanaston kohderyhmäksi valikoitui kehitysvammaiset aikuiset ja selkosanaston aihealueeksi saavutettavuuteen ja netissä toimimiseen liittyvät termit ja käsitteet. Laadittava selkosanasto on sähköinen. Selkosanastotyö on käyttäjää tukeva ja tämän huomioon ottava, ja hankkeessa toimivat kehitysvammaiset ihmiset hyötyvät näiden termien selkokielisestä selittämisestä jokapäiväisessä elämässään.

Saavutettavuus ja etenkin kognitiivinen saavutettavuus ovat tässä tutkielmassa laadittavan selkosanaston tärkeimpiä käsitteitä. Saavutettavuus on digitaaliseen maailmaan vakiintunut käsite, jolla tarkoitetaan sitä, että ihmisten erilaisuus ja moninaisuus otetaan huomioon verkkopalveluiden suunnittelussa ja toteutuksessa ja että digipalvelujen ja niissä olevien sisältöjen käyttö helpottuisi. Tämä parantaa yhdenvertaisuutta digitaalisessa yhteiskunnassa ja lisää vammaisten henkilöiden itsenäisyyttä ja osallisuutta yhteiskunnassa. (Avi 2.) Tyypillisesti saavutettavuuden parantamisella on tarkoitettu *teknisen saavutettavuuden* parantamista, jolla tarkoitetaan verkkopalvelujen helppoa teknistä ja sisällöllistä saavutettavuutta (Leskelä 2019b: 65). Tässä työssä paneudutaan saavutettavuuteen kuitenkin *kognitiivisen saavutettavuuden* kautta, jolla tarkoitetaan tiedon ja tiedonkäsittelyn saavutettavuutta ja niitä ratkaisuja, jotka helpottavat luetun ymmärtämistä ja sen hahmottamista, muistamista, uuden tiedon oppimista ja omaksumista (Leskelä 2019b: 49).

Suomenkielinen selkokieltä käsittelevä tutkimus on viime vuosina vilkastunut ja selkokieltä käsitteleviä maisterintutkielmia on valmistunut useita. Niistä oman työni aiheeseen liittyvät läheisesti esimerkiksi Saila Pelkosen (2020) vaikeiden sanojen selittämistä ja käyttämistä koskeva pro gradu -tutkielma ja Jenni Stoltin (2021) ymmärrettävyyšnäkökulmasta laadittu selkokieltä tutkiva maisterintutkielma. Näissä tutkimuksissa on todettu, että erikoiskielisiä ja virkakielisiä vaikeita sanoja jätetään selittämättä selkokielisissä teksteissä paljon (Pelkonen 2020: 69–70) ja että haastava sanasto on yksi eniten ymmärrettävyyden kohdalla vaikeuksia aiheuttavista asioista selkokielisiä uutisia lukiessa (Stolt 2021: 58).

Selkosanastotyössä sovellettavia hyviä käytänteitä ja periaatteita on sivuttu erinäisissä teoksissa (ks. esim. Leskelä 2019; Inclusion Europe 2009; Hansen-Schirra, Nitzke, Gutermuth, Maaß & Rink 2020). Näissä teoksissa tarkastellaan muun muassa selkokieltä, termien selittämistä, selkokielen tekstin visuaalisia piirteitä ja kognitiivista saavutettavuutta. Näitä ohjeistuksia ja käytänteitä sovelletaan selkosanaston kognitiivisen saavutettavuuden eli sen hyväksyttävyyden, luettavuuden ja ymmärrettävyyden määrittelyssä. Lisäapuna selkosanaston sananselitysten laatimiselle ovat aiemmin laaditut neljä muuta selkokielistä sanastoa (ks. alaluku 3.4.1), joista jotkut ovat saaneet selkotunnuksen merkiksi selkokielen noudattamisesta ja jotka ovat vapaasti saatavilla Internetissä. Selkosanaston sananselityksiä varten on myös etsitty tietoa ja tiedon esittämisen käytänteitä kehitysvammaisille suunnatusta *Leija*-lehdestä. Tässä apuna on käytetty Korp-korpustyökalua ja terminologisia koettimia (ks. alaluku 3.4.1).

Tutkimusmenetelmäni on sanastotyömenetelmän soveltaminen ja muokkaaminen selkosanastotyöhön soveltuvaksi informanttien antaman palautteen avulla. Sanastotyön vaiheita on selostettu useissa lähteissä (ks. esim. Vehmas-Lehto 2005; Sanastokeskus 1). Näissä teoksissa ei yleensä kuitenkaan ole pohdittu kohderyhmän vaikutusta sanastotyössä, mikä on taas oman tutkielmani lähtökohta. Poikkeuksena tähän on Kudaševin (2007) väitöskirja, jossa on eritoten keskitytty kääntäjiin terminologisten sanastojen kohderyhmänä.

Tutkielma jakautuu viiteen lukuun. Toisessa luvussa käyn läpi selkokieltä, saavutettavuutta ja terminologisen sanastotyön perusteita. Kolmannessa luvussa kerron tarkemmin selkosanastotyön vaiheiden kautta siitä, mitä kussakin vaiheessa selkosanaston laadintaprosessia on tehty. Neljännessä luvussa käyn tarkemmin läpi pilottisanaston testaustilaisuutta, siitä saatuja tuloksia, niiden vaikutusta selkosanaston sananselityksiin ja sitä, mitä piirteitä kognitiivisesti saavutettavaan selkosanastoon liittyy. Viidennessä luvussa vastaan tutkimuskysymyksiini ja esittelen mahdollisia jatkotutkimusaiheita.

2 Selkokieli, saavutettavuus ja sanastotyö

Tässä luvussa esittelen lyhyesti selkokielen, sen eri muodot ja sen kohderyhmät. Vertaan selkokieltä muihin suomen yleisimpiin kielimuotoihin, jotta voidaan nähdä, miten selkokieli suhtautuu muihin suomen kielen kielimuotoihin ja miten selkosanastojen avulla voidaan parantaa etenkin erikoiskielen ja selkokielen välillä olevaa eroa informaation kognitiivisessa saavutettavuudessa. Luvussa käydään myös läpi selkokielen kautta tavoitettava saavutettavuus ja sen kaksi eri alakäsitettä eli kognitiivinen ja tekninen saavutettavuus, ja samalla määritellään kolme selkosanaston kognitiivisen saavutettavuuden osa-aluetta. Luvun lopuksi tarkastelen selkosanastoa terminologisen sanastotyön näkökulmasta.

2.1 Selkokieli suomen kielen muotona

Selkokielellä tarkoitetaan sellaista suomen kielen muotoa, jota on mukautettu sisällöllisesti, sanastollisesti ja rakenteellisesti siten, että se on yleiskieltä luettavampaa ja ymmärrettävämpää. Selkokieli noudattaa suomen kielen kielioppia ja on suunnattu sellaisille ihmisille, jotka kokevat vaikeuksia yleiskielisen tekstin lukemisessa tai ymmärtämisessä. (Leskelä 2019a: 93–95.) Selkokielessä ei hyödynnetä kaikkia suomen kielen elementtejä, vaan valikoidaan ne, joiden avulla tekstistä saadaan ymmärrettävämpää (Leskelä 2019a: 95). Selkokieltä on Suomessa kehitetty jo yli 25 vuoden ajan, ja se tuli laajemmin tunnetuksi 1980-luvun alussa, kun alkoi keskustelu muuan muassa selkokirjallisuudesta ja kun aloitettiin selkosivujen, kehitysvammaisten aikuisten opetusta varten suunniteltujen oppimateriaalien, selkokirjojen ja ensimmäisten selkomukautusten julkaisu. (Virtanen 2006: 87–91).

Selkokielellä on oma mittarinsa (Selkokeskus 1), joka on luotu vuonna 2014 helpottamaan selkokielisyyden määrittelyä ja arviointia sekä selkokielen erottamista yleiskielisistä teksteistä. Selkokielen mittarissa määritellään selkokielen perustaso eli *perusselkokieli*, ja siinä lueteltuja selkokielen periaatteita noudattamalla voidaan parantaa tekstin ymmärrettävyyttä. (Leskelä 2019a: 112–114.) Selkokielen perustason lisäksi selkokieli jaetaan kahteen muuhun vaikeustasoon, eli *helppoon selkokieleen* ja *vaativaan selkokieleen* (Leskelä 2019a: 160).

Selkokieli on syntynyt ja sitä on kehitetty käytännön tarpeet huomioon ottaen, ja osa sen ohjeistuksista perustuu sekä teksti- että vastaanottajalähtöisiin tutkimuksiin. Tekstilähtöisiä tutkimuksia ovat olleet muun muassa luettavuustutkimus ja tekstien ymmärrettävyysteoria, kun taas vastaanottajalähtöisiä tutkimuksia ovat olleet muun muassa lukutaitotutkimukset, puhutun selkokielen tutkimukset ja saavutettavuustutkimukset. (Leskelä 2019a: 86–90.)

Nykyään selkokielen kehittämistyötä Suomessa tekee Selkokeskus, valtakunnallinen selkokielen asiantuntijakeskus, joka on osa Kehitysvammaliittoa. Selkokeskus edistää selkokielen asemaa sekä selkokielen kohderyhmien kielellisiä oikeuksia, tuottaa selkokielistä tekstejä, kehittää selkokieltä ja edistää siihen liittyvää tutkimusta. Selkokeskus myöntää selkokielen kriteerit täyttävälle julkaisuille *selkotunnuksen*, joka kertoo lukijalle, milloin julkaisu on selkokielen kriteerit täyttävä. (KVL 2.)

2.2 Selkokielen suhde muihin suomen kielen kielimuotoihin

Tässä alaluvussa tarkastelen selkokielen suhdetta neljään muuhun suomen kielen kielimuotoon, eli yleiskieleen, erikoiskieleen, virkakieleen ja selkeään kieleen, joka usein sekoitetaan selkokielen kanssa. Yleis-, erikois- ja virkakieli valikoituivat tarkasteluun, koska niillä kirjoitetaan paljon erilaisia tekstejä, joita tulisi mahdollisuuksien mukaan saada sellaisiksi, joita yhä laajempi lukijakunta ymmärtäisi esimerkiksi selkosanastojen kautta. Selkeä kieli valikoitui tarkasteluun koska se eroaa selkokielestä muun muassa kohderyhmänsä suhteen, mikä on tärkeä muistaa tutkimukseni kontekstissa. Kielimuotojen tarkastelun kautta on mahdollista ymmärtää, millainen suhde selkokielellä on etenkin erikoiskieleen, jolla erikoisalojen sanastoja tyypillisesti kirjoitetaan.

2.2.1 Selkokielen sekä yleiskielen, selkeän kielen, erikoiskielen ja virkakielen eroista

Yleiskielellä tarkoitetaan yleisesti ymmärrettävissä olevaa kielimuotoa, joka pitää sisällään monenlaisia, erilaisiin viestinnällisiin tilanteisiin ja tarkoituksiin suunnattuja tekstejä. Yleiskieliset tekstit tavoittelevat jotakin määrittelemätöntä joukkoa kielenkäyttäjiä, eli ne ovat lukijaneutraaleja, ja kielellisellä vaikeustasolla vaihtelua on paljon enemmän kuin esimerkiksi erikoiskielisissä teksteissä. (Leskelä

2019b, 95.) Yleiskielen ymmärtäminen johtuu pitkälti tuttujen sanojen käytöstä (TSK 1989: 11): sanojen merkitys on myöskin väljempi kuin erikoiskielessä, ja sanat ovat sidoksissa kulloiseenkin käyttöyhteyteensä ja -tarkoitukseensa (Suomalainen 2002). Yleiskieltä käytetään monenlaisissa viestintätilanteissa, kuten uutisissa, asiakirjoissa, julkisessa viestinnässä ja käyttöohjeissa. Sen tulisi olla kaikille yhteinen ja yleinen kommunikaation väline. Yleiskieli noudattelee suomen kieliopin sääntöjä niin oikeinkirjoituksessa kuin kieliopillisissa piirteissä. (Kielitoimiston ohjepankki.)

Selkeällä kielellä tarkoitetaan sellaista yleiskieltä, joka noudattelee kielenhuollon suosituksia ja jossa ei käytetä erikoiskielessä esiintyviä termejä. (Pyhälähti 2016.) Selkeästä kielestä käytetään myös termiä *selkeä yleiskieli*, joten suhde selkokieleen on tärkeä määritellä tässä kohtaa. Yllä mainittujen piirteiden lisäksi selkeään kieleen sisältyy samoja piirteitä kuin selkokieleen, kuten aktiivimuotoisten verbien suosiminen ja passiivimuodon turhan käyttämisen välttäminen, sivulauseiden suosiminen lauseenvastikkeiden sijasta, termien selittäminen ja informaation sujuvan kulun edistäminen. (Saavutettavasti.fi.) Selkeä kieli on viime vuosina ollut esillä esimerkiksi puhuttaessa verkkosivujen sisällön saavutettavuudesta. (ks. esim. Papunet, Avi 4). Selkeällä kielellä ei kuitenkaan ole selkokielen tapaan tiettyä kohdeyleisöä, vaan se on ylipäättään tarkoitettu nopeuttamaan ja helpottamaan jokaisen ihmisen lukemista ja tiedonsaantia (Lemmetty-Garcia 2021).

Jokapäiväisessä kielenkäytössä selkokielen ja selkeän kielen ero on hyvin häilyvä ja ne menevät hyvin helposti sekaisin kielenkäytössä. Ymmärrettävän selkeän kielen ohjeistukseen kuuluu muun muassa asioiden yksinkertainen ja suora ilmaisu, kielikuvien ja sanontojen välttäminen, tekstin jäsentäminen selkeäksi ja ymmärrettäväksi kokonaisuudeksi ja monimutkaisten sanojen välttäminen (Papunet). Jos tätä verrataan selkokielen perustasoon, jossa sanasto on yleistä ja tuttua, vaikeita sanoja selitetään, informaatiomäärä on vastaanottajalle sopiva ja sisältö on johdonmukaisesti jäsenneiltyä (Leskelä 2019b: 114), voidaan kielimuodoilla todeta olevan yhteisiä piirteitä. Erityisen paljon yhteistä selkeällä kielellä on vaativan selkokielen kanssa, jonka kohderyhmällä voi olla jo kokemusta yleiskielisten tekstien lukemisesta. Sanastollisella, kielellisellä, visuaalisella ja sisällöllisellä tasolla selkeä kieli on lähellä yleiskieltä. (Leskelä 2019b: 169–170.)

Erikoiskieli on asiantuntijoiden käyttämä kielimuoto, jota käytetään jollakin tietyllä erikoisalalla, kun halutaan pyrkiä yleiskieltä parempaan täsmällisyyteen. Erikoiskieli on omimmillaan jäsentämässä jonkin tietyn ammattialan käsitemaailmaa. (TSK 1989: 11.) Erikoiskielen täsmällisyydestä kertoo siinä olevat käsitteen nimitykset eli *termit*. Tarkkojen termien avulla voivat erikoisaloilla toimivat ihmiset työskennellä yhteisymmärryksessä, kun he voivat viestiä viestijöille yhteisellä erikoiskielellä. (Suomalainen 2002.) Erikoiskielellä kirjoitetut tekstit ovat usein sisällöltään, sanastoltaan ja rakenteiltaan monimutkaisia (Leskelä 2019b: 94). Erikoiskieli kuitenkin perustuu ja noudattelee yleiskielen sääntöjä ja normeja, ja sen tulisi olla tarpeeksi laajasti ymmärrettävää, helppokäyttöistä ja kielellisesti virheetöntä (TSK 1989: 12).

Virkakielellä, kansanomaisemmin kuvailevasti kutsutulla *kapulakielellä* tai *paperikielellä* (ks. Tiililä 2018), tarkoitetaan viranomaisten työssään käyttämää moninaista ja monessa eri viestinnän kanavassa käytettävää kieltä, johon luetaan kuuluvaksi muun muassa säädöskieli, EU-kieli sekä tiedotteissa ja lomakkeissa käytettävä kieli. Virkakieltä säännellään yleiskieltä enemmän ja samoin kuin virkakieltä käytäviä viranomaisiakin sitä ohjaavat monet eri lait, arvot ja käytänteet. (Kotus 1.)

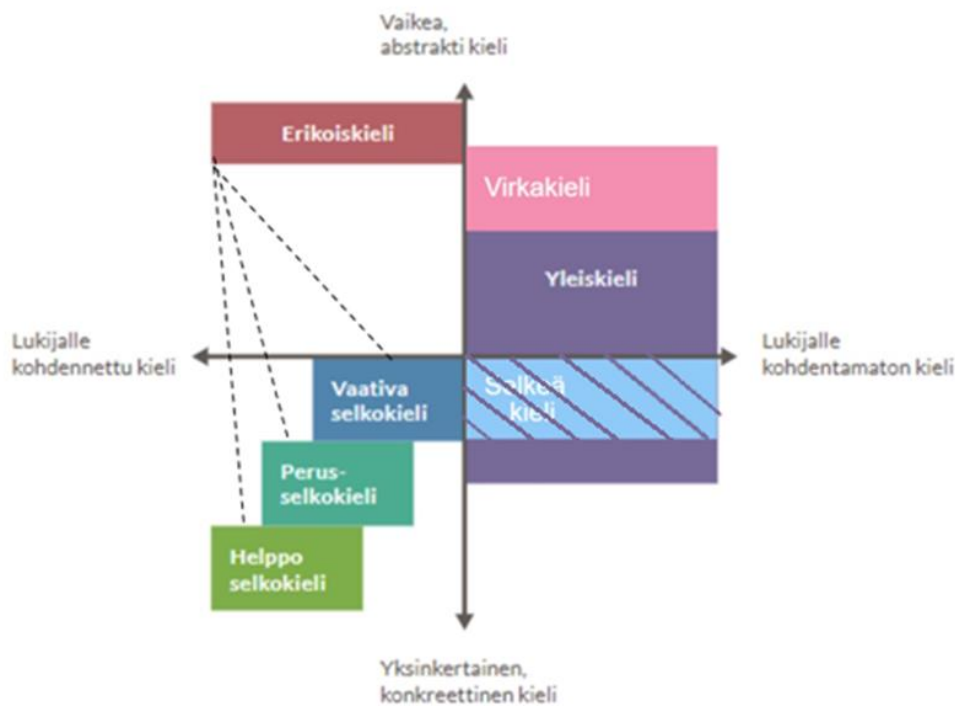
Virkakieli voidaan mielestäni sijoittaa erikoiskielen ja yleiskielen väliin sekä abstraktiuden että kohderyhmäkeskeisyyden osalta (ks. kuvio 1) Vaikka virkakieli ja sen osana oleva säädöskieli ovat erikoiskielen tapaan käytössä tietyllä erikoisalalla, joka on tässä tapauksessa esimerkiksi oikeusala, pitäisi kuitenkin jokaisen kansalaisen olla perillä siitä, mitä heitä koskevat virkakieliset tekstit pitävät sisällään. Tämän perusteella virkakieli on erikoiskieleen verrattuna lukijalle kohdentamatonta. Erikoiskieltä ja virkakieltä yhdistää niissä käytetty vaikea ja abstrakti kieli. Virkakieltä ja yleiskieltä yhdistää nimenomaan molempien pyrkimys lukijalle kohdentamattomaan kieleen, mutta niitä erottaa se, että yleiskieli on suuremmalle joukolle saavutettavampaa ja täten kieleltään yksinkertaisempaa ja konkreettisempaa kuin virkakieli.

Huomionarvoista virkakielessä ja erikoiskielessä suhteessa selkokieleen on se, että niin virkakieliset kuin erikoiskieliset tekstit ovat digitalisaation ja yhä laajenevan joukkoviestinnän myötä jokaisen saatavilla, minkä takia niillä kirjoitetuista teksteistä

ja materiaaleista tulisi saada laajemmalle joukolle kognitiivisesti saavutettavia. Virkakielessä pyritään yhtä lailla saavutettavuuteen kuin selkokielessäkin: saavutettavan virkakielen ja viranomaispalveluiden saavuttamiseksi viranomaistiedon tulee olla helposti saatavilla eri kanavista, selkokielellä tehtyjen materiaalien ja palveluiden tulee olla selkeästi esillä ja kielen tulee puhutella jokaista kansalaista (Kotus 2). Myös virkakielisiä tekstejä kirjoittavat voisivat hyötyä tämän tutkimuksen tuloksena syntyneen selkosanaston kaltaisista sanastoista.

2.2.2 Yhteenveto kielimuodoista selkosanaston näkökulmasta

Suomen kielen kielimuotojen eroja ja yhtäläisyyksiä havainnollistaa Leskelän (2019a: 385) kehittämä kielimuotojen nelikenttä, johon hän on sijoittanut erikoiskielen, yleiskielen ja selkeän kielen. Kuviossa pysty akselin yläpäässä on vaikea ja abstrakti kieli ja alapäässä yksinkertainen ja konkreettinen kieli. Vaaka akselilla määritellään lukijalle kohdentaminen: oikealla on lukijalle kohdentamaton kieli ja vasemmalla lukijalle kohdennettu kieli. Olen lisännyt kuvioon selkeän kielen osaksi yleiskieltä ja virkakielen yleiskielen yläpuolelle sekä katkoviivoilla osoitettuna selkokielen eri muotojen yhteyden erikoiskieleen.

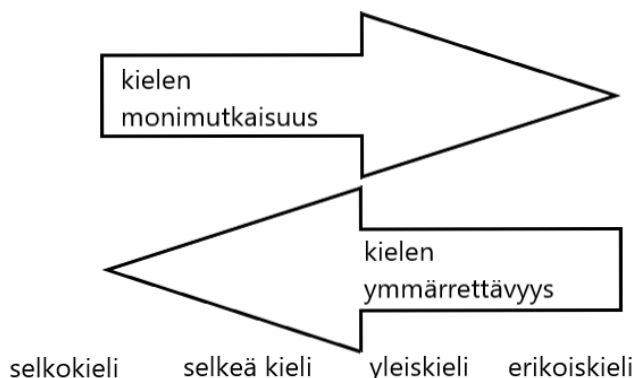

Kuvio 1: Eriokoikieli, yleiskieli, selkokieli, selkeä kieli ja virkakieli sijoitettuna nelikenttään (mukaillen Leskelä 2019a: 385).

Kuten kuvioista 1 nähdään, selkokieli ja sen kolme eri muotoa asettuvat nelikentän vasempaan alakulmaan, jossa painottuu se, että selkokieli ja selkokielist materiaalit on suunnattu jollekin tietylle lukijakunnalle, eli tässä tapauksessa selkokielen kohderyhmille. Yleiskieli valtaa nelikentästä oikean puolen ja se on aivan vaativan selkokielen tasolla, kun verrataan kielimuotojen abstraktiutta. Selkeän kielen paikkaa kuvaavan suorakaiteen päällä olevat violetit vinoviivat osoittavat, että selkeä kieli on yksinkertaista yleiskieltä.

Siinä missä selkokieli kohdentuu tarkkaan määritellylle lukijakunnalle, on yleiskielessä lukijakunta määrittelemätön. Tämä ero on yksi näkyvimmistä yleiskielen ja selkokielen välillä. (Leskelä 2019a: 385–386). Selkokielen erottaa yleiskielestä ja selkeästä kielestä myös se, että selkokielessä tulee olla lukijaa puhutteleva sisältö. Yleiskielessä voidaan kirjoittaa melkein mistä tahansa, ja on ymmärrettävää, että kaikki aihealueet eivät puhuttele jokaista lukijakuntaa. Selkokielen kannalta on kuitenkin ratkaisevaa, saadaanko lukija kiinnostumaan aiheesta ja pitämään sitä mielekkäänä: selkotekstejä tulisi kirjoittaa lukijalähtöisesti. (Leskelä 2019a: 386.) Tämä liittyy hyväksyttävyyden käsitteeseen, josta kerron alaluvussa 2.5.1. Tässä yhteydessä mainittakoon kuitenkin, että hyväksyttävyyden rooli vaikuttaa olevan oletettua suurempi ja keskeisempi, kun pohditaan, miten ihmisten välisiä kommunikaatiomuureja kaadetaan (Hansen-Schirra & Maaß 2020: 20–21). Selkokielisten materiaalin tulee siis olla lukijalle miellyttävää, ja selkosanastot voisivat tehdä teksteistä helpommin lähestyttäviä ja sitä kautta kiinnostavampia, miellyttävämpiä ja kognitiivisesti saavutettavampia.

Selkokielen, erikoiskielen, yleiskielen ja selkeän kielen välistä suhdetta voidaan tarkastella myös kuvion 2 avulla:

Kuvio 2: Selkokieli, selkeä kieli, yleiskieli ja erikoiskieli kielen monimutkaisuuden ja ymmärrettävyyden kautta tarkasteltuna (mukaiillen Hansen-Schirra, Maaß 2020: 18).

Kuviossa 2 kielimuodot sijoittuvat jatkumolle kielen monimutkaisuuden ja ymmärrettävyyden mukaan. Mitä enemmän kuviossa mennään vasemmalle, sitä ymmärrettävämpää teksti on, ja mitä enemmän mennään oikealle, sitä monimutkaisempaa teksti on. Kuvioista on tulkittavissa, että selkokieli on yleiskieleen ja erikoiskieleen verrattuna ymmärrettävämpää ja vähemmän monimutkaista. Nämä piirteet ilmenevät sekä sana-, lause- että tekstitasolla.

Vertailu selkokielen ja erikoiskielen välillä ja selkokielen suhteuttaminen erikoiskieleen on tässä kohdassa tärkeää: nykyaikana jonkin erikoisalan tai ammattikunnan ihmisille kohdennettu erikoisalatieto ei enää ole vain heille kuuluvaa, vaan se on helposti jokaisen saatavilla monesta eri kanavasta. Erikoisaloista ja siihen liittyvästä ennen pienelle piirille kuuluneesta tiedosta onkin tullut osa jokapäiväistä viestintää, sillä erikoisalan termeihin voi törmätä esimerkiksi tiedotusvälineissä, kirjastoissa ja sähköisesti internetissä. (Pasanen 2020: 271, 284.) Nelikentässä (ks. kuva 1) erikoiskieli ja selkokieli ovat pystyakselilla eli kielen abstraktion ja konkretian tasolla jatkumon vastakkaisissa ääripäissä, mutta vaaka-akselilla ne molemmat sijoittuvat pystyakselin vasemmalle puolelle. Selkokieli ja erikoiskieli siis molemmat puhuttelevat jotakin tiettyä kuulijakuntaa: selkokieli tavoittelee kielellisten vaikeuksien kanssa kamppailevaa ja erikoiskieli abstrakteista ja vaativista teksteistä kiinnostuneita (Leskelä 2019b: 94).

Erikoiskielen ja selkokielen suhde on mielenkiintoinen tarkasteltava etenkin selkosanaston laatimisen näkökulmasta. Vaikka selkokieli ja erikoiskieli ovat kielimuotojen nelikentässä kielen abstraktiutta kuvaavalla pystyakselilla todella kaukana toisistaan, olen pyrkinyt kuvassa 1 osoittamaan niiden välisen suhteen nelikentässä katkoviivan avulla merkitsemään sitä polkua, jonka avulla erikoiskielen ja selkokielen välistä kognitiivisen saavutettavuuden kuilua saadaan kavennettua. Katkoviiva symboloi selkosanastoja. Selkosanasto voi hyvin toimia siltana myös virkakieleen ja yleiskieleen ja täten parempaan tiedon kognitiiviseen saavutettavuuteen. Erikoiskielistä viestintää varten tehdyistä erikoisalojen sanastoista on mahdollista tehdä kognitiivisesti ja teknisesti saavutettavia niille, jotka tarvitsevat ja haluavat tällaista materiaalia selkokielellä. Selkokielisessä ja erikoiskielisessä viestinnässä hyödynnetään erilaisia sanastollisia ja rakenteellisia kielen aineksia ja keinoja, mutta molemmilla kielimuodoilla tehdyt sanastot ovat yhtä tärkeitä ja palvelevat niitä ihmisiä, joille ne on suunnattu.

2.3 Selkokielen kohderyhmät ja selkokielen tarve

Selkokielen tutkijalle ja selkokielellä viestivälle on tärkeää tuntea selkokielen kohderyhmät ja näiden kielellisen osaamisen taso. Kohderyhmien välillä on havaittavissa vaihtelua niin kohderyhmälle sopivan selkokielen vaikeustason kuin myös selkokielen tarpeen pysyvyydessä. (Leskelä 2019b: 97.) Viimeisin tarvearvio selkokielen tarpeellisuudesta Suomessa on tehty vuonna 2019 Selkokeskuksessa, ja sen mukaan selkokielen kohderyhmiin kuuluu noin 650 000–750 000 henkilöä eli 11–14 % prosenttia Suomen väestöstä. Lisäystä on tullut noin 100 000 henkilön verran verrattuna edelliseen, vuonna 2014 tehtyyn tarvearvioon. (Juusola 2019: 3.) Tarvearvion luvut ja taulukot perustuvat suurilta osin Tilastokeskuksen ja THL:n erilaisiin tutkimuksiin ja tietoihin. Arvio perustuu vuoden 2018 lopulla saatavilla olleisiin tietoihin tai arvioihin jokaisesta selkokielen kohderyhmästä (Juusola 2019: 5).

Suomessa selkokielen kasvaneeseen tarpeeseen on Juusolan (2019: 3) mukaan neljä syytä. Ensinnäkin maahanmuuttajien osuus väestöstä on kasvanut nopeasti, ja lisäystä vuodesta 2014 on tullut 100 000 henkilön verran. Toiseksi nuorten lukutaidossa on huomattu heikentymistä PISA-tutkimuksissa. Noin 100 000 peruskoululaista on tehostetun ja erityistuen piirissä. Kolmas ja neljäs syy liittyvät

huonoon lukutaitoon ja yli 65-vuotiaiden määrän kasvuun. Kansainvälisessä aikuisten taitotutkimus PIAAC:issa on nimittäin todettu, että noin 11 % työikäisistä alle 65-vuotiaista kärsii huonosta lukutaidosta. Tämän lisäksi yli 65-vuotiaiden määrä on kasvanut, minkä mukana kasvaa myös muistisairaiden ja muista oppimisen ja ymmärtämisen ongelmista kärsivien määrä.

Selkokieltä tarvitsevien ihmisten tarkkaa lukumäärää on kuitenkin mahdotonta laskea, mutta selkokielen tarve on kasvava (Juusola 2019: 4), ja moni ihminen tarvitsee elämänsä aikana selkokieltä.

Leskelän (2019a: 97) mukaan selkokieltä tarvitsevat

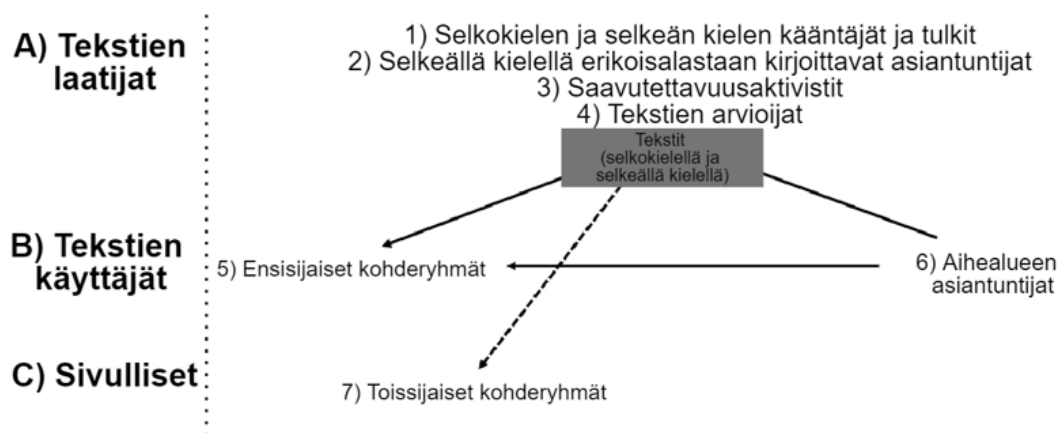
1. henkilöt, joiden pysyvät ja synnynnäiset neurobiologiset syyt ovat johtaneet heidän selkokielen tarpeeseensa
2. henkilöt, jotka ovat vammautuneet tai sairastuneet elämän aikana niin, että he tarvitsevat selkokieltä
3. henkilöt, joilla selkokielen tarve on mitä luultavimmin väliaikainen.

Tutkimukseni kannalta kiinnostavin ryhmä on ensimmäiseen ryhmään kuuluvat henkilöt. Ensimmäiseen kategoriaan kuuluu noin puolet selkokielen kohderyhmien arvioidusta henkilömäärästä, eli 300 000–400 000 ihmistä. Neurobiologisiin syihin kuuluu laaja kirjo erilaisia selkokielen tarvetta lisääviä vammoja, kuten kehitysvammaisuus, autismin kirjon eri muodot, kielellinen erityisvaikeus eli dysfasia, lukemis- ja kirjoittamisvaikeus dysleksia ja ADHD. (Juusola 2019: 9–10.)

Tutkimuksen kohderyhmän kannalta kehitysvammaisuuden yleisyyteen on hyvä kiinnittää huomiota tutkielman relevanssin perustelun kannalta. Kehitysvammaisten ihmisten lukumäärästä Suomessa on annettu arvioita, että se olisi 40 000–50 000 ihmistä, eli suurin piirtein prosentin verran koko väestöstä (Juusola 2019: 9). Verrattuna esimerkiksi autismiin, jonka kirjioon kuuluu noin 55 000 suomalaista, on lukumäärä hyvin samanlainen, mutta verrattuna esimerkiksi dysleksiaan eli lukemis- ja kirjoittamisvaikeuksien kirjioon kuuluviin, joita on Suomessa 330 000–550 000 ihmistä, on lukumäärä verrattain pieni. Huomionarvoista on, että kehitysvammaisista ihmisistä ADHD-diagnoosi annetaan 9–18 prosentille (Juusola 2019: 10), mikä osoittaa, että vaikka kehitysvammaisten ihmisten määrä muihin ryhmiin verrattuna on pieni, voi heille ilmaantua muitakin ongelmia, jolloin heidän suhteellinen määränsä ja samalla selkokielen tarpeensa kasvaa.

Kaikkia selkokielen kohderyhmiä yhdistävänä tekijänä on syrjäytymisen vaara: vajavaisuuksiensa ja heikon kielitaitonsa takia selkokielen kohderyhmäläiset kokevat vaikeuksia arkisissa tilanteissa, opinnoissa, työelämässä ja yhteiskunnan täysivaltaisena jäsenenä toimimisessa (Leskelä & Uotila 2020: 229–230) Jokaisella on oikeus tiedon saamiseen ja sitä kautta omaan elämänhallintaansa, tai muuten syrjäytyminen on todellinen vaara (Inclusion Europe 2009: 7). Keskustelua selkokielen kohderyhmien määrittelyn yhteydessä on aiheuttanut se, että selkokieltä tarvitsevat ihmiset ja heidän tarpeensa ovat hyvin erilaisia. Kriitikot ovat huomauttaneet, että jokaiselle kohderyhmälle ei voida määritellä yhtä kielen yksinkertaistamisen eli selkomukauttamisen tasoa ja että jokaisen kohderyhmän kohdalla tulisi erikseen miettiä, mitä ja miten selkomukautetaan. (Leskelä 2019b: 103.)

Selkokielen kohderyhmät ovat osa saavutettavan kommunikaation tarvitsijoista ja yksi siihen osallistuvista osapuolista. Saavutettavan kommunikaation osapuolia voidaan tarkastella seuraavan kuvion avulla (Maaß 2020: 169):

Kuvio 3: Saavutettavavan kommunikaation malli (mukaillen Maaß 2020: 169).

Saavutettava kommunikaatio rakentuu Maaßin (2020: 169) mukaan kolmen ryhmän väliselle viestinnälle: tekstien laatijoiden, tekstien käyttäjien ja sivullisten välille. Tekstien laatijoihin eli heihin, jotka tuottavat saavutettavaa sisältöä aiemman tekstin pohjalta kuten selkomukautettuja tekstejä, luetaan kuuluvaksi erilaiset selkokielen ja selkeän kielen kääntäjät ja tulkit, tekstittäjät ja puheesta tekstiin kääntäjät. Toinen tekstien laatijaryhmä koostuu erikoisalojen ammattilaisista, jotka kertovat saavutettavalla tavalla omasta erikoisalastaan. (Maaß 2020: 170.)

Saavutettavuusaktivistit ovat tutkielman yhteistyöhankkeen (ks. alaluku 3.1) kaltaisia ihmisiä, jotka laativat saavutettavaa sisältöä omasta ilostaan ja vapaaehtoisesti (Maaß 2020: 170). Tekstien arvioijat, jotka ovat esimerkiksi tässä tutkielmassa suuressa roolissa kohderyhmättestauksen kautta (ks. alaluku 4.2), ovat henkilöitä, jotka kuuluvat jonkin saavutettavan tekstin kohderyhmään ja jotka arvioivat selkomukautetun tekstin toimivuutta (Maaß 2020: 170). Kun sanaston kohderyhmään kuuluvat otetaan mukaan sanaston laatimisprosessiin, saavat he kokea vahvaa osallistumisen ja osallistuttamisen tunnetta. Selkosanastojen avulla voidaan antaa yhä enemmän mahdollisuuksia ymmärtää paremmin yhteiskunnassa tapahtuvia asioita ja sitä kautta osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan erilaisin kansalaisvaikuttamisen keinoin.

Erikoisalan ammattilaiset, jotka laativat saavutettavia sisältöjä omasta erikoisalastaan kuuluvat myös saavutettavan kommunikaation toiseen ryhmään eli tekstien käyttäjiin, sillä he käyttävät selkeällä kielellä tai selkokielellä laadittuja sisältöjä esimerkiksi kommunikoinnissa asiakkaidensa kanssa. Heidän lisäksi tekstien käyttäjiä ovat myös ensisijaiset kohderyhmät. (Maaß 2020: 170–171.) Ensisijaisiin kohderyhmiin kuuluvat he, keille selko- tai selkeällä kielellä laaditut tekstit ja muu sisältö on laadittu. Heillä voi olla kommunikaatioon liittyviä vaikeuksia, mutta se ei ole edellytys ensisijaiseen kohderyhmään kuulumiseen. (Maaß 2020: 170.)

Mielenkiintoista kaaviossa on kolmanteen saavutettavan kommunikaation ryhmään kuuluvat *toissijaiset kohderyhmät*. Heihin lukeutuvat ne ihmiset, jotka pystyvät lukemaan yleiskielellä tai erikoiskielellä kirjoitettuja tekstejä ja jotka eivät ole suoranaisesti selkokielen tai selkeän kielen kohderyhmään kuuluvia mutta jotka kohtaavat selkomukautettuja tekstejä ja saattavat haluta lukea niitä, jos he kokevat erikoiskieliset tekstit liian vaikeaselkoisiksi. (Maaß 2020: 171.) Tutkielman ensisijainen kohderyhmä on kehitysvammaiset ihmiset, mutta kaavion mukaiset toissijaiset kohderyhmät voivat myös hyötyä selkosanastosta monella tapaa, jos he kokevat erikoisalanastot liian vaikeiksi ymmärtää. Myös aihealueen asiantuntijoille selkosanastot voivat olla kätevä työväline, jos he haluavat jakaa laajemmin informaatiota omasta erikoisalastaan.

2.4 Selkokielen vaikeustasot ja selkokielen mittari

Selkokielliset materiaalit vaihtelevat paljon vaikeustasoltaan, sillä selkokiellisiä tekstiä on suunnattu eri kohderyhmille, ja kohderyhmien välillä on eroja siinä, millä tasolla heidän luetun ymmärtämisensä on (Leskelä 2019a: 368). Tämän takia selkokieltä on ollut tapana pyrkiä jakamaan erilaisiin vaikeustasoihin. Selkokielen vaikeustasojen luokittelulle on ollut tarvetta, sillä selkolukijalle voi olla hankalaa havaita se, minkä tasoista selkokieltä käytetään jossakin tekstissä, jonka Selkokeskus on hyväksynyt selkokielen kriteerien mukaiseksi (Leskelä 2019b: 161).

Selkokieli onkin täten alustavasti jaettu kolmeen eri vaikeustasoon: *helppo selkokieli*, *perusselkokieli* ja *vaativa selkokieli*. Jako näihin vaikeustasoihin on tehty sitä ajatellen, että kielimuodoilla on kaksi vaihtelevaa muuttujaa (ks. kuva 1): kielen vaikeus ja abstraktius sekä lukijakunnan määrittely tarkasti tai laajemmin. (Leskelä 2019b: 160.) Vaikeustasojen perustana on vuoden 2018 syksyllä julkistettu selkokielen mittari, jonka avulla voidaan arvioida asiatekstin selkokiellisyys (Leskelä 2019a; Selkokeskus 3). Tämä selkomittari auttaa selkokiellisuuden määrittelyssä, arvioinnissa, sen erottamisessa yleiskielisistä teksteistä, ja se on tällä hetkellä kaikista tarkin kuvaus selkokielen periaatteista (Leskelä 2019b: 112). Selkokielen mittariin ja sen ohjeistukseen on haettu mallia eurooppalaisen kehitysvammayhdistys Inclusion European ja kirjastojen kansainvälisen kattojärjestön IFLA:n julkaisemista, suomeksi käännettyistä selkokielliohjeistuksista (Leskelä & Uotila 2020: 237–238).

Perusselkokielessä noudatetaan kaikkia niitä selkokielen periaatteita, jotka on ilmaistu selkokielen mittarissa, jotta tekstin ymmärrettävyyttä voitaisiin parantaa. Perusselkokieleen lukeutuvia tekijöitä ovat muun muassa informaation sopiva määrä, tekstin johdonmukainen jäsentely, asiavirheiden kitkeminen pois ja suomen kieliopin oikeinkirjoitussääntöjen noudattaminen. (Leskelä 2019b: 114.) Perusselkokielen tasolla kirjoitetut tekstit on kohdennettu laajasti kaikille niille, jotka tarvitsevat selkokieltä (Leskelä 2019b: 373).

Helpolla selkokielellä taas tarkoitetaan visuaalisilta ja kielellisiltä seikoiltaan yksinkertaistetuinta ja pelkistetyintä selkokielen muotoa, joka on rajattu hyvin pienelle, lukutaidoltaan heikolle lukijajoukolle. Tekstit kirjoitetaan lukijalähtöisestä

näkökulmasta, ja käytössä on suppein mahdollinen sanasto sekä suomen kielen helpoimmat kielioppirakenteet. (Leskelä 2019b: 164–165).

Vaativa selkokieli on yleiskielistä materiaalia kohti auttava silta ja selkokielen haastavin taso, jossa on kaikista laajin lukijakunta (Leskelä 2019b: 160, 169). Vaativassa selkokielessä tekstiä ei suunnata ja räätälöidä jollekin tietylle lukijaryhmälle kuten muissa vaikeustasoissa. Käytetty sanasto voi olla laajempaa ja tällä vaikeustasolla kirjoitetuissa teksteissä voidaan antaa esimerkiksi termiselityksiä ja sanastoja. (Leskelä 2019b: 169–170.)

Hyödynnän selkokielen tasoja ja selkomittaria kohderyhmätietoisessa sanastotyössäni, kun pohdin, mitä piirteitä luettavuudelle ja ymmärrettävyydelle annetaan selkosanastoa laadittaessa. Mikään näistä vaikeustasoista ei kuitenkaan suoranaisesti sovi selkosanaston tarkoitusta varten. Selkomittarissa annetut ohjeet toimivat apuna selkosanaston ymmärrettävyyden ja luettavuuden optimoinnissa ja selkosanaston tason määrittelyssä. Selkosanaston ymmärrettävyydestä ja luettavuudesta kerrotaan tarkemmin alaluvuissa 2.5.2, 2.5.3, 4.2.1 ja 4.2.2.

2.5 Saavutettavuus selkosanaston näkökulmasta

Kognitiivisesti saavutettava selkosanasto ja selkokieli liittyvät vahvasti *saavutettavuuden* käsitteeseen. Saavutettavuudella tarkoitetaan palvelujen tuottamisen näkökulmaa, jossa kiinnitetään huomiota erilaisiin käyttäjiin ja heidän vaihteleviin tilanteisiinsa, tarpeisiinsa, rajoitteisiinsa ja haasteisiinsa. Pyrkimyksenä on saada esimerkiksi kirjoja, artikkeleita ja nettisivuja saavutettavammaksi kullekin lukijalle tilanne- ja henkilökohtaisesti. (Celia.) Julkisen sektorin elinten verkkosivustojen ja mobiilisovellusten saavutettavuutta on pyritty varmistamaan Euroopan parlamentin ja neuvoston saavutettavuusdirektiivin mukaisesti yhdessä sovittujen saavutettavuusvaatimusten kautta (Direktiivi 2016/2102/EU). Saavutettavuusvaatimukset kulkevat nimellä *WCAG-ohjeistus* (ks. tarkemmin Avi 3). Suomessa saavutettavuutta koskevan kansallisen lainsäädännön eli vuonna 2019 voimaan astuneen *digipalvelulain* pohjalla on tämän direktiivin lisäksi myös YK:n vammaissopimus, yhdenvertaisuuslaki ja esteettömyysdirektiivi (Leskelä 2019b: 50–51; Avi 1). Lain avulla velvoitetaan julkista sektoria ja osaa yksityisestä sekä kolmannesta sektorista noudattamaan kansainvälisiä saavutettavuusvaatimuksia,

arvioimaan saavutettavuuden toteutumista ja korjaamaan siinä ilmeneviä virheitä (Avi 1).

Saavutettavuus jaetaan tyypillisesti *tekniseen saavutettavuuteen* ja *kognitiiviseen saavutettavuuteen* (Celia). Saavutettavuus on sanana melko vakiintunut tarkoittamaan *teknistä saavutettavuutta* eli sellaista saavutettavuutta, jossa keskitytään digitaalisen maailman esteettömyyteen eli verkkopalvelujen tekniseen toteutukseen sekä mobiilisovellusten ja digipalvelujen helppokäyttöisyyteen (Avi 4; (Leskelä 2019b: 66). Teknisen saavutettavuuden kolme kulmakiveä (Avi 4) voidaan jaotella *tekniseen toteutukseen*, *helppokäyttöisyyteen* ja *ymmärrettävyyteen*.

Kognitiivisella saavutettavuudella taas tarkoitetaan tietoon ja ymmärtämisen mahdollisuuksiin liittyvää saavutettavuutta, jonka yhtenä osana selkokieli voidaan nähdä. Kognitiivisessa saavutettavuudessa keskitytään tiedon hahmottamisen, oppimisen, ymmärtämisen ja muistamisen parantamiseen. (Leskelä & Uotila 2020: 231–232; Leskelä 2019b: 49.) Kun tieto on kognitiivisesti saavuttamaton, hankaloittaa se yksilön kykyä huolehtia itsestään ja selvitä arjessa, sillä silloin eletään väärin ymmärretyn informaation varassa tai täydessä informaation puutteessa (Leskelä 2019b: 56).

Yksi tutkielmani tavoitteista on selvittää, miten selkosanastoilla voidaan edistää kognitiivista saavutettavuutta. Selkosanaston kognitiivinen saavutettavuus rakentuu kolmesta näkökulmasta, jotka ovat *hyväksyttävyyys*, *luettavuus* ja *ymmärrettävyys*. Nämä näkökulmat pohjautuvat Maaßin (2020: 26–27) saavutettavuuden kultaiseen standardiin ja käyttäjäkohtaisen kääntämisen (ks. alaluku 2.6.5) yhteydessä käsiteltäviin käsitteisiin. Selkosanaston testaukseen osallistuvat informantit ilmaisevat pilottisanaston testaustilaisuudessa antamiensa mielipiteiden perusteella sen, onko selkosanasto luettava, ymmärrettävä ja hyväksyttävä sanaston kohderyhmän näkökulmasta. Nämä kolme käsitettä tiivistävät sen, mistä mielestäni kognitiivisessa saavutettavuudessa on selkosanastojen kohdalla kyse:

1. *Hyväksyttävyyys* kuvaa sitä, miten selkokiellisen materiaalin kohderyhmässä otetaan vastaan ja hyväksytään sen luettavuuteen ja ymmärrettävyyteen liittyvät piirteet.
2. *Luettavuus* kuvaa kaikkia tekstissä esiintyviä visuaaliseen luettavuuteen (ks. alaluku 2.5.2) liittyviä tekijöitä.

3. *Ymmärrettävyys* kuvaa kaikkia tekstissä esiintyviä sana-, lause- ja tekstitasoon liittyviä kielellisiä tekijöitä.

Näistä tekijöistä muodostuu selkosanaston kognitiivinen saavutettavuus. Nämä käsitteet liittyvät niin selkosanaston ulkonäköön, siinä olevien sananselitysten kielelliseen ymmärrettävyyteen kuin siihen, millaiseksi selkokielen kohderyhmiin kuuluvat mieltävät tämänytyypisen sanaston ja miten he ottavat sen vastaan. Jotta selkosanasto olisi kognitiivisesti mahdollisimman saavutettava ja jotta selkosanaston kohderyhmään kuuluvilla olisi paremmat mahdollisuudet vaikuttaa asioihinsa, otetaan selkosanaston optimoinnissa huomioon nämä kolme ulottuvuutta. Nämä kolme käsitettä ovat vuorovaikutteisessa suhteessa: kun selkosanaston testausstilaisuuteen osallistuvat informantit hyväksyvät selkosanaston luettavuuteen ja ymmärrettävyyteen liittyvät piirteet, voidaan sanoa hyväksyttävyyden toteutuvan ja kognitiivisen saavutettavuuden toteutuvan selkosanastossa. On kuitenkin paikallaan todeta, että luettavuuteen liittyvät piirteet vaikuttavat ymmärrettävyyteen ja ymmärrettävyyteen liittyvät piirteet luettavuuteen (ks. tarkemmin alaluku 4.2.2).

Huomionarvoista kognitiivisesti saavutettavan materiaalin luomisessa on kuitenkin se, että se ei voi täysin toteutua, jos selkokielinen materiaali ei ole teknisesti saavutettavissa olevaa. Tekninen saavutettavuus on siis selkosanaston olennainen piirre, mutta aiheen laajuuden vuoksi keskityn tässä tutkielmassa pääosin vain selkosanaston kognitiiviseen saavutettavuuteen, jonka osatekijöitä tarkastelen seuraavaksi.

2.5.1 Hyväksyttävyys

Hyväksyttävyys on minkä tahansa selkokielisen materiaalin luonnissa äärimmäisen tärkeää, sillä se liittyy kohderyhmätestauksen validiteettiin: ilman kohderyhmien testausta ja hyväksyntää mitään tekstiä tai materiaalia ei voida kutsua selkokieliseksi (Leskelä 2019a: 370–371). Selkokielisiä tekstejä pyritään yleensä optimoimaan tiettyjen muuttujien, kuten ymmärrettävyyden ja havaittavuuden osalta, mikä auttaa vähentämään tekstin prosessointiin ja havainnointiin tarvittavaa kognitiivista taakkaa, mutta keskittyminen vain joihinkin tekstin ominaisuuksiin voi koitua kohtalokkaaksi hyväksyttävyyden kannalta. Esimerkiksi havaittavuuden optimointi voi haitata niin ymmärrettävyyttä kuin hyväksyttävyyttä ja ymmärrettävyyden optimointi voi heikentää muita tekijöitä (Hansen-Schirra & Maaß 2020: 20.)

Havaittavuus ja luettavuus ovat tässä tutkielmassa kaksi eri asiaa. Havaittavuutta käytetään teknisen saavutettavuuden yhteydessä (WCAG 2019: 0.2), ja sillä tarkoitetaan sisällön tarjoamista useassa eri muodossa ja nettisivun onnistunutta kontrastia. Toisaalta Leskelä ja Uotila (2020: 237) puhuvat siitä, että Selkomittarin yhdessä osiossa, tekstin visuaalisuudessa, *havaittavuudella* on tärkeä rooli, joten havaittavuuden ja luettavuuden käsitteet tuntuvat joissain määrin menevän päällekkäin. Tekstiä voidaan kyllä havaita esimerkiksi auditiiivisessa tai visuaalisessa muodossa (Maaß 2020: 36), mutta havaittavuudessa on mielestäni nimenomaan kyse esimerkiksi siitä, miltä jokin sovellus tai verkkosivu näyttää teknisen saavutettavuuden näkökulmasta, eikä siitä, millainen fonttikoko tai riviväli on valittu kognitiivisen saavutettavuuden parantamiseksi.

Hyväksyttävyyden rooli vaikuttaa siis olevan oletettua suurempi ja keskeisempi ihmisten välisten kommunikaatiomuurien kaatamisessa, ja tiettyjä selkokielen sääntöjä käytettäessä kirjoittajan ja lukijan välinen kuilu jatkaa kasvamistaan. Hyväksyttävyyden kannalta on tärkeää muistaa, että selkokielliset tekstit eroavat yleiskielisistä teksteistä kielellisesti, visuaalisesti ja käsitteellisesti. Nämä erot voivat luoda stigmatisaatiota ja karkottaa pois sekä ensisijaisiin että toissijaisiin kohderyhmiin (ks. alaluku 2.3) kuuluvia lukijoita, jotka tarvitsisivat saavutettavaa kommunikaatiota. (Hansen-Schirra & Maaß 2020: 20–21.)

Kommunikaatioon liittyvä vamma on stigma, etenkin, jos kognitioon liittyvä häiriö on sen syy. Stigma on haitallinen erityisesti niille, joilla on selkokieltä vaativa vamma, erityisesti jos tämä vamma on näkyvällä tavalla esillä, jos se on pysyvä ja jos se häiritsee sosiaalista kanssakäymistä. (Maaß 2020: 206, 208–209.)

Jos selkoteksti ei ole kohderyhmäläisten mielestä hyväksyttävää, tekstin ymmärtäminen kuluttaa kognitiivisen prosessoinnin voimavaroja, mikä puolestaan johtaa huonoon saavutettavuuteen ja ymmärrettävyyteen (Hansen-Schirra emt. 21–22). Alla olevassa kuviossa 4 voi nähdä, miten kielessä havaittavuus ja ymmärrettävyys paranevat, mitä enemmän selkokieltä kohti mennään, mutta samalla hyväksyttävyys vähenee ja stigmatisaatio lisääntyy.

Kuvio 4: Hyväksyttävyyys, stigmatisaatio, ymmärrettävyys ja havaittavuus suhteessa selkokieleen, selkeään kieleen ja yleiskieleen (mukaillen Hansen-Schirra & Maaß 2020: 24).

Hyväksyttävyyden osalta on siis vaikeaa löytää kultaista keskitietä.

Hyväksyttävyyden ja hyväksynnän välillä ei ole kausaalisuhdetta: teksti voidaan hyväksyä joidenkin sääntöjen mukaan oikeanlaisena, mutta lukijat eivät välttämättä koe tekstiä hyväksyttävänä. Hyväksyttävyyteen voi liittyä myös negatiivisia kokemuksia siitä, että selkokielen kohderyhmään kuuluvaa on kohdeltu holhoavalla ja negatiivisella tavalla, kun hän on etsinyt tietoa jostakin julkisesta palvelusta. (Maaß 2020: 45.) Selkokielisestä tekstistä on saatettu jättää pois kaikki selitykset, jotka auttaisivat tekstin ymmärtämisessä ja sen aihealueen hahmottamisessa, jolloin tekstin sisältämä informaatio ei täysin välity, eikä teksti ole toiminnallinen tai edes eettisesti hyväksyttävä. Tämä puolestaan johtaa stigmatisaation tunteeseen. (Maaß & Rink 2020: 45–46.)

Selkokielellä pyritään toisaalta kumoamaan kommunikaatioon liittyviä esteitä ja saamaan kaikenlaisista sisällöistä saavutettavia, mutta toisaalta jonkin ryhmän määrittäminen selkokielen kohderyhmäksi voi mahdollisesti tarkoittaa heidän leimaamistaan. Stigmatisaation vaara kasvaa esimerkiksi silloin, kun selkomukautetuista teksteistä suunnitellaan tehtävän yleiskielen standardeista eroavia kieliopin ja asettelun osalta. (Maaß 2020: 209.) Asetelma on jokseenkin paradoksaalinen, ja mielestäni juuri tämän takia kohderyhmien asettaminen

tärkeyslistan kärkeen ja heidän kuuntelemisensa kohderyhmätestausten avulla on selkomateriaalin luomisessa erittäin tärkeää. Hyväksyttävyyttä voidaan saada paremmaksi vain kohderyhmätestausten avulla, mutta silloinkin hyväksyttävyyden kokeminen koskee vain kohderyhmätestauksessa mukana olleita, eivätkä kaikki kohderyhmään kuuluvat välttämättä koe tekstiä samalla tavalla.

Hyväksyttävyyteen vaikuttaa luettavuuden ja ymmärrettävyyden lisäksi moni lukijaan liittyvä henkilökohtainen asia, kuten ikä, sosioekonominen asema, aiemmat kokemukset ja vamman taso, mutta panostamalla luettavuuteen ja ymmärrettävyyteen voidaan hyväksyttävyyttäkin pyrkiä parantamaan. Toisaalta kuvasta 4 huomattiin, että havaittavuuteen ja ymmärrettävyyteen panostaminen lisää lukijan kokemaa leimatuksi tulemisen tunnetta ja vähentää tekstin hyväksyttävyyttä. Uskon kuitenkin siihen, että luettavuuteen ja ymmärrettävyyteen liittyvien seikkojen onnistuessa lukijan kokema me vastaan he -asetelma ei tule samalla lailla esiin, kuin mitä Hansen-Schirra ja Maaß (2020: 24) uumoilevat.

2.5.2 Luettavuus

Selkokielen määritelmässä kerrotaan selkokielen olevan sellainen suomen kielen muoto, joka on yleiskieltä luettavampaa (Leskelä 2019a: 367). Mitä on luettavuus, mitkä kaikki tekijät liittyvät luettavuuteen ja millaista tekstiä voidaan pitää selkokielen kohderyhmien näkökulmasta luettavana?

Luettavuus voidaan ymmärtää joko visuaalisena luettavuutena tai sisällöllisenä luettavuutena, ja typografiset eli tekstin ja kirjainten asetteluun sekä taittoon liittyvät elementit nähdään kuuluvan visuaaliseen luettavuuteen (Brusila 2002; Teräväinen 2002). Sisällöllisen luettavuuden käsitän ymmärrettävyytenä joten tässä luvussa keskityn visuaaliseen luettavuuteen. Osmo Wiio (1994: 133–136) on teoksessaan maininnut, että luettavuuteen kuuluu esimerkiksi kirjasimen valinta, palstan leveys ja taitto. Luettavuustutkimuksissa on perinteisesti kiinnitetty huomiota tekstin pintatasoon, kuten sanojen ja lauseiden pituuteen (Wiio 1994; Leskelä 2019a), ja luettavuusteorioissa on keskitytty enimmäkseen tekstin sanastolliseen suppeuteen sekä lauseiden ja lauserakenteiden yksinkertaisuuteen (Leskelä 2019b: 87). Kolme viimeksi mainittua asiaa asiat liittyvät sisällölliseen luettavuuteen. Selkomittarin mukaan tekstin visuaalisuus rakentuu nimenomaan visuaalisen luettavuuden

tekijöistä, kuten taiton ilmavuudesta, tekstin rivittämisestä selkoperiaatteiden mukaisesti, rivivälin riittävästä suuruudesta ja tekstin selkeästä erottumisesta taustastaan (Selkokeskus 2: 13–15).

Visuaalisten ominaisuuksien merkitys on todella tärkeä tekstin luettavuuden kannalta, sillä onnistuneiden visuaalisten ominaisuuksien avulla lukija voi hahmottaa ja havaita tekstin punaisen langan. Selkojulkaisuun liittyvät typografiset seikat pohjautuvat lähinnä käytännön kokemuksiin sekä tietoon, jota on kerätty testaustilanteissa. (Leskelä 2019b: 176.) Visuaaliseen luettavuuteen liittyviä ongelmia voivat olla esimerkiksi rajoitteet tekstissä olevien kirjainten hahmottamisesta tai siitä, etteivät ne yhdisty Monen selkokielen kohderyhmään kuuluvan mekaaninen lukutaito on hidasta, jolloin lukeminen pysähtyy useamman kerran yhden rivin aikana muuttuen hitaaksi ja vaivalloiseksi, jolloin lyhytkestoinen muisti ja tiedonkäsittely joutuvat kovalle. Lyhytkestoisesta muistista heikkous on yksi lukuprosessia haittaavista tekijöistä. (Leskelä 2019b: 177.) Myös vähäisen lukukokemuksen takia lukijalla voi olla vaikeuksia tunnistaa esimerkiksi tiettyjä välimerkkejä tai lyhenteitä. (Leskelä 2019b: 177–178.) Vaikka lukutaito olisikin hyvä, voi ongelmalliseksi kuitenkin osoittautua luetun ymmärtäminen, tekstin olennaisten ja vähemmän olennaisten seikkojen hahmottaminen ja mielipiteiden muodostaminen luetun pohjalta (Leskelä 2019b: 178). Visuaalisten ominaisuuksien merkitystä alleviivaa se, että hyvällä taitolla voidaan lisätä lukijan motivaatiota (Leskelä 2019b: 179) ja sitä kautta minimoida stigmatisaatiota ja parantaa tekstin hyväksyttävyyttä (ks. alaluku 2.5.1).

Selkokielen visuaalisuusohjeisiin on haettu mallia esimerkiksi Inclusion Europe -järjestöltä (Leskelä & Uotila 2020: 237), ja tämän järjestön laatimien standardien vaikutus on nähtävissä Selkomittarin eri kohdissa (ks. Selkokeskus 2). Inclusion Europe on eurooppalainen kehitysvammayhdistys, joka on vuonna 2009 julkaissut eurooppalaiset standardit helppolukuisen ja helposti ymmärrettävän informaation luomista varten. Standardeja voi käyttää jokainen, joka kokee ne hyödylliseksi, ja ne on luotu siksi, että jokaisella kehitysvammaisella on oikeus oikean informaation saamiseen ja yhteiskunnalliseen osallistumiseen, vaikka heidän informaation sisäistämiskykynsä ei olekaan yhtä hyvä kuin muilla. (Inclusion Europe 2009: 5–7.)

Fontin valinta on yksi tärkein valinta visuaalisuuden luettavuuden kannalta, sillä se lienee ensimmäinen asia, johon lukija kiinnittää huomiota. Fontista puhutaan esimerkiksi Inclusion European (2009: 13) laatimissa standardeissa, joissa annetaan ohjeet helppolukuiselle ja helposti ymmärrettävälle selkokieliselle tekstille. Standardeissa kehoitetaan käyttämään sans serif -fonttia seriffontin sijasta eli käytännössä Arial-fonttia Times New Roman -fontin sijasta. Samaa suosittelee myös Leskelä (2019b: 182–183).

Muita luettavuustekijöitä, kuten erikoismerkkejä ja lyhenteitä ei tulisi löytyä visuaalisesti hyvin luettavasta tekstistä paljoa. Lyhenteiden ymmärtäminen on ongelmallista osalle selkolukijoista ja etenkin heille, joilla lukemisen taso on kaikista heikoimmillaan (Leskelä 2019b: 185). Pistettä ja pilkkua voidaan käyttää selkolukijalle hämmentävällä tavalla, ajatusviiva voi kiilalauseen muista virkkeen jäsenistä erottavana elementtinä olla liian vaikeasti hahmotettava, lainausmerkkien käytön sävyerot voivat olla liian vaikeatulkintaisia ja erikoismerkkien, kuten prosentti- tai pykälämerkin käytössä suositetaan niiden kirjoittamista auki (Leskelä 2019b: 185–187). Rivityksessä puolestaan olisi tärkeää, että yksi asia ilmaistaisiin yhdellä rivillä ja että rivit olisivat keskenään samanmittaisia. Rivitykseen apuna on tekstin tasaaminen vasempaan reunaan eli oikealievun käyttäminen. (Leskelä 2019b: 187–188.) Kuvia, piirroksia ja symboleja voidaan käyttää tarpeen mukaan visuaalisina keinoina (Inclusion Europe 2009: 20–21): kun kuva on onnistunut, se saattaa herättää lukijan mielenkiinnon, mutta kuvien ja tekstin yhdistelmä saattaa toisaalta osoittautua liian suureksi informaatiomassaksi prosessoida (Leskelä 2019b: 196–197).

Inclusion European (2009: 12–16, 19) luettelemista visuaaliseen luettavuuteen liittyvistä tekijöistä näkyvät tutkielman selkosanastossa myös ne vaatimukset, joiden mukaan tekstin tulee olla kunnolla välistettyä ja fontin mustaa valkoista pohjaa vasten, fonttikoon tulisi olla vähintään 14 ja tekstissä ei tulisi esiintyä alaviitteitä. Tekstissä tulisi olla tarpeeksi suuret marginaalit ja jokainen sivu tulisi numeroida. Tyylikeinoja, kuten kursiiivia ja varjostusta tulisi välttää.

Tekstin luettavuuden optimointi visuaalisten tekijöiden avulla ja selkojulkaisun typografiaan huomion kiinnittäminen ovat tärkeitä, mutta samalla hyvin hankalia seikkoja kognitiivisen saavutettavuuden parantamisessa. Jotta tekstistä voitaisiin

saada selkokielen kohderyhmään kuuluvan mielestä hyväksyttävä, täytyy sen visuaalisten tekijöiden olla kunnossa ilman, että tekstiä yksinkertaistetaan niiden osalta liikaa. Tällöin lukija ei koe liian vahvaa jakoa *meihin ja heihin* eli yleiskielen lukijoihin ja ”meihin, jotka tarvitsemme näin visuaalisesti ja kielellisesti yksinkertaistettua tekstiä”.

Typografian merkitys viestinnässä on merkityksellinen. Tekstin visuaalisten piirteiden perusteella tekstistä voidaan havaita esimerkiksi etnisiä ja sosiaalisia eroavaisuuksia sekä nähdä digitaalisen ajan uudentyyppisiä viestintämuotoja. Pelkästään kirjaintyyppien piirteet, kuten pyöreys tai kulmikkuus, voi tuoda uusia näkökulmia tekstiin, ja typografian avulla tuetaan halutulla tavalla tekstin sanomaa. (Brusila 2002: 84–85.) Kirjaintyyppien avulla voidaan luoda konnotaatioita yhteiskunnallisiin rakenteisiin (Brusila 2002: 85), mikä asettaa oman vaaran hetkensä selkokieleen liittyvään typografiaan. Jos jokin fontti mielletään kuuluvaksi vain ja ainoastaan selkokielen kohderyhmille tarkoitettuihin teksteihin, voi tekstin hyväksyttävyyden vähentyä kohderyhmän keskuudessa, sillä fontin voidaan kokea lokeroivan heidät tiettyyn yhteiskunnalliseen asemaan.

2.5.3 Ymmärrettävyys

Tekstin ymmärrettävyys on yksi selkokielen kulmakivistä (Maaß & Rink 2020; Leskelä 2019b). Kielellisen ymmärrettävyyden merkitys on viestinnässä suuri, sillä erilaisten kielellisten tekijöiden avulla sanoman ymmärrettävyyden muuntelu on helppoa. Jos tekstissä on paljon vaikeita sanoja ja monimutkaisia rakenteita, lukijan on vaikeaa luoda ehyitä ajatuskokonaisuuksia lyhytkestoisessa muistissa. (Wiio 1994: 125, 129–130.) Wiio toteaa, että sanavalinnoilla on kaikista suurin merkitys viestin ymmärrettävyydelle: tutut, tavalliset ja lyhyet sanat tuottavat tyypillisesti parhaan tuloksen, kuten myös asioiden konkreettisuus ja kielelliset rakenteet (Wiio 1994: 123–125).

Ymmärrettävyys muodostuu sana-, lause- ja tekstitasolla, ja ymmärrettävyyttä haittaavat kielelliset esteet, kuten erikoisalan käsitteiden vieraus tai niiden ylenmääräinen runsaus, jolloin tekstin ymmärtäminen jää vajaaksi, vaikka käytettävä kieli olisi helppoa (Maaß 2020: 42–43). Työmuisti rasittuu sana sanalta -lukemisessa paljon, jolloin merkitysten saaminen lause- ja tekstitasolla on haastavaa (Maaß 2020:

42; vrt. ylempänä Wiio 1994). Vaikeiden sanojen käyttämistä on mahdotonta välttää tietyyntyyppisissä teksteissä, mutta toisaalta jokaista vaikeaa sanaa ei aina voi selittää (Leskelä 2019b: 128, 134). Kun sanoja sitten selitetään, selitetään ne yleensä selkotekstin sisällä samassa tai seuraavassa lauseessa (Leskelä 2019b: 138). Mielestäni tämä entisestään lisää lukijan lyhyessä työmuistissaan kokemaa kognitiivista kuormitusta. Erilliset selkosanastot tekstien yhteydessä voisivat ratkaista ymmärrettävyyden ongelman sanatasolla. Se, että pidättäytyttäisiin pelkästään tuttujen, yleisten ja lyhyiden sanojen käytössä ymmärtämisen parantamiseksi (Leskelä 2019b: 130), ei mielestäni ole joka tilanteessa selkokielen kohderyhmien parhaiden intressien mukaista. Tuttu ja turvallinen sanasto on hyvä niissä tapauksissa, kun tekstissä ei ole minkään erikoisalan termejä ja käsitteitä, jotka kaipaaisivat avausta ja selvennystä. Ongelma tulee siinä, jos näitä sanoja aletaan kierrellä tai jopa poistamaan tekstin seasta. Tämä omalta osaltaan suurentaa ”he ja me” -vastakkainasettelua yleiskielen ja selkokielen käyttäjien välillä.

Selkosanastojen laatiminen on erityisen tärkeää juuri sen takia, että vaikka tekstin kieli olisi helppoa, voi tekstissä käsiteltävien erikoisalan käsitteiden sisältö jäädä täysin pimentoon (Maaß 2020: 42–43): selkosanaston yhtenä tavoitteena on nimenomaan saada erikoisalan käsitteistä kognitiivisesti saavutettavia hyväksyttävyyden, luettavuuden ja ymmärrettävyyden kautta. Ilman selkosanaston kognitiivisesti saavutettavia sananselityksiä eivät erikoisalan käsitteet välttämättä avaudu tekstin lukijoille.

Ymmärrettävän informaation luomista varten on tarpeellista ottaa mahdollisimman paljon selvää tekstin kohderyhmistä ja heidän tarpeistaan. Aihe tulee selittää selkeästi auki ja kohderyhmäläisiä tulee ottaa mukaan materiaalin luomisen eri vaiheissa. (Inclusion Europe 2009: 9.) Annetun informaation tulee olla keskeistä, mutta tekstissä tulee kuitenkin antaa kaikki tarvittava informaatio (Inclusion Europe 2009: 17). Metatekstin, eli otsikoiden, aloituslauseiden ja ingressien merkitys on myös ymmärrettävyyden kannalta suuri, sillä niissä voidaan selittää lukijalle, mistä tekstissä on kyse, mikä sen tavoite on ja miten se rakentuu (Leskelä 2019b: 120). Tällainen metateksti sopii ehdottomasti selkosanaston alkuun.

Ymmärrettävän kielenkäytön rakenteissa kiinnitetään erityistä huomiota sijamuotoihin, aikamuotoihin ja verbin taivutusmuotoihin. Sijamuodoista vältellään

kaikista vaikeimpia, kuten abessiivia, instruktiivia, komitatiivia, essiiviä ja translatiivia, kun taas aikamuodoista aktiivia suositaan passiivin sijasta. Verbin taiputuksessa finiittimuotoa eli verbin taipumista persoonamuodossa suositaan verbin nominaalimuotojen, infinitiivien ja partisiippien sijasta. (Leskelä 2019b: 142–147.) Kielto- ja kieltomuotoja, perfektiä ja pluskvamperfektiä pyritään välttelemään, ja lauserakenteessa noudatetaan suoraa subjekti-predikaatti-objekti-sanajärjestystä tai adverbiaali-predikaatti-subjekti-sanajärjestystä (Leskelä 2019b: 146–147, 151).

Ymmärrettävyyden kohdalla on hyvä huomata se, että vaikka Leskelä (2019b) luettelee monia eri tekijöitä, joilla voidaan parantaa tekstin ymmärrettävyyttä sana-, lause- ja tekstitasolla, koskevat ne kuitenkin lähinnä vain perusselkokielen tasoa.

2.5.4 Kognitiivisen saavutettavuuden esteet selkosanaston näkökulmasta

Kognitiivisen saavutettavuuden edistäminen on äärimmäisen tärkeää, sillä Maaßin (2020: 19) mukaan meitä ympäröi laaja joukko dysfunktionaalisia tekstejä eli tekstejä, jotka eivät puhuttele sellaisia lukijoita, joilla on erilaisia ja vaihtelevia tarpeita tekstin ymmärtämisen suhteen. (Maaß 2020: 19–20.) Kommunikaatio ei ole saavutettavaa, ellei se kohtaa kohderyhmän tarpeita, ja niille, joilla on kommunikatiivisia vaikeuksia, eri tekstit asettavat erilaisia esteitä, jolloin sisältöjen saavutettavuus heikkenee (Maaß 2020: 20–22). Maaßin esittelemässä mallissa (ks. Rink 2019, 2020) kerrotaan seitsemästä erityyppisestä eri kohderyhmien kohtaamasta esteestä, jotka liittyvät vahvasti kognitiiviseen saavutettavuuteen:

1. *Sensorisessa esteessä* informaatio on sellaisessa muodossa, jota vastaanottaja ei kykene havaitsemaan.
2. *Kognitiivisessa esteessä* aihe on liian abstrakti.
3. *Motorisessa esteessä* informaation fyysinen olomuoto ei ole sopiva vastaanottajalle.
4. *Kielellisessä esteessä* informaatio on kielellä, jota vastaanottaja ei ymmärrä.
5. *Asiantuntijatietoon liittyvässä esteessä* ammatti- tai erikoiskielellä esitetään informaatiota, joka on saavuttamatonta monelle.
6. *Kulttuurisessa esteessä* tekstissä esitetään tiettyyn kulttuuriin liittyvää tietämystä tai asenteita, jotka eivät ole ymmärrettäviä tai hyväksyttäviä.
7. *Mediaan liittyvässä esteessä* tekstin tai informaation jakelukanavat eivät ole saavutettavia. (Maaß 2020: 22–24.)

Saavutettavuuden parantamiseksi näitä esteitä on poistettava, ja edellytys tälle on se, että tiedetään, mitkä selkokielen kohderyhmät reagoivat mihinkin tekstipiirteisiin milläkin tavalla ja minkä takia (Maaß 2020: 24). Käyttäjänäkökulman tärkeys nousee

yhä enemmän keskiöön, sillä meitä ympäröivä tieto tulee monesta eri kanavasta, ja vastaanottajien kognitiiviset kyvyt ovat erilaisia (Leskelä 2019b: 57). Kognitiivisesti saavutettavien palveluiden avulla saavutetaan yhä useampia ihmisiä ja sen myötä yhä useammalla ihmisellä on mahdollisuus itsenäiseen elämään (Leskelä & Uotila 2020: 232). Tämän tutkimuksen selkosanaston avulla on mielestäni mahdollista madaltaa ennen kaikkea kognitiiviseen mutta myös kielelliseen, sensoriseen ja asiantuntijatietoon liittyviä esteitä.

Kun kognitiivista saavutettavuutta parannetaan, paranevat myös yksilön mahdollisuudet osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun ja samalla kansalaisvaikuttamiseen. Suomen perustuslaissa taataan jokaiselle kansalaiselle mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa ympäröivän yhteiskunnan ja elinolosuhteidensa kehittämiseen, ja kansalaisvaikuttamisen edellytyksenä on ennen kaikkea tieto (Erkkilä 2015). Kansalaisena voi vaikuttaa esimerkiksi äänestämällä vaaleissa, tekemällä kansalaisaloitteita joko kunnallisella tai valtakunnallisella tasolla, osallistumalla puoluetoimintaan tai julkiseen keskusteluun (Erkkilä 2015).

Kansalaisvaikuttamiseen sisältyy myös siis vahvasti *osallistumisen* käsite. Jotta esimerkiksi selkokielen kohderyhmiin kuuluvia voitaisiin osallistuttaa yhteiskuntaan, tulee heidän kanssaan käydä kahdenkeskeistä keskustelua. Osallistumiseen vaikuttavat niin yksilölliset erot, viestinnän kontekstina oleva kulttuuri kuin normitkin. (Pekkala & Luoma-aho 2019: 18, 20.) Digitaalisen viestinnän kehittymisen myötä osallistumisen ja kansalaisvaikuttamisen keinot ovat muuttuneet digitaalisempaan suuntaan, ja vaikuttamisen dynamiikka on myös muuttunut. Viestinnän avulla voidaan sekä rajata ihmisiä pois että ottaa heitä mukaan vaikuttamisen piiriin. (Pekkala & Luoma-Aho 2019: 15.)

Kognitiivista saavutettavuutta ei paranneta riittävästi vain välttelemällä vaikeiden sanojen käyttöä ja käyttämällä lyhyitä lauseita: haasteena selkomukauttamisessa on ylipäätään se, että kyettäisiin ennakoimaan se potentiaalinen ja tarvittava tietotaso, jota selkokielen kohderyhmäläiset tarvitsevat jonkin tekstin ymmärtämiseksi. Jos kohderyhmäläiset pääsevät käsiksi siihen tietoon, joka heidän oletetaan osaavan, vain silloin käyttäjä voi prosessoida koko tekstin sisällön. (Maaß & Rink 2020: 41–42.) Teksteissä esiintyvät erikoiskielen sanat ja termit voidaan ajatella tämänytyyppisenä tietona: jollei ymmärrä tekstissä esiintyviä termejä ja käsitteitä, on mahdotonta saada

tekstistä kokonaiskuvaa ja ymmärtäminen jää puolitiehen. Jos tämäntyypisiä tekstejä yritetään selkokielistää, tulee tekstin sekaan lisätä paljon selityksiä kognitiivisen saavutettavuuden lisäämiseksi, mikä taas puolestaan johtaa tekstin pitenemiseen ja sitä kautta kognition liialliseen kuormittumiseen. Myös liian paljon etukäteistietoa vaativa teksti saattaa olla selkomukautettunakin liian vaikeaselkoista. (Maaß & Rink 2020: 42–44.)

Tekstin saavutettavuuteen liittyy Maaßin (2020: 26–27) mukaan kuusi tekijää, joiden avulla aiemmin tässä alaluvussa mainittuja kognitiiviseen saavutettavuuteen liittyviä esteitä voidaan poistaa jotta teksti olisi kognitiivisesti saavutettava, tulisi sen olla *haettavissa olevaa, havaittavissa olevaa, ymmärrettävää, edeltävään tietoon linkitettävää, hyväksyttävää ja toiminnallistavaa*.

Haettavissa olevuuteen liittyy se, miten selkokielistä materiaalia jaetaan, missä se sijaitsee, millaisessa sosioekonomisessa asemassa tietoa hakeva henkilö on, minkälainen vamma hänellä on ja mikä hänen ikänsä on (Maaß 2020: 30).

Havaittavissa oleva tarkoittaa taas sitä, että tekstiä voitaisiin havaita monesta eri kanavasta niin, että lukija voisi valita niistä itselleen parhaimman tavan. Tärkeää on kuitenkin ottaa huomioon se, että havaittavuuteen liittyvät ongelmat voivat jo itsessään olla monikanavaisia, kuten silloin, jos lukija kärsii sekä näkö- että kuulo-ongelmista. (Maaß 2020: 36–37.) Ymmärrettävyys on sana-, lause- ja tekstitasolla tapahtuvaa tekstin sisäistämistä, ja ymmärrettävyyden yksi suurista kompastuskivistä on se, että lukijalla ei yleensä ole tietoa tekstissä olevista käsitteistä. Vaikka teksti olisi kielellisesti helppoa, käsitteiden ymmärtämättömyyden takia lukija voi silti kohdata kognitiivisia esteitä. (Maaß 2020: 42–43.) Hyväksyttävyys puolestaan liittyy siihen, tehdäänkö tekstistä tarpeettoman helppoa lukijan oikea tieto- ja taitotaso huomioon ottaen, jolloin voidaan joutua siihen tilanteeseen, että lukija kokee tulleen leimatuksi tiedon omaksumista häiritsevän vammansa vuoksi (Maaß 2020: 44–45).

Näistä *ymmärrettävyys* ja *hyväksyttävyys* on poimittu kahdeksi kognitiivisesti saavutettavan selkosanaston osa-alueeksi (ks. alaluku 2.5). Kun selkosanasto on hyväksyttävä, luettava ja ymmärrettävä, mahdollistaa se mielestäni myös muut tämän listan kohdat. Kun lukija ymmärtää selkosanaston sisällön, pystyy hän ennen pitkää linkittämään esimerkiksi eri selkosanastojen tietoja toisiinsa ja laatimaan

ajatuskokonaisuuksia, mikä puolestaan toiminnallistaa häntä entistä enemmän. Selkosanasto toimii niin luetussa muodossa kuin erilaisten helppokäyttötoimintojen avulla, jolloin siinä oleva tieto on havaittavissa olevaa. Selkosanasto julkaistaan tunnetun saavutettavuustoimijan sivuilla, mikä tekee selkosanastosta haettavissa olevan.

2.6 Selkosanasto sanaston muotona

Seuraavissa alaluvuissa käyn läpi sitä, mitä tarkoittaa *sanasto*. Käyn läpi terminologisen sanastotyön keskeisiä käsitteitä, joita ovat muun muassa käsite, termi, tarkoite ja määritelmä. Kerron perinteisestä tavasta esittää terminologista tietoa, millaisia erilaisia sanastoja on olemassa ja miten terminologiset sanastot rakentuvat. Käsittelen myös sitä, miten käyttäjätietoinen sanastotyö liittyy selkosanaston luomiseen. Näiden asioiden hahmottaminen ja niiden käsittely tässä vaiheessa on tärkeää tutkimuskysymyksiini vastaamisen kannalta.

2.6.1 Sanastotyön perusteet selkosanaston näkökulmasta

Selkosanastoilla ei toistaiseksi ole vakiintunutta sanastotyön mallia, vaan niitä on tehty lähinnä selkokielen tai selkeän kielen ohjeistusten pohjalta. Koska terminologisella sanastotyöllä on vakiintunut malli, on paikallaan tarkastella terminologisen sanastotyön periaatteita selkosanastotyön näkökulmasta ja ymmärtää ne periaatteet ja käsitteet, jotka perinteisesti liitetään sanastotyöhön, jotta voidaan pohtia sitä, mitä niistä tulee ottaa mukaan, mitä tulee jättää pois ja mitä tulee muokata selkosanastotyötä varten.

Sanastotyön tulos on sanasto, joka on suomen kielen sanana monimerkityksinen. Sanastokeskuksen Tapa-termipankin määritelmän mukaan sanasto on joko pienimuotoinen erikoissanakirja eli sanakirja, jossa hakusanoina on termit, tai jossakin kielessä tai ympäristössä esiintyvä sallittujen sanojen tai termien luettelo määritelmineen ja kuvauksineen (TEPA s.v. *sanasto*). Sanastotyön käsikirjan mukaan sanasto taas on jotakin tiettyä ammattikieltä käsittelevä normatiivinen sanakirja, jossa on mukana sekä käsitteiden määritelmät että termit (TSK 1989: 121). Kolmannen määritelmän mukaan se on jonkin erikoisantermejä esittävä sanakirja, hakusanojen merkityksiä esittävä sanahakemisto tai yksinkertaisesti sanavarasto (Kielitoimiston sanakirja s.v. *sanasto*). Sanastolla on siis monta merkitystä, ja

sanastojen rakenne ja laatimisperiaatteet ovatkin vapaat, sillä sanastojen lähtökohdat ja käyttötarkoitukset ovat joka tilanteessa erilaiset (Pasanen 2020: 273).

Sanastoja voidaan luokitella monella eri tavalla. Pasanen (2020: 276–277) jakaa sanastot *terminologisiin* ja *ei-terminologisiin* sanastoihin. Terminologiset sanastot sisältävät tyypillisesti useita kymmeniä tai satoja termitietueita, jotka noudattelevat tiettyjä terminologian teoriaan liittyviä periaatteita (ks. esim. ISO 2009) ja jotka on laadittu pitkäkestoisiksi ja itsenäisesti toimiviksi. Nämä sanastot eivät kuitenkaan ole tavalliselle kielenkäyttäjälle kaikista helpoimmin lähestyttäviä, sillä standardien avulla luotuja erikoisalan sanastoja ja niissä käytettyä metakieltä ymmärtävät ja käyttävät lähinnä vain ne, joilla vankka tuntemus niin erikoisalan kuin sanastotyön periaatteista. Niitä ei myöskään välttämättä löydy kovin helposti hakukoneiden avulla. (Pasanen 2020: 275, 278; vrt. alaluku 2.5.4, kognitiivisen saavutettavuuden esteet.) Hyvässä sanastossa termien ja käsitteiden kuvausten tulisi olla esitetty käyttäjäystävällisessä muodossa, niistä tulisi käydä ilmi kaikki lukijan tarvitsema tieto ja niiden tulisi olla helposti ja nopeasti saatavilla sähköisesti (Kudašev 2020: 202–203). Käyttäjäystävällisyys ja kohderyhmäkeskeisyys ovat hyvän sanaston piirteitä, jotka pyritään toteuttamaan tämän tutkielman selkosanastossa.

Pasanen (2020: 271) esittää erikoisalan sanastot yhtenä mahdollisena kognitiivisen saavutettavuuden ja tiedon käytettävyyden edistäjänä: erikoisalan sanastojen avulla voidaan tasoittaa ihmisten välisiä tiedollisia eroja ja auttaa yhä useampaa ihmistä ymmärtämään paremmin erilaisissa viestintätilanteissa. Jotta demokratia voisi toteutua, pitää kaikkien saatavilla olla asiallista ja luotettavaa tietoa keskusteltavasta aiheesta, sillä viestinnän suunta ei ole enää pelkästään asiantuntijoiden kesken vaan kuka tahansa, joka seuraa maailman tapahtumia, on osallisena yhteiskunnallisessa keskustelussa (Pasanen 2020: 272–273).

Erikoisalojen sanastot eivät mielestäni yksinään ja nykyisessä muodossaan riitä kognitiivisen saavutettavuuden parantamiseen. Vaikka Pasanen (2020) mainitseekin erikoisalan sanastot yhtenä mahdollisena tapana parantaa kognitiivista saavutettavuutta, ei hän mainitse selkosanastojen mahdollisuutta toimia tässä tehtävässä. Terminologiset sanastot eroavat monelta osin selkokielisistä sanastoista ja tässä tutkielmassa laadittavasta selkosanastosta. Terminologiset sanastot ja niissä olevat määritelmät on suunnattu ja laadittu erikoisalan asiantuntijoita varten, eivätkä

ne ole sidoksissa mihinkään tekstiin tai yhteiskunnalliseen keskusteluun (ks. Pasanen 2020). Terminologisten sanastojen hahmottaminen ja ymmärtäminen vaatii paljon ennalta tarvittavaa tietämystä ja osaamista. Niitä on vaikea löytää Internetin syövereistä ja niiden julkaisuasu ei ole käyttäjäystävällinen. Terminologiset sanastot ovat hyvin metakielisiä ja niiden tietuerakenne on monelle kielenkäyttäjälle vaikeasti hahmotettava. Selkosanastoissa pyritään taas hyväksyttävyyden, luettavuuden, ymmärrettävyyden ja kohderyhmäkeskeisyyden (ks. alaluvut 2.5.1 – 2.5.3, 2.6.5) kautta siihen, että esimerkiksi näitä kognitiivisen saavutettavuuden esteitä saataisiin purettua.

2.6.2 Sanaston rakenne

Sanastolla voidaan käsittää olevan *makrorakenne* ja *mikrorakenne*. Sanaston makrorakenteessa otetaan huomioon koko sanasto ja mikrorakenteessa termitietueen muotoon ja täyttämiseen liittyvät seikat. (Grinëv-Grinëvič 2009: 37.) Vehmas-Lehto (2005: 109) mainitsee vielä kolmannen rakenteen eli *megarakenteeseen*, jossa puolestaan kerrotaan perusteluita sanaston laatimiselle ja esitellään sen tarkoitus. Makrorakenteen kohdalla ratkaistaan, miten sanaston eri osat ovat järjestyksessä keskenään, miten hakusanat esitetään ja miten sanastossa saadaan esitettyä mahdolliset monimerkityksiset ja homonyymiset termit (Grinëv-Grinëvič 2009: 39), kun taas mikrorakenteessa termitietueessa tulee muistaa mainita esimerkiksi lähteistä, termien foneettisista asuista, sanan suvusta tai siitä, missä konteksteissa se voi esiintyä (Grinëv-Grinëvič 2009: 58). Selkosanaston kannalta tärkeää on huomata, että mikrorakenteeseen kuuluvat myös sen visuaaliset tekijät, kuten fontin valinta ja tekstin asettelu (Vehmas-Lehto 2005: 111–112; ks. alaluku 2.5.2).

Jokaisen sanaston rakenteessa olisi myös hyvä olla sisällysluettelo, kirjallisuusluettelo, paikka liitteille ja yli 20 termitietuetta ylittävissä sanastoissa erillinen hakemisto. Hakemisto on tyypillisesti joko formaalinen hakemisto eli aakkosjärjestyksessä kulkeva tai käsitejärjestelmää mukaileva systemaattinen hakemisto (Vehmas-Lehto 2005: 108). Sanastoon liitettävässä esipuheessa taas voidaan antaa lukijalle ohjeet sanaston käyttöön (TSK 1989: 179–182). Siiri Susitaival (2010: 50–51) on terminologisen sanaston käytettävyyttä käsitelleessä tutkielmassaan todennut, että sanaston laatijat pitävät esipuhetta yhtenä tärkeimmistä sanaston osista ja että hänen haastattelemansa sanastonkäyttäjät olivat samaa mieltä.

Toisaalta esipuhe voidaan hypätä alussa yli mieltäen se turhana tekstinä, ja vaikka esipuheen lukisikin, on sanaston oppiminen ja sisäistäminen vaatinut useamman lukukerran (Susitaival 2010: 51).

Esipuheen ja hakemiston tehtävä selkosanastossa on kuitenkin tärkeä, ja siksi ne molemmat sijoittuvat sanaston alkuun. Selkosanaston lukijat ymmärtävät näiden avulla, mistä sanastossa on kyse, miksi tällainen sanasto on tehty, miten sanastoa tulee käyttää ja mistä sanoista sanasto koostuu.

Terminologisten sanastojen tärkein piirre on, että ne ovat käsitelähtöisiä (TSK 1989: 22). Käsitelähtöisyydellä tarkoitetaan sitä, että terminologisessa sanastotyössä lähdetään liikkeelle käsitteestä ja sen analyysistä sekä määritelmästä, minkä jälkeen käsitteet sijoitetaan käsitejärjestelmään eli käsitteistä ja niiden välisistä käsitesuhteista koostuvaan järjestelmään (ks. esim. Suonuuti 2006). Terminologisen sanastotyön tulokset esitetään *termitietueen* muodossa. Termitietueella tarkoitetaan sellaista terminologisen sanaston osaa, jossa on yhtä käsitettä koskevat tiedot (TSK 2006: 34). Termitietueen tulee sisältää vähintään termitietueen numero, termi ja käsitteen määritelmä, ja jokaiselle käsitteelle on oma paikkansa omassa termitietueessaan (Suonuuti 2006: 38). Termitietue on osa sanaston *makrorakennetta*.

Termitietue rakentuu termin ja käsitteen määritelmän varaan. Tietueet voidaan järjestää käsitteiden suhteiden, aakkosellisen järjestyksen tai näiden yhdistelmän mukaisesti (TSK 1989: 179).

67
termitietue
 sv termpost
 en terminological entry; terminological record; term record
 fr article *m* terminologique

terminologisesta tiedosta koostuvan rakenteisen aineiston osa, joka sisältää yhtä *käsitettä* koskevat tiedot

Termitietueessa tiedot on jaettu kenttiin. Tyypillisiä tietoja, jotka esitetään termitietueen kentissä ovat *termi*, aihealuemerkintä, kielimerkintä, kieliopillinen tieto, *konteksti*, *määritelmä*, *huomautus*, ristiviittaus ja muunkieliset vastineet.

del av en strukturerad terminologisk datasamling som avser ett visst *begrepp*
 Data i en termpost är indelade i ett antal fält. Typiska uppgifter som kan redovisas i termpostens fält är: *term*, fackområdesbeteckning, språkbeteckning, grammatisk information, *kontext*, *definition*, *anmärkning*, korshänvisning och ekvivalenter på andra språk.

Kuva 1: Esimerkki terminologisen sanaston termitietueesta (TSK 2006: 34).

Terminologisen sanaston termitietueessa voi olla muitakin tietoja kuin termitietueen numero, suositeltava termi ja käsitteen määritelmä. Termitietueeseen voidaan lisätä kuvan 1 mukaisesti esimerkiksi muunkielisiä vastineita, selitteitä ja kielioppitietoja (TSK 1989: 160). Termitietueessa määritelmän lähdettä ei myöskään yleensä ole kerrottu. Näin on esimerkiksi Kelan terminologisessa sanastossa (Kela 2021). Kyseisessä sanastossa lähteet on kuitenkin merkitty sanaston loppuun. Tässä tutkimuksessa lähteet ovat mukana valmiissa selkosanastossa, joka on tutkielman liitteenä (ks. liite 3).

Terminologisten sanastojen termitietueessa termin ja määritelmän erottaa toisistaan siten, että termi on lihavoituna termitietueen alussa ja määritelmän yläpuolella puolestaan lukee *määritelmä*, tai määritelmä on erotettu tietueen muista osista tyhjien rivien avulla. *Termillä* tarkoitetaan yhteisesti sovittua käsitteen kielellistä tunnusta, jonka avulla jostakin erikoisalan käsitteestä voidaan viestiä. (TSK 1989: 24–25). Erikoiskielessä ja erikoisaloilla *käsitteellä* tarkoitetaan sitä abstraktia mielikuvaa, joka yhdistyy *tarkoitteeseen*, eli todellisuudessa ilmenevään konkreettiseen tai abstraktiin ilmiöön, kuten esimerkiksi esineeseen, ihmiseen tai tapahtumaan (Suonuuti 2006; TSK 1988). Tarkasteltavana olevan ilmiön ominaisuuksista muodostetaan abstraktioita, joita kutsutaan *käsitepiirteiksi*. Näistä käsitepiirteistä muodostuu käsitteen sisältö. (Suonuuti 2006: 11.) Määritelmällä puolestaan tarkoitetaan käsitteen sanallista kuvausta, joka koostuu niistä käsitepiirteistä, jotka erottavat kyseessä olevan käsitteen toisista käsitteistä (Suonuuti 2006: 11–12). Terminologisen määritelmien laatimisessa pyritään siihen, että siinä näkyy määriteltävää käsitettä laajempi käsite ja yksi tai kaksi erottavaa piirrettä, joiden avulla määriteltävä käsite voidaan erottaa muista käsitteistä (TSK 1989 41, 45; Suonuuti 2006).

Käsitteet voidaan tarkemmin jakaa *yksilökäsitteisiin* ja *yleiskäsitteisiin*.

Yksilökäsitteellä tarkoitetaan yhteen tiettyyn tarkoitteeseen liittyvää käsitettä, jolla on yleensä jokin nimi. Usein yksilökäsitteen nimi on erisnimi. (TSK 1989: 25–26; Suonuuti 2006: 11). Yleiskäsitteellä puolestaan tarkoitetaan yhteen tiettyyn joukkoon tarkoitteita liittyvää käsitettä. (Suonuuti 2006: 11). Käsitesuhteiden kautta käsitteet muodostavat *käsitejärjestelmiä*. Käsitesuhteet on perinteisesti jaoteltu kolmeen ryhmään: hierarkkisiin geneerisiin suhteisiin, hierarkkisiin koostumussuhteisiin ja

funktiosuhteisiin (Pasanen 2009: 142–143). Hierarkkinen geneerinen suhde voi olla esimerkiksi yläkäsite ja sen alakäsite, kuten *lääkemääräys* ja *sähköinen lääkemääräys* (Kela 2021: 17), kun taas hierarkkinen koostumussuhde voi olla yläkäsite ja jokin sen osa, kuten *sosiaaliturva* ja *toimeentuloturva* (Kela 2021: 29). Funktiosuhde puolestaan voi olla esimerkiksi syy-seuraussuhde, kuten *työtaturma*, josta seuraa *työtaturmavakuutuksen* käytäntöönpano (Kela 2021: 50).

Jotta käsitteistä pystyttäisiin viestimään, on määritelmien laatimiselle annettu tiettyjä sääntöjä. Määritelmien tulee olla tarpeeksi tiiviitä ja lyhyitä (Suonuuti 2006: 23), ja terminologisten rakennesääntöjen mukaisesti määritelmät aloitetaan pienellä kirjaimella ilman, että siinä toistetaan termiä, siihen sisällytetään johdantosanoja kuten *täksi kutsutaan* tai että siinä on käsitteen monikollinen muoto (TSK 1989: 56). Kuvia voidaan käyttää täydentämään määritelmiä (Suonuuti 2006: 31).

Jotta lukija erottaisi termin ja määritelmän toisistaan selkosanastossa, olen lisännyt niiden ohkeen lisätty kaksi eri symbolia, sillä kuvan merkitys tekstin ymmärryksen, selventämisen ja havainnollistamisen kannalta voi olla suuri (Leskelä 2019b: 196). Termin kohdalla symbolina on kysymysmerkki ja määritelmän kohdalla huutomerkki (ks. kuva 2). Näiden symbolien hyödyllisyys selviää vasta kohderyhmätestauksessa. Kysymysmerkki kuvaa sitä, että lukija ihmettelee, mikä tämä tällainen sana oikein onkaan, ja huutomerkki kuvaa vastausta kysymykseen eli sananselitystä. Termi ja määritelmä ovat terminologisessa sanastotyössä hyvin tarkoin määriteltyjä käsitteitä, mutta selkosanastossa termi käsitetään yksinkertaisesti sanana ja määritelmä sanan selityksenä. Kohderyhmätietoisessa selkosanastotyössä selkosanaston niin kutsuttua termitietuetta kutsun tästä lähtien *sanatietueeksi*.

Kuva 2: Symbolit, jotka esitetään termin ja määritelmän kohdalla selkosanastossa (Kuvat: Papunetin kuvapankki, papunet.net, Sergio Palao / ARASAAC).

Terminologisen sanastotyön ohjeiden mukaan noudatetaan tiukkoja ohjeistuksia siitä, että määritelmä tulee aloittaa pienellä kirjaimella ja että siinä ei tule olla pistettä lopussa (TSK 1989: 169), sillä käsitteen määritelmän tulee olla sellainen, että sen voi sijoittaa tekstiin määriteltävän termin tilalle. Käyttäjien tarpeita palvelevien määritelmien luomiseksi tulisi erikoisalojen sanastojen luomisessa kiinnittää huomiota informaation tehokkaaseen valitsemiseen. Tyypillisesti termin esiintymiskontekstille ei anneta painoarvoa, vaan määritelmässä pohjaututaan etenkin pakollisten ja tarpeellisten käsitepiirteiden määrittelyyn. Tämän tyyppistä terminologisen sanastotyön sääntöjen ja standardien mukaan tehtyä määritelmää kutsutaan analyttiseksi määritelmäksi. (San Martín 2021: 1.) San Martín (2021: 3) ehdottaakin, että pakolliset ja tarpeelliset käsitepiirteet korvattaisiin relevanteilla eli tekstin funktioon ja kontekstiin liittyvillä erottavilla tekijöillä. Tämä alleviivaa yhä enemmän tarvetta sopeuttaa terminologisen sanastotyön ohjeita ja periaatteita sopivammaksi selkosanaston kontekstiin. Jokaisessa selkosanastossa termien määritelmät siis riippuvat siitä, mikä funktio selkosanastolle on alun perin annettu, mikä selkosanaston kohdeyleisö ja esiintymiskonteksti on ja mitä mieltä selkosanaston kohderyhmään kuuluvat ovat sananselityksistä.

Tutkielman selkosanastossa jokainen sananselityksen virke alkaa isolla alkukirjaimella ja noudattelee kieliopillisia välimerkkisääntöjä. Tämä voidaan käsittää San Martínia (2021) tulkiten relevantiksi piirteeksi. Ero terminologisen sanaston määritelmän laatimisen sääntöihin on siis jo tässä kohdassa huomattava. Tämä tehdään ymmärrettävyyden (ks. alaluku 2.5.3) nimissä: uskon kokonaisten, kielioppisääntöjä noudattelevien virkkeiden olevan sanaston kohderyhmälle ymmärrettävyyden kannalta parempi lähestymistapa (ks. kuva 3). Esimerkiksi Leskelä (2019b) kertoo selkokieli-ohjeistuksissaan lauseiden ja virkkeiden peruselementeistä ja siitä, että selkokielisissä teksteissä virkkeet alkavat isolla kirjaimella ja päättyvät pisteeseen, kysymysmerkkiin tai huutomerkkiin. Jokaisessa selkosanaston sananselityksessä selitettävä sana on heti selityksen alussa, mitä pidetään määritelmävirheenä terminologisessa sanastotyössä.

20

elatusvelvollisuus; elatusvastuu

sv försörjningsplikt; underhållsansvar; underhållsskyldighet

määritelmä

yhteiskunnan jäsenilleen asettama velvollisuus pitää kykynsä mukaan huolta itsestään ja omasta elatuksestaan sekä *puolisonsa* ja alaikäisten lastensa elatuksesta**? käytettävyys****!** Käytettävyys tarkoittaa,

että sinun on helppo liikkua

ja etsiä tietoa nettisivulla

tai [verkkopalvelussa](#).

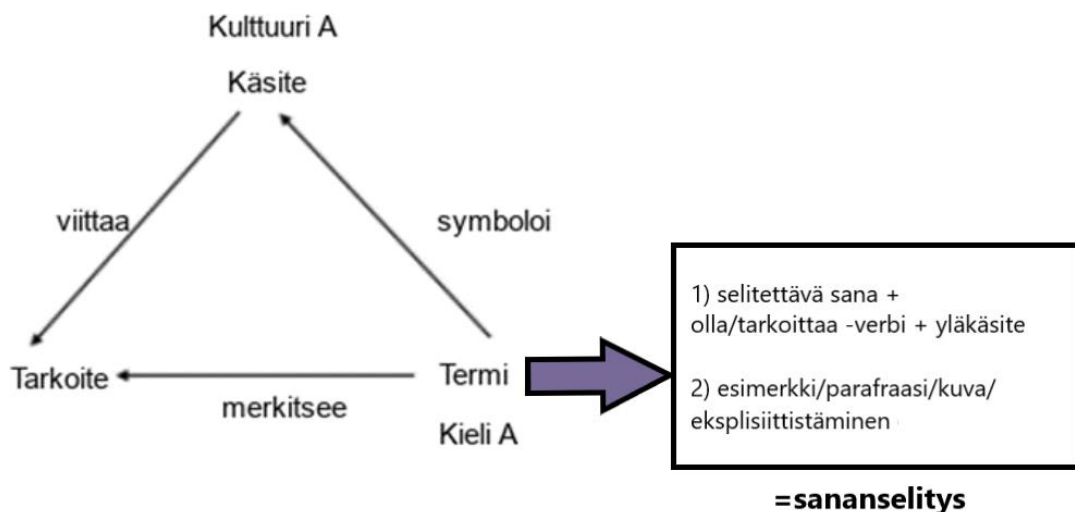
Kuva 3: Tutkielman selkosanasto ja Kelan terminologinen sanasto: erot pilkutuksessa, isossa alkukirjaimessa ja siinä, miten sananselitys (määritelmä) aloitetaan (ylempi kuva Kela 2021: 36).

Selkosanaston ymmärrettävyyteen liittyy vahvasti se, millaisia määritelmiä termeille annetaan eli selkosanaston tapauksessa millaisia selityksiä sanoille annetaan. - Schirran ym. (2020: 106–107) mukaan termejä voidaan selittää joko *täyden vastaavuuden* tai *osittaisen vastaavuuden* näkökulmasta. Termin täyteen vastaavuuteen pyrkimisessä otetaan huomioon se, että interlingvaalisessa eli kielten välisessä kääntämisessä terminologinen tieto eli jonkin käsitteen määritelmä tai selitys on implisiittistä eli kontekstista pääteltävissä olevaa tietoa, joka ei suoranaisesti käy ilmi tekstistä. Kielensisäisessä kääntämisessä eli selkomukauttamisessa tämä niin sanotusti piilotettu tieto on taas ilmaistu suoraan muun muassa selityksen tai parafrasoin eli toisten sanojen avulla kertomisen kautta. (Hansen-Schirra ym. 2020: 106.) Täydessä vastaavuudessa vaikea termi siis selitetään Hansen-Schirran ym. (2020: 106) mukaan esimerkiksi selityksen, parafrasoin, määritelmän tai kuvan avulla.

Osittaisen vastaavuuden tapauksessa kyse on siitä, että lähtötekstissä eli esimerkiksi yleiskielisessä uutisessa ja kohdetekstissä eli selkomukautetussa uutisessa voidaan viitata erilaisiin käsitteisiin, kuten esimerkiksi sellaisessa tapauksessa, jossa käytetään yleisemmin käytettyä sanaa tai esimerkkejä selittämään yleiskielisessä tekstissä käsitelty asia. Molemmissa tapauksissa päädytään osittaiseen vastaavuuteen. Osittaisessa vastaavuudessa strategiana on selittää vaikea käsite joko sen ylä- tai alakäsitteellä (Hansen-Schirra ym. 2020: 107.)

Erikoiskielisissä teksteissä on paljon tuntemattomia sanoja ja termejä, ja molempien strategioiden avulla on mahdollista selittää näitä sanoja auki (Hansen-Schirra ym. 2020: 104, 108). En kuitenkaan ole samaa mieltä Hansen-Schirran ym. (2020) kanssa osittaisesta ja täydestä vastaavuudesta. Olen sitä mieltä, että sekä täysi että osittainen vastaavuus ovat molemmat yhtä käypiä termien selittämistä varten tässä selkosanastotyössä. Tämän ajatuksen pohjalta olen soveltanut Hansen-Schirran ym. (2020) käsitystä termien selittämisen täydestä ja osittaisesta vastaavuudesta ja kehittänyt sananselitysstrategian, jossa yhdistyy ajatus molemmista vastaavuuksista.

Strategian kehittämiseen on vaikuttanut myös selkosanaston tason määrittelyn yhteydessä tehty aiempien selkokielisten sanastojen analyysi, jossa muun muassa huomattiin, että selkokielisissä teksteissä selitetään sanoja usein selitettävän sanan, *olla-* tai *tarkoittaa* -verbin ja selitettävän sanan yläkäsitteen avulla (ks. tarkemmin alaluku 3.4.1). Tämän tutkimuksen selkosanastotyössä näitä kaikkia elementtejä käytetään yhdessä kuvion 5 mukaisesti:

Kuvio 5: Selkosanaston sananselityksissä käytettävä strategia (mukaillen Hansen-Schirra ym. 2020: 106–107).

Kuviossa 5 esiteltyä strategiaa käytetään selkosanaston sananselitysten mallina ja ymmärrettävyyden parantajana, ja kutsun tätä strategiaa *kohderyhmätietoisien selkosanastotyön sananselitysstrategiaksi*. Sananselitys selkosanastossa alkaa selitettävällä sanalla ja joko *olla* tai *tarkoittaa*-verbillä. Verbiä seuraa sanan

yläkäsité. Tätä seuraavat erilaiset esimerkit, kuvat, parafrasiset ja eksplisiittistämiset, jotka vastaavat terminologisen sanastotyön kenttää *selite*. Yläkäsitteen avulla selittäminen vastaa siis Hansen-Schirran ym. (2020: 106–107) ajatusta täydestä vastaavuudesta, ja erilaisten kuvien, parafrasien ja esimerkkien käyttäminen taas ajatusta osittaisesta vastaavuudesta. Kohderyhmätietoisien selkosanastotyön sananselitysstrategiaa voidaan kutsua eksplisiittistäväksi eli auki selittäväksi.

Eksplisiittistäminen, jolla käännöstieteessä tarkoitetaan lähtötekstissä epäsuorasti ilmaistun asian kääntämistä niin, että se ilmaistaan suoraan (Suojaan, Koskinen & Tuominen. 2012: 40), on mielenkiintoista tuoda tässä esille, sillä sitä pidetään kääntämisen alalla käännösstrategiana ja sitä voidaan yhtä hyvin käyttää selkosanastotyössä. Eksplisiittistämistä voivat kääntäessä olla muun muassa lisäykset, poistot, korvaaminen ja asioiden esittämisjärjestyksen muuttaminen, ja näitä keinoja voidaan käyttää silloin, jos käännös on tarkoitettu tiettyä tarkoitusta varten (Suojaan ym. 2012: 41). Selkokielessä eksplisiittistäminen voi olla tiettyä tarkoitusta, tilannetta ja kohderyhmää varten tehty toimenpide tiedon saavutettavuuden edistämiseksi.

2.6.3 Sanastojen kohderyhmät

Sanastoilla on todella paljon eri käyttäjäkuntia, ja yhdellä sanastolla on mahdotonta tyydyttää kaikkien tiedontarpeita (Kudašev 2007: 118–119). Perinteisesti terminologisia sanastoja on laadittu ja suunnattu erikoisalojen asiantuntijoita varten, jotta he voisivat täsmällisten termien ja määritelmien avulla viestiä mahdollisimman tehokkaasti ennen kaikkea oman erikoisalan asiantuntijoiden kanssa.

Terminologisista sanastoista voivat heidän lisäksi hyötyä monet muutkin, kuten esimerkiksi erilaiset palveluntuottajat, kuluttajat, hallinnolliset tekijät ja tietojärjestelmiä kehittävät. Asiantuntijapalveluista riippuvaisuus esimerkiksi terveydenhuollossa, sijoitustoiminnassa ja tietoliikennepalveluissa asettaa maallikkokuluttajat kohderyhmänä vaikeaan asemaan, sillä heidän tietämyksensä ei aina riitä erikoisalalla käytetyn termistön ymmärtämiseen ja sitä kautta jonkin erikoisalalla olevan asian sisäistämiseen. (Baltschefsky 2008: 3.) Kudašev on ehdottanut (2007: 120), että sanastojen suunnittelussa ja kohderyhmien luokittelussa otettaisiin huomioon ainakin lukijoiden *aineellinen osaaminen, kielellinen osaaminen ja leksikografinen osaaminen*.

Teknologian kehittyessä Kudaševin (2007: 120) mainitsema tiedontarpeiden tyydyttämisen ongelma kuitenkin ratkeaa, sillä sanastoja voidaan tehdä niin sanotusti lennosta kunkin kohderyhmän kohdalla erikseen heidän tarpeitaan kuunnellen. Myös selkosanasto voidaan mieltää tämän tyyppiseksi *ad hoc* -sanastotyöksi, jos vaikka jotakin uutistekstiä varten tarvitsee luoda nopeasti sanasto. Toisaalta selkosanastot sopivat myös irrallisiksi yksiköiksi kuvaamaan johonkin teemaan liittyvää termistöä. Kudašev (2007: 121) mainitsee, että ihannetilanteessa jokainen sanasto olisi suunnattu mahdollisimman homogeeniselle ryhmälle, mutta että se on käytännössä lähes mahdotonta. Kohderyhmätietoisessa selkosanastotyössä jokaiselle ryhmälle kuuluu omanlaisensa selkosanaston tason määrittely hyväksyttävyyden, luettavuuden ja ymmärrettävyyden osa-alueiden kautta, joten sen perusteella selkosanastoissakin pitäisi pyrkiä rajaamaan kohderyhmä mahdollisimman tarkkojen kriteerien avulla, vaikka käytännössä kohderyhmän rajaamiseen liittyy ongelmia.

Ensinnäkin homogeenisiksi ajatellut ryhmät ovat sisältä päin hyvin heterogeenisiä. Esimerkiksi tämän tutkimuksen kohderyhmä eli kehitysvammaiset ihmiset saattaa ensi silmäykseltä vaikuttaa homogeeniseltä ryhmältä, mutta todellisuudessa heidän välillään olevat taito- ja tietoerot esimerkiksi luetun ymmärtämisessä voivat olla suuria. Näin on myös muissa selkokielen kohderyhmissä. Vaikka selkosanasto onkin suunnattu kehitysvammaisille ihmisille ja vaikka sanasto olisikin saanut kohderyhmän hyväksynnän, ei se välttämättä sovi hyväksyttävyydeltään, luettavuudeltaan ja ymmärrettävyydeltään kaikille kohderyhmään kuuluville henkilöille. Pieni otos kohderyhmästä ei edusta koko kohderyhmää.

Lisäksi kokonaisen ryhmän niputtaminen yhteen homogeeniseen ryhmään ei ole välttämättä kaikista paras lähestymistapa. Tällöin ne, joilla on suurimpia vaikeuksia luetun ymmärtämisen ja viestinnän kanssa, joutuvat sellaiseen kohderyhmään ja sellaisen selkosanaston lukijaksi, jossa oleva informaatio ei vastaa heidän tieto- ja taitotasoaan. Tämä on omiaan lisäämään stigmatisaation ja vastakkainasettelun tunnetta ja vähentämään selkosanaston hyväksyttävyyttä (ks. alaluku 2.5.1).

Ihmisten välinen heterogeenisyys vaikeuttaa huomattavasti kohderyhmäkeskeisyyden toteuttamista missä tahansa sanastotyössä, jolloin voidaan kysyä, voiko esimerkiksi mitään selkosanastotyötä tosissaan kutsua kohderyhmäkeskeiseksi, jos kohderyhmät ovat keskenään ja sisäisesti hyvin heterogeenisiä. On mielestäni kuitenkin parempi

yrittää kuin olla yrittämättä laisinkaan. Parhaassa tapauksessa selkosanasto onnistuu siten, että sen ensisijaisesta kohderyhmästä (ks. alaluku 2.3) mahdollisimman moni kokisi selkosanaston omakseen hyväksyttävyyden, luettavuuden ja ymmärrettävyyden kautta ja että nämä samat kognitiivisesti saavutettavan selkosanaston osa-alueet toimitaisivat myös toissijaisissa kohderyhmissä. Täten selkosanastolle saataisiin mahdollisimman laaja lukijakunta, mikä puolestaan lisää kognitiivista saavutettavuutta ja parantaa viestinnän saavutettavuutta.

Sanastoja tehdään siis aina jollekin tietylle kohderyhmälle ja jotakin tiettyä tarkoitusta varten (Pasanen & Hartama-Heinonen 2021: 161). Kuka tahansa voi olla sanaston kohderyhmässä, joten kohderyhmätietoisuuteen tulisi todellakin kiinnittää huomiota niin terminologisessa sanastotyössä kuin selkosanastotyössä huomiota.

2.6.4 Sanastotyön vaiheet

Sanastotyöllä tarkoitetaan erikoisalan käsitteiden ja niitä vastaavien kielellisten ilmausten eli useimmiten termien systemaattista keräämistä, analysointia, kuvaamista ja esittämistä (TEPA 2006, s.v. *sanastotyö*). Toisaalta sanastotyö-termin käyttö on jokseenkin ristiriitaista Suomessa, sillä joissain lähteissä sanastotyöllä nimenomaan tarkoitetaan järjestelmällistä terminologista työtä, mutta kaikki terminologinen työ ei kuitenkaan ole järjestelmällistä (Kudašev 2020: 201) Kudašev ehdottaa (2020: 202), että kaikenlaisia sanastojen laatimisia kutsuttaisiin sanastotyöksi ja korostettaisiin systemaattisuutta silloin, kun halutaan kertoa nimenomaan systemaattisesta sanastotyöstä. Tässä tutkielmassa noudatan Kudaševin ehdotusta ja nimitän selkosanaston laadintaa sanastotyöksi ja tarkemmin selkosanastotyöksi.

Terminologinen sanastotyö voi olla deskriptiivistä tai normatiivista, ja tavallisesti se on normatiivista. Puhun tutkielmassani terminologisesta sanastotyöstä, kun tarkoitan systemaattista sanastotyötä, jossa noudatetaan normatiivisen sanastotyön ohjeita.

Deskriptiivisessä sanastotyössä pyritään kuvaamaan käytettävää termistöä ja käsitteistöä, kun taas normatiivisessa sanastotyössä pyritään yhdenmukaistamaan ja selkeyttämään termistöä ja käsitteistöä. (Sanastokeskus 1.) Deskriptiiviseen sanastoon voidaan valita erikoisalalta laajasti erikoisalalla käytössä olevia termejä, olivatpa ne sitten hyviä tai huonoja, kun taas normatiivisessa sanastossa on vain määritellyn erikoisalan asiantuntijoiden hyväksymiä termejä (Vehmas-Lehto 2005:

102). Järjestelmällinen terminologinen sanastotyö on aina ryhmätyötä, jota organisoidaan tarkasti erikoisalan sisällä. Normatiivisen terminologisen sanastotyön päävaiheet voidaan jakaa *hankkeen valmisteluun, sanastotyön suunnitteluun, hankkeen toteuttamiseen ja tiedotukseen sekä seurantaan*. (TSK 1989: 124.)

Normatiivisessa terminologisessa sanastotyössä hankkeen valmisteluun kuuluu ryhmän ja rahoituksen kokoaminen ja asiantuntevan terminologin palkkaaminen parantamaan sanaston laatua ja nopeuttamaan työtä (Suonuuti 2006: 34). Tämän jälkeen määritellään työn tavoitteet eli esimerkiksi sanaston luonne, kohderyhmä, käsiteltävä aihealue, sanaston laajuus ja julkaisutapa (TSK 1989: 125). Aihe rajataan tiukasti ja työ aikataulutetaan (Suonuuti 2006: 34). Lähteet, kuten aiemmat sanastot, lait, direktiivit ja tarkasteltavan erikoisalan aikakauslehdet, tulee käydä tarkasti lävitse (Suonuuti 2006: 35).

Kun sanastotyötä lähdetään toteuttamaan, on mahdollisia lähestymistapoja kaksi: joko kootaan ensin mahdollisimman paljon termejä ja karsitaan niistä osa pois tai lähdetään liikkeelle keskeisistä käsitteistä ja täydennetään sanastoa keskeisiin käsitteisiin liittyvillä käsitteillä. Tätä kutsutaan termi-inventaarioksi (TSK 1989; Sanastokeskus 2). Käsitteiden valinnan jälkeen alkaa projektin haastavin vaihe, käsitteiden ja käsitejärjestelmien analysointi eli *käsiteanalyysi*, minkä jälkeen tai jos sen aikana aloitetaan määritelmien laatiminen (TSK 1989; Sanastokeskus 2). Kaiken tämän jälkeen sanastotyöluonnos tarkastetaan ja lähetetään lausuntokierrokselle erikoisalan asiantuntijapiiriin arvioitavaksi, ja heiltä saatujen ehdotusten perusteella sanastotyö viimeistellään ja julkaistaan (TSK 1989: 198–199, 201).

Normatiivisen terminologisen sanastotyön vaiheista voidaan ottaa selkosanastotyöhön mukaan aihealueen eli erikoisalan määrittely, sanaston käyttötarkoituksen ja kohderyhmän määrittely, termi-inventaario, julkaisukontekstin määrittely, korjauskierros, valmiin selkosanaston laadinta ja sen julkaisu. Normatiivisesta sanastotyöstä poikkeavia osuuksia kohderyhmätietoisessa selkosanastotyössä taas ovat *selkosanaston tason määrittely, käsitteiden sisällön selvittäminen, kohderyhmätestausta edeltävät toimet* sekä kaksinkertainen selkosanaston testaus. Erikoisalan sanastoissa kirjoitetaan erikoiskielellä, mutta selkosanastoja laadittaessa tulee määrittellä sen taso eli hyväksyttävyyteen, luettavuuteen ja ymmärrettävyyteen liittyvät piirteet kulloinkin kohderyhmä

huomioiden. Selkosanastotyössä kohderyhmättestaukset kohdistuvat nimenomaan sanaston kohderyhmäläisiin, jotka eivät välttämättä tiedä käsiteltävästä aihealueesta mitään, kun taas terminologisessa sanastotyössä sanastoa testaavat erikoisalan ammattilaiset. Käsitteiden sisällön selvittäminen vastaa läheisesti käsiteanalyysia, mutta selkosanaston käsiteanalyysissa ei keskitytä samoihin asioihin kuin terminologisessa sanastotyössä. Kohderyhmättestausta edeltäviin toimiin sisältyivät tässä tutkielmassa selkokielisen suostumuslomakkeen laatiminen ja testaustilaisuuden esittelytilaisuus.

Terminologisen sanastotyön vaiheet pätevät siis suurilta osin myös selkosanastotyöhön. Erona on se, että erikoisalan sanaston laatijoilla tulee olla valtava tietämys omasta erikoisalastaan, ja jos selkokielistä materiaalia halutaan lisätä ja kognitiivista saavutettavuutta edistää, on täysin mahdotonta löytää jokaista selkosanastotarvetta varten juuri sen erikoisalan osaaja, joka osaisi myös laatia selkosanaston selkokielen kriteerien mukaisesti. Selkosanastotyö on yhden ihmisen työ verrattuna normatiiviseen sanastotyöhön, jossa muodostetaan työryhmiä. Selkosanastotyö on ennen kaikkea deskriptiivistä eli informaatiota antavaa, sillä selkosanaston kohderyhmät tarvitsevat informaatiota heitä ympäröivästä maailmasta heille sopivimmalla tavalla.

Tarkemmin selkosanastotyön vaiheita käsitellään kohderyhmätietoisien selkosanastotyön vaiheiden esittelyssä luvussa 3.

2.6.5 Käyttäjätietoinen selkosanastotyö

Käyttäjätietoinen näkökulma on tämän tutkielman yksi kantavista voimista, joten on paikallaan selostaa käyttäjätietoisien sanastotyön sekä käyttäjätietoista sanastotyötä. Käännöstieteissä on esitetty näkemyksiä käyttäjätietoisuudesta ja siihen liittyvistä tekijöistä, kuten esimerkiksi käytettävyydestä, käyttäjäryhmää koskevan tiedon hankkimisesta ja eksplisiittistamisestä, jotka sopivat hyvin myös selkosanaston lähestymistapoihin.

Käyttäjätietoinen sanastotyö juontaa juurensa Suojasen ym. (2012: 4, 9, 15) käyttäjäkeskeiseen kääntämiseen liittyvistä ajatuksista, joiden mukaan *käytettävyyys* eli tuotteen tuloksellinen, tehokas ja miellyttävä käyttökokemus on etusijalla. Käytettävyyys riippuu käyttäjästä ja tilanteesta, ja käyttäjäkeskeisellä kääntämisellä

tarkoitetaankin sitä, että käyttäjistä kerätään käänösprosessin aikana tietoa, jonka avulla voidaan muokata viestintätehtävää. Käytettävyyteen liittyy itseensä paljon tekijöitä, joita tässäkin tutkimuksessa tullaan käsittelemään, kuten *hyväksyttävyyys*, *saavutettavuus*, *luettavuus* ja *ymmärrettävyys* (Suojanen ym. 2012: 16, 18, 34–35). Käyttäjätietoisessa sanastotyössä taas pyritään pohtimaan sitä, ketkä tulevat lukemaan tulevaa sanastoa ja mikä on sanaston todellinen käyttötarkoitus (Pasanen, Hartama-Heinonen 2021: 157).

Pasanen ja Hartama-Heinonen (2021: 162–163) ovat pohtineet käyttäjätietoista sanastotyötä, tulevan sanaston lukijakuntaa ja sanaston todellista käyttötarkoitusta tutkimalla Tieteen termipankin eri aihealueiden sivuja, alakohtaisia ohjeita ja muutamia sattumanvaraisesti valittuja käsitesivuja. Tarkastelun perusteella käyttäjätietoisien sanastotyön tukipilareita ovat:

1. hyvä etusivu, hyvä ensivaikutelma
2. hyvät käytänteet, hyvä alakohtainen ohje, hyvät käsitesivut
3. käsitesivujen tietorakenteen hyvät käytänteet (Pasanen & Hartama-Heinonen 2021: 163–166).

Pasasen ja Hartama-Heinosen (2021: 163) ajatus hyvästä etusivusta ja ensivaikutelmasta pätee myös selkosanastotyöhön. Myös selkosanastotyössä ensivaikutelmalla on suuri merkitys, ja se muodostuu ennen kaikkea visuaalisten piirteiden perusteella (ks. alaluku 2.5.2). Hyvä etusivu selkosanaston tapauksessa käsittää sisällysluettelon ja sanastoon lisättävän alkuohjeistuksen, joiden tulee olla niin selkeän ja houkuttelevan näköisiä, että lukija kiinnostuu sanastosta ja hahmottaa sen jokaisen osan ja sen, miten sanastoa tulee käyttää. Tämä on osa selkosanaston niin kutsuttua megarakennetta. Huono ensivaikutelma voi johtaa moniin erilaisiin negatiivisiin tunteisiin, kuten esimerkiksi siihen, että lukija kysyy itseltään, miksi minulle on tehty näin helpon näköinen sanasto, kun yleiskieliset ja erikoiskieliset sanastot näyttävät ihan erilaisilta. Huono ensivaikutelma ei palvele hyväksyttävyyden (ks. alaluku 2.5.1). toteutumista.

Selkosanastossa olisi myös hyvä olla Pasasen ja Hartama-Heinosen (2021: 165) mainitsema alakohtainen ohje eli selkosanaston tapauksessa ohjeistus siitä, mitä ovat selkosanaston luettavuuteen ja ymmärrettävyyteen liittyvät piirteet. Selkosanastossa esiintyvät sisäiset linkit, joista Pasanen ja Hartama-Heinonen (2021: 163) puhuvat käyttäjätietoisien sanastotyön kohdalla, ovat myös selkosanastotyössä mukana

tukemassa sanaston käytettävyyttä. Käsitteiden luokittelua alaluokkiin käsitteiden välisten suhteiden ja kokonaisuuksien perusteella (vrt. Pasanen & Hartama-Heinonen 2021: 166) ei voida kuitenkaan tässä selkosanastossa tehdä, sillä vaikka sanat onkin poimittu rajatun aiheen mukaan netin ja saavutettavuuden alalta, eivät ne muodosta yhtenäistä käsitejärjestelmää.

Selkosanastotyön yksi keskeisimmistä lähestymistavoista on käyttäjakeskeisyys ja -tietoisuus. Käyttäjakeskeisen kääntämisen ja käyttäjätietoisien sanastotyön keskeiset käsitteet, kuten käytettävyys, hyväksyttävyyys, saavutettavuus, luettavuus ja ymmärrettävyys ovat ohjanneet tässä tutkielmassa esiteltävän selkosanaston laadintaa. Selkosanastotyötä kutsutaan Pasanen ja Hartama-Heinosen (2021) artikkelia mukaillen *kohderyhmätietoiseksi selkosanastotyöksi*, sillä keskiössä on se, kenelle selkosanasto tehdään ja se, miten selkosanastosta saadaan mahdollisimman kognitiivisesti saavutettava juuri tietyille kohderyhmälle heidän mielipiteidensä ja kommenttiansa avulla. Kohderyhmätietoisien selkosanastotyön ja kognitiivisesti saavutettavan selkosanaston pilarit ovat yllä olevia alalukuja mukaillen hyväksyttävyyys, luettavuus ja ymmärrettävyys.

3 Tutkimuksen toteutus selkosanastotyön vaiheiden mukaisesti

Tässä luvussa käyn läpi kohderyhmätietoisien selkosanastotyön vaiheet.

Terminologisen sanastotyön vaiheista muokatut selkosanastotyön vaiheet ovat:

1. selkosanaston aihealueen määrittely
2. selkosanaston käyttötarkoituksen ja kohderyhmän määrittely
3. selkosanaston julkaisukontekstin määrittely
4. termi-inventaario
5. käsitteiden sisällön selvittäminen
6. selkosanaston tason määrittely
7. alustavan selkosanaston laadinta
8. kohderyhmätestausta edeltävät toimet
9. kohderyhmätestaus 1 ja havainnointi
10. selkosanaston korjauskierros
11. kohderyhmätestaus 2 ja havainnointi
12. valmiin selkosanaston laadinta
13. selkosanaston julkaisu.

Tässä yhteydessä kerron yhteistyöstäni Selkeästi meille -hankkeen kanssa ja sen myötä valikoituneesta selkosanaston kohderyhmästä ja selkosanaston aihealueesta. Tämän jälkeen käsittelen sitä, miten selkosanaston sanat valikoituivat ja miten niiden sisältöä lähdettiin selvittämään. Avaan myös selkosanaston tason määrittelyyn kuuluvia toimenpiteitä kuten aiemmin laadittujen selkosanastojen analyysia sekä varsinaista testaustilaisuutta edeltäneitä toimia kuten kohderyhmätestauksen esittelytilaisuutta. Luvun lopuksi kerron lyhyesti kohderyhmätestauksen etenemisestä.

3.1 Selkosanaston aihealueen, käyttötarkoituksen, kohderyhmän ja julkaisukontekstin määrittely

Selkosanastotyö alkoi selkosanaston aihealueen, käyttötarkoituksen ja kohderyhmän määrittelyllä. Tämä tutkielma ja samalla selkosanastotyö on päästy toteuttamaan yhdessä Selkeästi meille -hankkeen kanssa. Selkeästi meille -hanke on kolmivuotinen, vuonna 2020 alkanut hanke, jonka tavoitteena on edistää kehitysvammaisten ihmisten itsemääräämisoikeutta ja mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnalliseen viestintään parantamalla tiedon kognitiivista saavutettavuutta netissä. Hanke on kahden kehitysvammajärjestön Kehitysvammatuki 57 ry:n ja Kehitysvammaliiton yhteinen hanke. (Slkm 1). Hankkeen pyrkimys kognitiivisen saavutettavuuden parantamiseen sopii tutkielman tavoitteisiin, joten hankkeen kanssa

oli luontevaa aloittaa yhteistyö. Hankkeen avulla selkosanastoon saadaan saavutettavuuden ja kehitysvammaisten ihmisten parissa toimivien asiantuntijoiden mielipiteitä, erinomainen jakelualusta ja ennen kaikkea kehitysvammaisten ihmisten mielipiteitä selkosanastosta. Hankkeen yksi kohderyhmä on kehitysvammaiset ja muut selkokielestä hyötyvät ihmiset. Muita kohderyhmiä ovat organisaatiot sekä verkkopalveluiden tekijät ja sisällöntuottajat, jotka haluavat parantaa verkkopalvelunsa kognitiivista saavutettavuutta. (S. Timperi, sähköpostiviesti 18.2.2022.)

Hankkeessa järjestetään erilaisia saavutettavuuden työpajoja, joista hankkeessa käytetään nimitystä *iskuryhmä*. Iskuryhmän osallistujat koostuvat kehitysvammaisten ihmisten valtakunnalliseen kansalaisjärjestön Me itse ry:n jäsenistä, ammattiopisto Liven TELMA- ja VALMA-opiskelijoista sekä Kehitysvammatuki 57 ry:n jäsenistä. Iskuryhmien tavoitteena on iskeä sellaisille nettisivuille ja sellaisiin verkkopalveluihin, jotka ovat heidän mielestään vaikeakäyttöisiä ja liian vaikeita ymmärtää. (Slkm 2.)

Iskuryhmäläisellä tarkoitetaan siis saavutettavuuden iskuryhmään osallistunutta henkilöä. Iskuryhmien kautta kehitysvammaisilla ihmisillä on erinomainen mahdollisuus vaikuttaa nettisivuihin ja ylipäättään tuoda omaa ääntänsä esille. Osa iskuryhmäläisistä osallistui tämän tutkimuksen selkosanaston testaukseen osallistuttuaan ensiksi tutkielman esittelytilaisuuteen (ks. alaluku 3.5). Tutkielmassa viitataan näihin pilottisanaston testaustilaisuuteen osallistuneisiin iskuryhmäläisiin sanalla *informantti*.

Selkosanaston aihealue ja kohderyhmä määrittyivät yhteistyöhankkeen kanssa yhteisymmärryksessä. Selkeästi meille -hankkeen iskuryhmiin osallistuvat henkilöt ovat kehitysvammaisia ihmisiä, joten myös selkosanaston kohderyhmäksi määrytyi tarkemmin kehitysvammaiset ihmiset eikä esimerkiksi kaikki selkokieltä tarvitsevat. Selkosanastosta hyötyvät kuitenkin myös muut ihmiset tämän ensisijaisen kohderyhmän ulkopuolella (ks. alaluku 2.3). Selkosanaston aihealueeksi valikoitui saavutettavuus ja netti, sillä hankkeessa käsitellään näitä molempia aihealueita läheisesti ja niiden kanssa ollaan paljon tekemisissä. Selkosanaston avulla saavutettavuuteen ja nettiin liittyvien asioiden ymmärtäminen helpottuu, kun niihin liittyvät termit on selitetty selkokielellä auki. Käytän tutkielmassani sekä sanoja *netti*

että *Internet*: netti viittaa selkosanaston aihealueeseen ja Internetiä käytän esimerkiksi kuvaillessani sieltä löytämiäni sananselityslähteitä. Olen tehnyt näin, koska mielestäni englannista tuleva lainasana *Internet* ei ole kognitiivisesti niin saavutettava kuin puhekielinen sana *netti*. Tähän seikkaan perustuen on selkosanaston aihealueenakin netti eikä Internet.

Selkosanaston käyttötarkoitukseksi puolestaan määrittyi kognitiivisen saavutettavuuden parantaminen. Selkosanaston julkaisukontekstiksi valittiin Selkeästi meille -hankkeen omat nettisivut, joille selkosanasto ladataan sähköisesti kahdessa eri muodossa.

3.2 Termi-inventaario

Kun yllä olevat asiat oli määritelty, oli aika kerätä hankkeen iskuryhmäläisiä pohdituttavia sanoja ja termejä. Hankkeessa toimivien kehitysvammaisten ihmisten merkitystä ei selkosanastotyössä voi tarpeeksi korostaa. Huolimatta siitä, että kehitysvammaisilla ihmisillä on yksilöllisiä ja eritasoisia uuden oppimiseen ja ymmärtämiseen liittyviä vaikeuksia (KVL 1), on heillä oikeus päästä vaikuttamaan omiin asioihinsa ja niin he pääsevät tässä selkosanaston testaustilaisuudessa tekemään. Termi-inventaariovaiheessa joulukuussa 2021 Oulussa ja Vantaalla kokoontuneilta iskuryhmiltä kysyttiin sanoja, jotka olivat heidän mielestään vaikeita. Nämä yhteensä 20 sanaa olen ottanut mukaan selkosanastoon. Tämän lisäksi halukas joukko pilottisanaston testaukseen osallistuvia informantteja saa äänensä ja mielipiteensä esiin myös myöhemmässä vaiheessa selkosanastotyötä pilottisanaston testaustilaisuudessa, kun he ovat arvioimassa selkosanastoa ja siinä olevia sananselityksiä sekä antamassa mahdollisia parannusehdotuksia

Termi-inventaario tulisikin aina mahdollisuuksien mukaan suorittaa niin, että selkosanaston kohderyhmäläiset saavat päättää, mitä sanoja selkosanastoon tulee mukaan. Näin menetellen esimerkiksi hyväksyttävyyttä (ks. alaluku 2.5.1) paranisi, eikä kohderyhmään kuuluville syntyisi kuvaa me ja he -vastakkainasettelusta, jossa vain harvat ja valitut saavat tietää johonkin erikoisalaan kuuluvista sanoista. Kohderyhmäläisten osallistuttaminen termi-inventaarioon voi mahdollisesti lisätä sitä, että he kokevat sanaston omakseen eivätkä vain joksikin sellaiseksi, jonka jokin ulkopuolinen taho on heille tehnyt kysymättä heidän mielipidettään.

Iskuryhmäläisille tärkeä ja jo yhteistyöhankkeen myötä tutuksi tullut vaikuttamisen tunne on myös läsnä jo termi-inventaarioon osallistumisen kautta. Sanaston niin sanottu markkinointi saadaan myös liikkeelle kohderyhmäläisten osallistumisen kautta, kun he saavat tietää tällaisen selkosanaston olemassaolosta.

3.3 Käsitteiden sisällön selvittäminen

Kun termi-inventaario oli tehty, oli aika selvittää termien takana olevien käsitteiden sisältö eli tehdä käsiteanalyysi. Jokaisen käsitteen sisältöä on selvitetty Internetistä vapaasti saatavissa olevista lähteistä. Sananselityksiä ei siis ole tehty etsimällä termin määritelmää esimerkiksi termipankista tai jostakin tekstikorpuksesta ja selkomukauttamalle se, vaan sananselitykset on luotu käyttäen apuna Internetissä olevia lähteitä. Tyypillisimmät hakusanat ovat olleet joko vain sanastossa esiintyvä sana, esimerkiksi ”QR-koodi” tai hakulauseke ”mikä on QR-koodi?”. Erona terminologisessa sanastotyössä tehtävään käsiteanalyysiin on se, että selkosanastotyön käsiteanalyysissä ei yritetä saada selville käsitteiden välisiä eroja vaan niitä käsitepiirteitä, joiden avulla sanan saa selitettyä niin, että se on kognitiivisesti mahdollisimman saavutettava.

Selitysten lähteitä on valittu sen mukaan, kuka on tiedon tuottaja. Lähteiksi on siis valittu saavutettavuudesta ja Internetistä kirjoittavia toimijoita, joiden avulla sain selville, miten kunkin käsitteen sisältöä avataan ja millaisia olennaispiirteitä (vrt. San Martín 2021) niissä vaikuttaa olevan. Olen pyrkinyt valitsemaan lähteet sen mukaan, että ne olisivat mahdollisimman luotettavia. Luotettavaksi lähteen tekee se, että se on yleisesti tunnettu toimija Suomessa joko saavutettavuuden tai Internetin alalla. Tällaisia saavutettavuuden ja Internetin aihealueisiin liittyviä suomalaisia tahoja ja näiden alojen asiantuntijoita ovat esimerkiksi Suomi.fi, TEPA-termipankki, YLE, Celia, Papunet ja Kotimikro. Käytetyt lähteet ovat Internetistä poimittuja yleiskielisiä artikkeleita, sivustoja sekä termipankkeja. Lähteiden valinnassa on pyritty siihen, että niissä esitettäisiin suhteellisen uutta, vain muutamia vuosia vanhaa tietoa, jotta sananselityksiin saataisiin mahdollisimman ajankohtaista ja pätevää tietoa.

3.4 Selkosanaston tason määrittely ja alustavan selkosanaston laadinta

Selkosanastotyössä selkosanaston tason määrittely liittyy sen kognitiivisen saavutettavuuden määrittelyyn eli siihen, että pyritään määrittelemään

hyväksyttävyydelle, luettavuudelle ja ymmärrettävyydelle ne ominaisuudet, joiden avulla selkosanastoa voi kutsua kognitiivisesti saavutettavaksi. Ominaisuudet voivat vaihdella selkosanaston kohderyhmästä ja tavoitteesta riippuen, joten jokaisessa selkosanastotyössä tulee aina uudelleen arvioida selkosanaston taso.

Huomionarvoista on, että vain luettavuudelle ja ymmärrettävyydelle voidaan antaa jotkin konkreettiset laadintakäytännöt, joiden avulla selkosanasto voidaan laatia. Hyväksyttävyys syntyy siitä, että selkosanaston testaustilaisuuteen osallistuvat informantit hyväksyvät selkosanaston luettavuuteen ja ymmärrettävyyteen liittyvät piirteet. Selkosanaston tason määrittely liittyy siis siihen, että selkosanastolle määritellään sen luettavuuteen ja ymmärrettävyyteen liittyvät piirteet ja että nämä piirteet saadaan hyväksyttyä kohderyhmätestauksessa informanteilla. Täten voidaan todeta selkosanaston olevan kognitiivisesti ja visuaalisesti ymmärrettävissä ja selkosanaston tason määrittelyn voidaan todeta onnistuneen. Hyväksyttävyys, luettavuus ja ymmärrettävyys optimoidaan kohderyhmä huomioon ottaen ja informanttien havainnoinnissa antamia kommentteja kuunnellen.

Luettavuuteen ja ymmärrettävyyteen liittyvistä ominaisuuksista ja strategioista on puhuttu alaluvuista 2.5.2 ja 2.5.3 sekä myöhemmin alaluvuissa 4.2.1 ja 4.2.2. Ymmärrettävyyteen ja luettavuuteen liittyviin piirteisiin, niiden kartoittamiseen ja sitä kautta sananselitysten muodostamiseen liittyi tässä tutkimuksessa myös terminologisten koettimien käyttö apuvälineenä ja aiemmin laadittujen selkokielisten sanastojen analysointi.

Terminologiassa termeihin liittyvää tietoa etsitään teksteistä *terminologisten koettimien* avulla. Terminologista tietoa ilmaisevat koettimet voivat olla painoteknisiä korostuskeinoja tai kielellisiä keinoja, kuten sanoja, välimerkkejä, sanaliittoja tai lyhenteitä. (Pasanen 2009: 51–52.) Terminologisia koettimia käytetään apuna, kun pyritään paikallistamaan terminologinen tieto teksteistä määritelmien muotoilua varten, tai tässä tapauksessa sananselitysten muotoilua varten. Tunnistamalla erilaiset terminologiset koettimet tekstistä voidaan tutkia, millä tavoin sanoja on selitetty. Esimerkiksi 151 sanaa kattavassa sosiaalialan selkokielisessä sanastossa tyypillisimpiä terminologisia koettimia olivat *tarkoittaa* (esiintyi 92 kertaa) ja *olla* (esiintyi 47 kertaa). Työelämän sanastossa sananselityksissä käytetään *tarkoittaa*-verbiä 13 kertaa ja *olla*-verbiä 19 kertaa.

Pelkonen (2020: 53) kutsuu tutkielmassaan tällaista *olla-* ja *tarkoittaa-*verbien avulla sanan selittämistä *eksplisiittiseksi selitykseksi* (vrt. kohderyhmätietoisien selkosanastotyön sananselitysstrategia, alaluku 2.6.2).

Tässä tutkielmassa terminologisia koettimia ei käytetä terminologisen tiedon löytämiseen teksteistä vaan siihen, että selkokielisistä teksteistä löydetään ne sanat, joiden avulla sanoja on selitetty. Yhtenä esimerkkinä terminologisista koettimista ja siitä, miten olen laatinut selityksiä selkosanastoon, otan esille verkkopohjaisen korpustyökalu Korpin, jossa voidaan tehdä konkordanssihakuja eli hakea esimerkiksi jonkin sanan esiintyvyyttä suuressa kieliopillisesti jäsenellyssä tekstikorpuksessa. Kielipankkiin on ladattu tekstiaineistoja, joita voi analysoida Korp-korpustyökalulla, mutta tässä tutkielmassa huomio kohdistuu Leija-lehteen ja siellä esiintyviin terminologisiin koettimiin. Leija on nuorille ja aikuisille kehitysvammaisille ihmisille suunnattu selkolehti. Lehden artikkeleiden analysointi sopii tutkielman tavoitteisiin, sillä myös tässä tutkimuksessa kohderyhmänä on kehitysvammaiset ihmiset. Kielipankin korpuksessa on kaikki lehden julkaisemat artikkelit tammikuun alusta 2009 maaliskuun loppuun 2016. Tarkasteluun valitut terminologiset koettimet ovat *tarkoittaa* ja *olla*, sillä yllä mainituista selkosanastoista tehdyt huomiot antavat olettaa, että juuri näitä verbejä käytetään yleisesti termin ja sen määritelmän tai sanan ja sen selityksen välissä.

Tarkoittaa ja *tarkoitetaan*-verbimuodoilla löytyi yhteensä 102 tulosta Leija-lehden artikkeleiden korpuksesta. Hakuehdolla *tarkoittaa* tuli aineistosta 97 osumaa ja *tarkoitetaan*-sanalla tuli 5 osumaa. *Tarkoittaa*-hakuehdon tuottamista 97 osumasta 76 osumassa selitettiin jotakin sanaa auki (ks. kuva 4). *Tarkoitetaan*-sanalla puolestaan jokainen osuma oli sananselitys.

Sana <i>pride</i> tarkoittaa ylpeyttä ja tapahtuman tarkoituksena onkin kantaa ylpeänä omaa erilaisuuttaan.
Sinulla on kaikkien muiden ihmisten tavoin itsemääräämisoikeus. Itsemääräämisoikeus tarkoittaa sitä, että saat päättää itse asioistasi.
Itsemääräämisoikeus tarkoittaa sitä, että jokainen saa itse päättää asioistaan, kuten harrastuksistaan. Muuramessa asuva Jenni Takala pitää käsitöistä. Hän on virkannut värikkäitä kasseja.
Tiede tarkoittaa asioiden tutkimista, esimerkiksi sään, avaruuden ja tekniikan tutkimista.
Heikki Suvilehto kertoo, että tiede tarkoittaa asioiden tutkimista.
Päätös tarkoittaa , että yhä useammat vaikeasti kehitysvammaiset henkilöt saavat henkilökohtaista apua.
Kun YK: n vammaissopimus ratifioidaan, se tarkoittaa , että Suomessa lainsäädäntö, palvelut ja yhteiskunta toimisivat YK: n sopimuksen pohjalta.

Kuva 4: Konkordanssiosumia korpuksesta hakusanalla tarkoittaa (Helsingin yliopisto 2017).

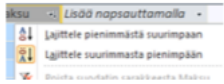

Sekä konkordanssiosumia että selkokielisiä sanastoja tutkimalla on mielestäni perusteltua sanoa, että joko *on* tai *tarkoittaa* -verbimuodot ovat molemmat erinomaisia ja tuttuja sananselityksen muotoja kohderyhmäläisille. Kirjoittajasta riippuen näiden sanojen oikealla puolella on sanoja selitetty muun muassa esimerkkien, yläkäsitteiden ja alakäsitteiden tai parafrasien avulla auki (vrt. kohderyhmätietoisien selkosanastotyön sananselitysstrategia, alaluku 2.6.2). Esimerkiksi kuvassa 4 sanan *pride* selityksessä on käytetty parafrasia eli asian selittämistä toisin sanoin, sanan *itsemääräämisoikeus* selityksessä on käytetty esimerkkiä ja sanan *tiede* selityksessä on käytetty yläkäsitettä (*asioiden*) tutkiminen.

Tässä tutkielmassa käytän koetinmenetelmää selkosanaston sananselitysten analyysissa. Tämän tutkielman selkosanastossa 14 sanan kohdalla on käytetty *olla*-verbin aktiivin preesensin yksikön 3. persoonaa eli *on*-verbimuotoa ja viiden sanan kohdalla *tarkoittaa*-verbiä. Sana *kognitiivinen* on sanaston ainoa termi, jonka kohdalla ei ole käytetty kumpaakaan näistä verbeistä.

3.4.1 Aiempien selkokielisten sanastojen tarkastelu ja sananselitysten laadinta terminologisten koettimien avulla

Erilaisia selkokielisiä sanastoja on julkaistu jonkin verran ja niitä on saatavilla Internetissä. Nämä eivät kuitenkaan kulje selkosanaston nimellä, vaan niitä kutsutaan selkokielisiksi sanastoiksi. Johdannossa mainittu tutkimuksen inspiraationlähde on Helsingin yliopiston koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenian (nykyään HY+) ja aikuiskoulutuskeskus Amiedun (nykyään Taitotalo) MONATTA-yhteishankkeessa syntynyt tietotekniikkasanasto selkokielellä (Monatta 1; Monatta 2).

Tietotekniikkasanasto on 18-sivuinen sanasto tyypillisimmistä tietotekniikan alalla esiintyvistä termeistä sekä verbeistä, ja mukana on erilaisia symboleja ja kuvia demonstroimassa vastaavassa kohdassa olevaa termiä (TTS 2014). Sanastossa ei noudateta tiukasti mitään selkokielen ohjeistuksia, vaan nimestään huolimatta tätä sanastoa voisi ehkä paremmin kuvailla selkeytetyksi tai selkeällä kielellä kirjoitetuksi sanastoksi (ks. kuva 5).

lajittele, lajittelu	Järjestät tiettyyn järjestykseen	
Laske!	(laskea) Kun sinä teet matematiikan esim. + tai - tai x tai ÷ laskun.	
lasku	Matematiikan lause esim. + tai - tai x tai ÷.	
leikkaa	Kun sinä leikkaat, sinä otat pois ja viet muualle.	
 Leikkaa		
Leikkaa – Liitä	Sinä otat pois ja viet (liität) toiseen paikkaan.	
 Leikkaa		
	 Liitä	
Lihavoi! (lihavoida)	Esim. Word-ohjelmassa sinä korostat eli kirjoitat tummalla tekstiä.	
lihavointi	edellisen substantiivi	

Kuva 5: Kuvakaappaus tietotekniikkasanastosta (TTS 2014: 6).

Muita aiemmin laadittuja selkokielisiä sanastoja, joita tässä tutkimuksessa käytän esimerkkeinä aiemmin laadituista selkokielisistä sanastoista, ovat vammaisten maahanmuuttajien tukikeskus Hilman vuonna 2013 julkaisema sosiaalialan selkokielinen sanasto, jossa on erilaisia sosiaalialan sanoja ja termejä (Hilma 2013), Selkokeskuksen vuonna 2021 julkaisema työelämätermistöä käsittelevä selkosanasto (Selkokeskus 3), Lastensuojelun keskusliiton julkaisema selkokielinen lastensuojelusanasto (Lastensuojelu.info) sekä Vernerinet.net-selkosivuilla julkaistu nettisanasto (Vernerinet.net 2020). Etenkin Vernerinet.netissä julkaistu selkosanasto on

tärkeä tarkastelun kohde, sillä sen kohdeyleisö on kehitysvammaiset nuoret ja aikuiset.

Sanastojen avulla saa erinomaisen katsauksen siihen, mitä sanoja on hyvä ottaa mukaan selkokieliseen sanastoon ja ennen kaikkea millä tavoin kannattaa lähestyä termien määritelmiä, jotka selkosanastojen tapauksessa ovat sananselityksiä. Missään edellä mainituista sanastoista ei käsittääkseni noudateta terminologisen sanaston laatimisohteja eikä myöskään mitään suoraan selkosanastoille suunnattua ohjeistusta. Selkosanastoja analysoimalla saadaan selville, miten termejä on selitetty ja millaista selkokieltä sanastoissa on käytetty.

Tarkastelemissani selkokielisissä sanastoissa sananselitys alkaa selitettävällä sanalla ja että sananselitykset alkavat isolla kirjaimella ja noudattavat kieliopillisia pilkutussääntöjä. Tämä on terminologisen sanastotyön ohjeissa määritelmävirhe, sillä ensimmäisessä kohdassa kyse on kehämääritelmästä eli käsitteen määrittelemisestä itsellään ja toisessa siitä, että erikoisalanastoissa määritelmät alkavat pienellä kirjaimella eikä niissä ole pistettä. Tässä selkosanastotyössä kumpaakaan asiaa ei kuitenkaan nähdä virheellisenä. Seuraavissa esimerkeissä 1–4 on nähtävissä, kuinka sananselitys alkaa selitettävällä sanalla ja miten sananselitys muodostuu. Selitettävä sana on alleviivattu.

- (1) Luontoisetu on palkkaa, joka maksetaan jonakin muuta kuin rahana (Selkokeskus 3).
- (2) Hakemus on asiakirja tai lomake, jolla henkilö pyytää esimerkiksi jotain palvelua kirjallisesti (Hilma 2013: 10).
- (3) Facebook on yhteisöpalvelu (Vernerinet 2020).
- (4) Perhehoitaja on henkilö, joka hoitaa sijoitettua lasta tai nuorta omassa kodissaan (Lastensuojelu.info).

Selitettävän sanan toistaminen perustuu Selkomittarissa annettuun arviointikriteeriin, jossa kehoitetaan käyttämään toistoa niissä paikoissa, joissa sen nähdään lisäävän tekstin ymmärrettävyyttä (Selkokeskus 2: 10).

Yllä olevista esimerkeistä 1–4 voidaan nähdä myös toinen mielenkiintoinen asia. Jokaisessa sananselityksessä on käytetty apuna yläkäsite-alakäsite-rakennetta eli hierarkkista geneeristä suhdetta, joka on myös terminologisen sanastotyön ohjeiden mukaisten sisältömääritelmien perusta. Luontoisedun yläkäsite on palkka,

hakemuksen yläkäsite on asiakirje tai lomake, Facebookin yläkäsite on yhteisöpalvelu ja perhehoitajan yläkäsite on henkilö. Nämä ovat selitettävien sanojen yläkäsitteitä, joiden avulla sanoja on alettu selittää. Esimerkeissä 1, 2 ja 4 erottava käsitepiirre on annettu yläkäsitettä seuraavassa sivulauseessa, mikä noudattaa sisältömääritelmän rakennetta.

Jos yläkäsitettä ei kuitenkaan löydy helposti, voidaan selkokielisistä sanastoista huomata, että tällöin strategiana on käytetty esimerkiksi esimerkin avulla eksplisiittistämistä eli auki selittämistä. Tämä mukailee Hansen-Schirran ym. (2020) osittaisen vastaavuuden strategiaa (ks. alaluku 2.6.2), jossa termi selitetään esimerkin avulla.

- (5) Palkkalaskelma kertoo, kuinka paljon työnantaja on maksanut palkkaa (Selkokeskus 3).
- (6) (ajanvaraus) Asiakas varaa etukäteen ajan tapaamista varten esimerkiksi puhelimella. (Hilma 2013: 6).
- (7) Laitoshoidolla tarkoitetaan sitä, että lapsen hoito, kasvatusta ja huolenpito järjestetään hänen kotinsa ulkopuolella lastensuojelulaitoksessa, esimerkiksi lastenkodissa. (Lastensuojelu.info.)
- (8) Julkinen paikka on kaikille avoin. Esimerkiksi netti on julkinen paikka. (Vernerinet.net.)

Esimerkissä 7 on nähtävissä se, että *tarkoittaa*-verbi aloittaa määritelmän, josta voidaan päätellä, että esimerkkiä ja *tarkoitetaan*-verbimuotoa käytetään yhdessä. Esimerkissä 8 on taas eksplisiittisesti ilmaistu sanalla *esimerkiksi* se, että seuraavaksi sanaston tekijä kertoo, mikä julkinen paikka voi esimerkiksi olla. Esimerkkien paikka on terminologisten sanastojen termitietueissa huomautuksen kohdalla, kun taas selkokielisissä sanastoissa kaikki elementit sulautuvat yhteen eli itse sananselityksen sisälle. Tämä on yksi merkittävä selkosanaston makrotason piirre.

Muita käsitesuhdetyyppisiä hierarkkisten geneeristen käsitesuhteiden lisäksi ei aiemmista selkokielisistä sanastoista kuitenkaan löytynyt lähes ollenkaan. Harvoja koostumussuhteita, joita löysin vertailussa olevista selkokielisistä sanastoista, oli termin *kuntoutussuunnitelma* kohdalla, joka kuuluu olennaisena osana *kuntoutukseen*. Tämä ei kuitenkaan käy ilmi kovinkaan selkeästi tai samalla tavalla kuin se käy ilmi terminologisessa sanastossa, jossa voitaisiin aloittaa kuntoutussuunnitelman määritelmä esimerkiksi sanoilla *kuntoutuksen osa*.

Koostumussuhde on ilmaistu Hilman sanastossa asettamalla kuntoutussuunnitelma kuntoutuksen alapuolelle ja kertomalla, että jokainen kuntoutuksen asiakas saa henkilökohtaisen kuntoutussuunnitelman, kuten kuvasta 6 käy ilmi.

KUNTOUTUS:

Kuntoutuksen tarkoitus on edistää monia asioita, kuten sitä, että ihminen voi hyvin, hän selviää itsenäisesti elämässä ja hän pystyy olemaan töissä.
Kuntoutus on ohjattua toimintaa.
Kuntoutusta voi olla esimerkiksi kurssi, jonka avulla henkilö oppii hakemaan töitä.
kuntoutussuunnitelma:
Jokaiselle kuntoutuksen asiakkaalle tehdään oma, henkilökohtainen suunnitelma kuntoutumista varten.
Siinä kerrotaan, millaisia palveluja henkilö tarvitsee.
Suunnitelmaan voi kuulua esimerkiksi ohjausta, joka auttaa henkilöä selviytymään arkipäivän tehtävissä.

Kuva 6: Koostumussuhde sosiaalialan selkokiehisessä sanastossa (Hilma 2013: 16).

Mitään selkeää syytä sille, minkä takia koostumussuhteita esiintyy hierarkkisia geneerisiä käsitesuhteita vähemmän, ei ole. Kenties koostumussuhteet ja isojen kokonaisuuksien hahmottaminen ovat olleet selkokiehisten sanastojen laatijoiden mielestä vaikeampia ymmärtää. Hierarkkisessakin suhteessa voidaan toisaalta ajatella muodostuvan tietynlaisia kokonaisuuksia, kuten esimerkiksi yläkäsite *lääkemääräys* ja sen yksi alakäsite *sähköinen lääkemääräys*: sähköinen lääkemääräys on yksi lääkemääräyksen alalaji ja osa lääkemääräyksen kokonaisuutta.

Tarkoittaa-verbiä on selkosanastossani käytetty esimerkiksi selittämään kaistaa eli netin nopeutta, sillä käsitteen selittäminen oli helpointa esimerkin kautta. Kaistan toinen nimitys, *netin nopeus*, on annettu suluissa kuvan 7 mukaisesti, kuten on synonyymit myös esimerkiksi Vernerin netin ja Selkokeskuksen selkokiehisissä sanastoissa:

? kaista (netin nopeus)

! Kaista eli netin nopeus

tarkoittaa sitä,

kuinka nopea sinun nettiyhteytesi on.

Kuva 7: Kaista-sanana selitys selkosanastossa.

Kaistan sananselityksessä abstraktista käsitteestä on tehty konkreettisempi esimerkin avulla, ja samaa selitysstrategiaa on käytetty myös muiden sanojen kohdalla. Vaikka yläkäsite löytyisikin, on selkosanastoon silti liitetty sananselitystä tukevia esimerkkejä joko yksi tai useampi riippuen siitä, kuinka paljon lukijan arvellaan tarvitsevan tietoa, kuinka abstrakti käsiteltävä käsite on ja ennen kaikkea siitä, mikä on selkosanaston kohderyhmätarkoitukseen osallistuvan mielestä tarpeellinen määrä tietoa. Esimerkiksi sanan *mobiilipankki* selityksessä on sen yläkäsite *mobiilisovellus*, mutta sen jälkeen seuraa havainnollistavia esimerkkejä. Tämä on esimerkki laatimastani kohderyhmätietoisesta selkosanastotyön sananselitysstrategiasta (ks. alaluku 2.6.2) jonka mukaan sananselitys alkaa selitettävällä sanalla ja sen yläkäsitteellä, minkä jälkeen seuraa esimerkiksi havainnollistavia esimerkkejä (ks. kuva 8).

? mobiilipankki

! Mobiilipankki on [mobiilisovellus](#),

jonka sinä voit ladata puhelimeesi.

Sinä voit ottaa yhteyttä pankkiin

mobiilisovelluksen avulla.

Mobiilipankissa

sinä voit hoitaa pankkiasiasi

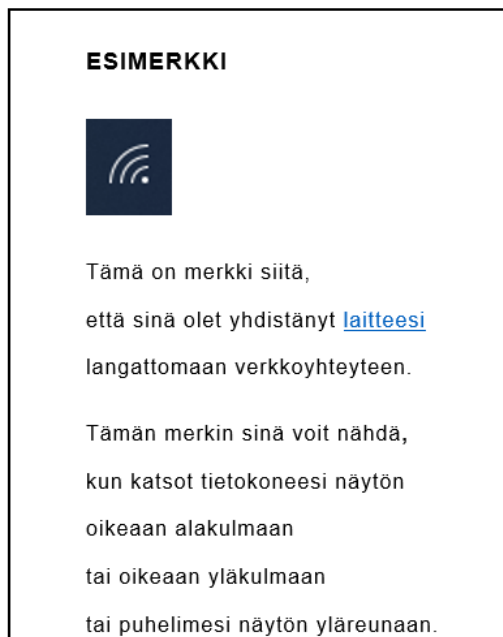
[laitteesi](#) avulla.

Kuva 8: Mobiilipankki-sanana selitys, jossa on käytetty sekä yläkäsitettä että esimerkillä konkretisointia.

Tyypillisimpiä havaittuja kielellisiä keinoja aiemmin laadituissa selkokielisissä sanastoissa olivat preesensin käyttö, suora sanajärjestys, apuverbien käyttö ja lauseenvastikkeiden puuttuminen. Myös käänteistä sanajärjestystä käytetään paikoittain. Nämä piirteet ovat jokainen nähtävissä sanan *moderaattori* selityksessä esimerkissä 9.

- (9) Moderaattori on henkilö, joka valvoo nettipalvelua. Hän seuraa, että käyttäjät noudattavat palvelun sääntöjä. Jos käyttäjä ei noudata sääntöjä, moderaattori voi sulkea hänen tunnuksensa. Jos käyttäjä rikkoo lakia, moderaattori ilmoittaa siitä poliisille. (Vernerinet.net.)

Preesensin, suoran sanajärjestyksen ja apuverbien käyttö näkyy täten myös tämänkin tutkimuksen selkosanastossa (ks. kuva 9). Nämä ovat sellaisia kielellisiä seikkoja, joita myös Leskelä (2019b) suosittaa omissa ymmärrettävyyteen liittyvissä selkokieliohjeistuksissaan. Selkosanastossa esiintyy kuitenkin myös käänteistä sanajärjestystä ja perfektiä (ks. tarkemmin alaluku 4.2.2).

Kuva 9: WiFi-sanan selityksessä oleva esimerkki.

Kuvassa 9 on selkosanastostani poimittu esimerkki, jonka avulla havainnollistan preesensin käyttöä, suoraa sanajärjestystä ja apuverbien käyttöä. Sanan *WiFi* selityksessä on käytetty apuverbiä verbiliiton muodostamiseen (sinä voit löytää), preesensia (tämä on merkki siitä) sekä perfektiä (sinä olet yhdistänyt) sekä suoraa

sanajärjestystä. Epäsuoraa sanajärjestystä esiintyy myös selkosanaston sananselityksissä (ks. kuva 10).

Jos sinä haluat lukea uutisia
tai selailla nettisivuja,
et tarvitse paljoa kaistaa.

Jos sinä haluat pelata pelejä
tai jos haluat katsoa videoita,
silloin tarvitset enemmän kaistaa.

Kuva 10: Esimerkki käänteisestä sanajärjestyksestä selkosanastossa.

Tarkastelemissani aiemmissa selkokielisissä sanastoissa on paljon eroja. Yksi megarakenteen osa eli johdantoteksti oli jokaisessa selkokielisessä sanastossa, mutta kahdessa näistä alun selostus oli vain yhden tai kahden virkkeen pituinen. Hyperlinkkejä ei ollut selkokielisissä sanastoissa laisinkaan, kun taas tutkielman selkosanastossa sekä terminologisissa sanastoissa niitä löytyy. Makrorakennetta tarkasteltaessa taas kävi ilmi, että Vernerin julkaisema selkokielinen sanasto oli ainoa, jossa oli sisällysluettelo. Mikrotasolla ilmeneviä asioita, kuten esimerkiksi rivivälejä, fontteja, fonttikokoja ja tekstin rivittämiseen liittyviä ohjeistuksia oli hankala tutkia näistä selkokielisistä sanastoista. Sosiaalialan sanastossa on kuitenkin noudatettu esimerkiksi tekstin rivittämiseen liittyvää ohjeistusta. Saadakseni selville sen, onko käytetty fontti päätteellistä vai päätteetöntä, käytin apunani Adobe Fonts -ohjelmaa, joka ehdottaa, mikä fontti voisi olla kyseessä. Jokaisessa sanastossa fontti oli erilainen, mutta kolme fonteista oli päätteettömiä ja yksi oli päätteellinen. Tämä ja muut visuaaliseen luettavuuteen liittyvät piirteet kaipaivat mielestäni mieluusti yhdenmukaistamista tulevaisuuden selkosanastoissa.

Selkosanastoni sananselitysten laadinnassa olen aiemmin laadittujen selkokielisten sanastojen pohjalta käyttänyt apuna seuraavia periaatteita ja keinoja, jotka perustuvat teoriaosassa (ks. alaluvut 2.5.1 – 2.5.3, 2.6.2) käsiteltyihin asioihin:

1. Verbien *tarkoittaa* ja *olla* avulla erotetaan selitettävä sana ja sen selitys toisistaan.
2. Yläkäsitteiden avulla aloitetaan sananselitys, jos yläkäsite löytyy helposti.
3. Havainnollistavien esimerkkien avulla esitetään tietoa.
4. Sananselityksissä käytetään pääosin preesenssiä ja suoraa sanajärjestystä.
5. Fonttina käytetään päätteetöntä sans serif -fonttia.
6. Sanan synonyymi asetetaan sulkeisiin heti sanan jälkeen.
7. Sananselitykset aloitetaan selitettävällä sanalla.
8. Sananselitykset aloitetaan isolla alkukirjaimella, pilkutetaan oikein ja lopetetaan pisteeseen.

Kohdat 1–3 sekä 7 ovat samat kuin kohderyhmätietoisien selkosanastotyön sananselitysstrategiassa (ks. alaluku 2.6.2). Kohdat 4 ja 8 liittyvät selkosanaston ymmärrettävyyteen ja kohdat 5 ja 6 sen luettavuuteen.

3.5 Kohderyhmätestausta edeltäneet toimet ja kohderyhmätestausta

Ennen varsinaista kohderyhmätestausta järjestin kohderyhmätestauksen esittelytilaisuuden kaikille tutkimuksesta kiinnostuneille ja loin sitä varten selkokielisen sähköpostiviestin. Tämän lisäksi tutkimusluvan saamiseksi tuli myös laatia selkokielinen suostumuslomake. Kohderyhmätestauksen esittelytilaisuus toimi sillanrakentajana minun ja hankkeen iskuryhmäläisten välillä. Tätä kautta heillä oli mahdollisuus saada mahdollisimman paljon tietoa niin tutkielmasta kuin siihen liittyvästä testauksilaisuudesta ennen kuin he suostuvat osallistumaan testaukseen. Selkokielinen sähköpostiviesti (ks. liite 1) lähetettiin kaikille Selkeästi meille - hankkeen iskuryhmäläisille tammikuussa 2022 ja tunnin mittainen esittelytilaisuus järjestettiin noin viikkoa myöhemmin. Esittelytilaisuutta varten loin selkokielisen diaesityksen. Esittelytilaisuuteen osallistui viisi ihmistä, jotka osallistuivat myös pilottisanaston testaukseen. Myös kuudes informantti saatiin mukaan, mutta hän ei päässyt osallistumaan esittelytilaisuuteen.

Laadin selkokielisen suostumuslomakkeen tammikuussa 2022 ja hain sille selkotunnusta, joka sille myöhemmin annettiin. Selkokielinen suostumuslomake laadittiin sen takia, että informantit saavat mahdollisimman paljon tietoa tutkittavan oikeuksista, itse tutkimuksesta ja siitä, millainen heidän roolinsa ja merkityksensä on

tutkimuksen onnistumisen kannalta. Nämä samat asiat käytiin läpi myös esittelytilaisuudessa, jotta informantit voivat kuulla näistä asioista sekä suullisesti että kirjallisesti useamman kerran. Tietoon perustuvalla suostumuksella on keskeinen asema ihmiskeskeisissä tieteissä (Kuula 2011, luku *Aineistonkeruun suunnittelu: informoinnin tarkistuslista*), ja etenkin kehitysvammaisten ihmisten kohdalla on äärimmäisen tärkeää varmistua siitä, että he ymmärtävät kaiken, mitä tällaiseen tutkimukseen liittyy heidän osaltaan.

Erityisen tärkeää selkokielen suostumuslomakkeen laatiminen ja riittävä informointi oli sen vuoksi, että kehitysvammaiset ihmiset kuuluvat erityisryhmiin. Vilka (2006: 63–64) puhuu erityisryhmistä tutkimuskohteena, ja hän toteaa Grönforsin (1985) viitaten, että turvattomien ryhmien ollessa tutkimuksen kohteena tulee tutkimusetiikkaan kiinnittää erityistä huomiota. Tällaisia turvattomiin ryhmiin kuuluvia, kuten kehitysvammaisia henkilöitä ja dementoituneita, ei tulisi järjestelmällisesti jättää ulos tutkimuksen piiristä, vaikkei heillä olekaan täysivaltaista itsemääräämisoikeutta tai täyttä kyvykkyyttä päättää siitä, osallistuvatko he tutkimukseen. Tutkimuksen informointi tulee suunnitella aina kohderyhmän ja kohderyhmään kuuluvan ihmisen vamman ja sen tason mukaisesti (Kuula 2011, luku *Lapset ja erityisryhmät*). Tutkittava tulee tavalla tai toisella motivoida osallistumaan tutkimukseen (Kuula 2011, luku *Tutkittavien motiivit*). Informointi ja motivointi on molemmat otettu huomioon läpi tutkielman ja kohderyhmätestauksen. Informointia tapahtuu niin suullisesti kuin kirjallisesti ja suostumuslomakkeessa mainitaan, että minulta saa aina kysyä lisätietoa milloin tahansa ja vastaan kaikkiin kysymyksiin aina. Motivoin iskuryhmäläisiä sekä testaustilaisuuden aikana erilaisilla kuvilla että selkokielisessä sähköpostissa ja suostumuslomakkeella mainitsemalla heidän mielipiteidensä olevan tärkeitä. Testaustilaisuudessa saatavat mielipiteet vaikuttavat suoraan siihen, miltä selkosanastot näyttävät ja miten niitä laaditaan nyt ja tulevaisuudessa.

Koronavirustilanteen takia testaustilaisuutta ei voitu järjestää lähitapaamisena eikä suostumuslomakkeita allekirjoittaa paperisena versiona, joten laadin suostumuslomakkeen sähköisessä muodossa. Tähän käytin apuna *Jotform*-nimistä verkkolomaketyökalua, jonne muokkasin mallipohjasta selkokielen suostumuslomakkeen. Fyysisen allekirjoituksen sijasta lomakkeessa on sähköinen

allekirjoitus, joka piirretään hiiren avulla. Suostumuslomake jakautuu kahdelle eri sivulle ja Wordissa sen pituus on neljä sivua.

Suostumuslomakkeessa on huolehdittu siitä, että tutkimukseen osallistuvien henkilötietoja käsitellään luottamuksellisesti ja yksityisyyttä suojellen. Ketään iskuryhmäläistä ei voida tunnistaa tutkimuksen perusteella, ja henkilötiedoista kerään vain heidän nimensä sähköistä allekirjoitusta varten. Tutkimuksesta voi kieltäytyä ja sen voi keskeyttää milloin tahansa ilman, että siihen tarvitsee kertoa syytä.

Kohderyhmän osallistuminen selkokielen sanaston laatimiseen on yksi tärkeimmistä selkosanastotyön vaiheista: selkotekstiksi ei voida nimittää mitään, mitä kohderyhmäläiset eivät ole testanneet tai hyväksyneet (Leskelä 2019a: 370–371). Täten kenties olennaisin osa kohderyhmätietoista selkosanastotyötä on kohderyhmättestaus, joka toteutettiin tässä tutkielmassa työpajamaisena pilottisanaston testaustilaisuutena. Pilottisanaston testaustilaisuuteen osallistuneita informantteja oli kuusi. Koronatilanteen vuoksi testaustilaisuus järjestettiin konferenssityökalu Microsoft Teamsissa.

Saadakseni selville, mitä hyvää ja huonoa laatimassani selkosanastossa on ja miten minun tulee edetä sen kanssa saadakseni siitä mahdollisimman kognitiivisesti saavutettavan, on lähestymistapanani pilottisanaston testaustilaisuudessa havainnointi ja sen lomassa erilaisten kysymysten esittäminen. Havainnoinnista saamani tulokset antavat tietoa siitä, miten luettavuudelle ja ymmärrettävyydelle annetut ominaisuudet otetaan vastaan informanttien keskuudessa ja miten terminologisen sanastotyön ohjeita tulisi muokata ja soveltaa selkosanastotyötä varten. Testaustilaisuuden avulla voidaan päätellä, onko selkosanasto kognitiivisesti saavutettava.

Kohderyhmättestaus muodostui kolmesta eri osiosta:

1. yhteinen tutustuminen selkosanastoon
2. sanakohtaiset kysymykset
3. tutkimuksen kohderyhmäläisten itsenäinen tutustuminen selkosanastoon.

Sanaston testauksen läpi viemisen apuna käytin PowerPoint-esitystä, jossa kerroin tutkimuksen etenemisestä ja osioon 2 liittyvistä kysymystyypeistä (ks. liite 2). Osion 2 sanat esitin Wordin kautta selkosanastotiedostostani. PowerPoint-esityksen

tarkoitus oli havainnollistaa tutkimusta paremmin tutkimukseen osallistuvilla henkilöille. Jokaisen osion tarkoituksena oli nähdä, miten informantit suhtautuvat selkosanastoon hyväksyttävyyden, luottavuuden ja ymmärrettävyyden näkökulmista (ks. alaluku 2.5), eli miten selkosanastossa on onnistuttu noudattamaan niitä selkosanastolle antamiani kriteereitä, jotka tekevät selkosanastosta kognitiivisesti saavutettavan. Kaikista eniten pilottisanaston testaustilaisuus mittasi mielestäni hyväksyttävyyttä sekä sen implisiittisessä että eksplisiittisessä muodossa. Implisiittistä hyväksyttävyyttä oli niin sanottu rivien välistä luettava hyväksyttävyyys eli testaustilaisuuden aikana koettu ilmapiiri ja innokkuus osallistua niin testaustilaisuuden esittelytilaisuuteen kuin itse selkosanaston testaukseen. Eksplisiittistä hyväksyttävyyttä edustavat vastaukset laatimiini kysymyksiin.

Ensimmäisessä osiossa tutustutin iskuryhmäläiset selkosanastoon jakamalla selkosanaston oman näyttöni kautta ja käymällä sen läpi alusta loppuun. Tähän osioon kuului avoin ja yhteinen keskustelu, joka alkoi, kun olin saanut esiteltyä selkosanaston läpikotaisin. Avoimen keskustelun jälkeen jatkoin keskustelua hieman tarkemmilla kysymyksillä, ja jokaisen kysymyksen kohdalla menin aina siihen kohtaan sanastoa, johon kysymykseni liittyi. Tämä osio mittasi erityisesti sanaston hyväksyttävyyttä mutta alustavalla tasolla myös sen luottavuutta ja ymmärrettävyyttä. Toisessa osiossa mitattiin selkosanaston luottavuutta ja ymmärrettävyyttä esittämällä viidestä eri selkosanaston sanatietueesta kysymyksiä.

Osiossa 3 halusin havainnoida, miten selkosanasto toimii käytännössä ja miten se otetaan vastaan, kun sitä käytetään itsenäisesti. Tässä osiossa jaoin linkin chatissa selkosanastoon, jonka olin ladannut PDF-muodossa OneDrive-pilvipalveluun. PDF-muotoisena tiedostona kaikki selkosanaston toiminnot, kuten sisällysluettelo ja hyperlinkit toimivat. Kun iskuryhmäläiset olivat saaneet tutkia selkosanastoa itsenäisesti jonkin aikaa, aloitin yleisen keskustelun suullisesti ja keräsin mielipiteitä myös avokysymyksen avulla. Tässä osiossa mitattiin niin hyväksyttävyyttä, luottavuutta kuin ymmärrettävyyttäkin. Osa informanteista vastasi kolmannen osion kysymykseen sähköpostitse sen jälkeen kun he olivat saaneet tutustua selkosanastoon rauhassa itsenäisesti.

Havainnointi voidaan jakaa jäseneltyyn ja vapaaseen havainnointiin. Selkosanaston testaustilaisuudessa se on kumpaakin. Jäseneltyä havainnoinnista tekee se, että olen

suunnitellut tarkkaan sen, miten testaus etenee, mitä eri osa-alueita siinä on ja minkälaisia kysymyksiä kysyn missäkin havainnoinnin vaiheessa (vrt. Vilka 2006: 38–40). Havainnointi myös suoritetaan tarkkaan määritellyssä tilassa tietynä kellonaikana. Vapaata havainnointia (Vilka 2006: 40–41) testauksessa on taas se, että siinä on paljon vapaita osioita, joissa informantti saa kertoa oman mielipiteensä joko suullisesti tai kirjallisesti. Olen sekä tarkkailevassa että osallistuvassa asemassa. Tarkkailen sitä, miten sanasto otetaan vastaan, miten siihen suhtaudutaan ja minkä sävyisiä vastauksia saan kysymyksiini. Osallistun havainnoivasti kysymällä erilaisia kysymyksiä, kuuntelemalla, keskustelemalla ja viemällä testauksen kohta kohdalta läpi suunnittelemani tavalla.

4 Pilottisanaston testaus ja testauksen tulokset

Tässä luvussa käydään tarkemmin läpi pilottisanaston testaustilaisuutta, siitä saatuja tuloksia ja niiden pohjalta tehtyjä muutoksia. Analysoin selkosanaston luettavuutta ja ymmärrettävyyttä ja kerron, mihin ratkaisuihin sananselityksissä on päädytty, mitä mieltä informantit olivat selkosanaston sananselityksistä ja miten heidän antamansa kommentit vaikuttivat sananselityksiin. Lopuksi esittelen kootusti, miten terminologinen työ ja selkosanastotyö eroavat toisistaan.

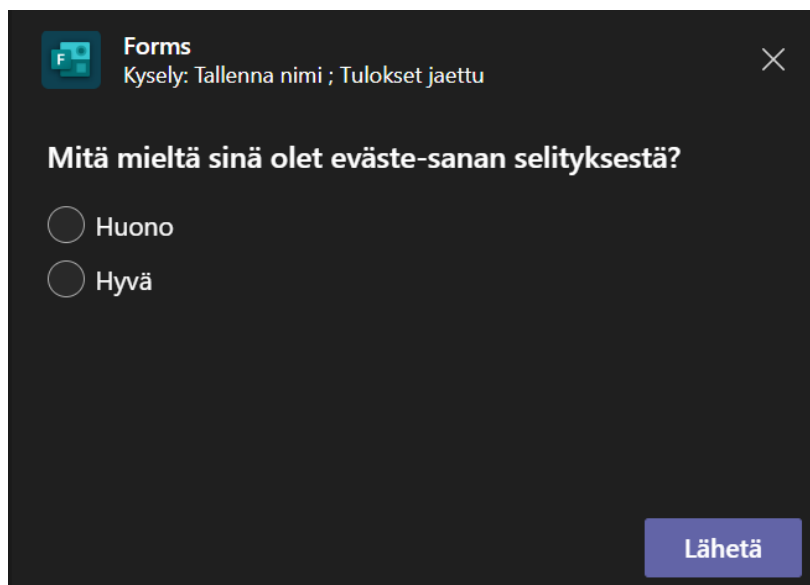
4.1 Pilottisanaston testaus

Tässä alaluvussa raportoin pilottisanaston testaustilaisuuden etenemistä. Testaustilaisuuteen osallistui kuusi Selkeästi meille -hankkeen parissa vaikuttavaa kehitysvammaista henkilöä, ja tutkimus järjestettiin helmikuussa. Tutkimus nauhoitettiin informanttien suostumuksella. Seuraavat analyysit perustuvat havainnoinnin perusteella tehtyihin kirjallisiin muistiinpanoihin sekä Microsoft Teamsissa tehtyjen kyselyjen vastauksiin. Apuna minulla oli tutkimuksessa Selkeästi meille -hankkeen hankepäällikkö Satu Timperi, joka auttoi minua motivoimaan informantteja vastaamaan ja joka muistutti heitä vaikuttamisen tärkeydestä. Pilottisanaston testauksen päämääränä oli tarkastella pilottisanaston hyväksyttävyyttä, luettavuutta ja ymmärrettävyyttä. Informantit saivat jokaisessa osiossa kommentoida sekä kirjallisesti että suullisesti, mutta eniten kommentteja tuli suullisesti. Kaikissa osioissa ei saatu kaikilta informanteilta vastauksia ja kommentit olivat yleisesti ottaen melko lyhytsanaisia. Tähän saattoi vaikuttaa se, että tilaisuus kesti lähes kaksi tuntia. Yksi syy vastaamattomuuteen saattoi olla myös se, että kaikki eivät ehkä osanneet käyttää Microsoft Teamsia ja kaikkia sen ominaisuuksia. Voi myös olla, että selkosanasto joko sai ”hiljaisen hyväksynnän” tai että selkosanastosta ei pidettykään ja että jokaiseen selkosanastoon liittyvään kysymykseen ei jaksettu vastata.

Ensimmäisen osion tarkoituksena oli saada avokysymysten avulla selvää selkosanaston hyväksyttävyydestä, luettavuudesta ja ymmärrettävyydestä. Ensimmäisessä osiossa esittelin selkosanaston alusta loppuun suullisesti ja kyselin kysymyksiä muutamista selkosanaston kohdista, kuten sananselityksistä ja esipuheesta. Toisessa osiossa mitattiin tarkemmin luettavuutta ja ymmärrettävyyttä,

ja siinä siirryttiin täsmällisempiin kysymyksiin, jotka liittyvät ennen kaikkea selkosanastossa oleviin sananselityksiin ja sanatietueisiin. Läpi käytyjä sanoja olivat *eväste*, *kaista*, *selain*, *vaikuttaminen* ja *valikko*. Toisessa osiossa on kaksi eri osaluetta: monivalintakysymys ja jatkokysymys, joka oli ensimmäisen kysymyksen perusteella joko monivalintakysymys tai avokysymys.

Ensimmäisessä monivalintakysymyksessä on kaksi vaihtoehtoa, huono tai hyvä. Jos informantit vastasivat ”hyvä”, saivat he kertoa avokysymyksen kautta, mikä sanatietueessa oli heidän mielestään hyvää. Jos he taas vastasivat ”huono”, avautui monivalintakysely, josta sai valita sopivat vaihtoehdot.

The image shows a screenshot of a Microsoft Forms survey question. The window title is "Forms" and the subtitle is "Kysely: Tallenna nimi ; Tulokset jaettu". The question text is "Mitä mieltä sinä olet eväste-sanan selityksestä?". There are two radio button options: "Huono" and "Hyvä". A blue "Lähetä" button is located at the bottom right of the form.

Kuva 11: Osion 2 ensimmäinen monivalintakysymys.

1. Minkä takia selain-sanan selitys oli sinun mielestäsi huono? Voit valita useamman vaihtoehdon.

- Selitys on liian lyhyt.
- Selitys on liian pitkä.
- Selityksessä on liikaa vaikeita sanoja tai lauseita.
- Selitys on liian helppo.
- Teksti on liian pientä.
- Teksti on liian suurta.
- En ymmärrä selitystä.
- Kuva on epäselvä tai liian pieni.
- Kirjaimet ovat liian lähellä toisiaan.
- Kirjaimet ovat liian kaukana toisistaan.
- Kirjaintyyppi on epäselvä.
- Esimerkki on epäselvä.

Kuva 12: Osion 2 vaihtoehdot, jos informantti vastasi ”huono”.

Kolmannessa osiossa informantit saivat tutustua itsenäisesti selkosanastoon, jonka olin ladannut OneDrive-pilvipalveluun ja jonka linkin jaoin tapaamisen chatissa. Kaksi informanteista halusi vastata sähköpostitse tutkimustilaisuuden jälkeen. Kolmas osio mittaa jokaista selkosanaston kognitiiviseen saavutettavuuteen mielletävää osa-aluetta eli hyväksyttävyyttä, luettavuutta ja ymmärrettävyyttä, mutta ennen kaikkea halusin selvittää havainnoimalla sen, oliko selkosanasto tässä muodossaan hyväksyttävä.

4.2 Sananselitysten luettavuuden ja ymmärrettävyyden tarkastelu

Tässä alaluvussa käsitelen selkosanaston sananselitysten luettavuutta ja ymmärrettävyyttä. Käsitelen luettavuutta ja ymmärrettävyyttä pilottisanaston testaustilaisuuden kolmen osion ja niistä saatujen palautteiden kautta ja kerron, mistä piirteistä luettavuus ja ymmärrettävyys selkosanastossa koostuvat ja mitä testattuja elementtejä säilytän ja mitä muutan valmiiseen selkosanastoon kommenttien perusteella. Luvun lopussa esittelen, millaisia eroavaisuuksia terminologisen sanastotyön ja selkosanastotyön välillä on.

4.2.1 Luettavuus

Ennen kuin siirryn tarkemmin sananselitysten luettavuuden analyysiin, kerron ne tekstinkäsittelyominaisuudet, joita olen sananselityksissä käyttänyt ja joiden avulla tekstistä saadaan luettavampaa. Nämä ominaisuudet ovat yhtenäiset läpi selkosanaston.

Luettavuuteen liittyvät ominaisuudet voidaan jakaa neljään kategoriaan:

1. typografiset ominaisuudet
2. tiedoston ominaisuudet
3. kappaleisiin liittyvät ominaisuudet
4. tekstin tasolla olevat ominaisuudet.

Typografisiin ominaisuuksiin liittyvät selkosanastossa käytettävä kirjasin ja sen koko. Selkosanastotyössä käytetty fontti oli päätteetön sans serif -fontti Arial, ja pääotsikoissa fonttikoko oli 20, alaotsikoissa 18 ja leipätekstissä 16. Selitettävä sana on korostettu selkosanaston sanatietueen alussa ja läpi tekstin on käytetty mustaa fonttia. Fonttia on harvennettu yhden pisteen verran, jotta teksti olisi helposti luettavaa. (ks. alaluku 2.5.1.)

Fontin rooli on luettavuuden näkökulmasta yksi selkosanaston tärkeimpiä asioita, joten on paikallaan kertoa sen valinnasta hieman yksityiskohtaisemmin. Fonttien eli kirjaintyyppien kohdalla puhutaan tyypillisesti päätteellisistä ja päätteettömistä fonteista eli serif ja sans serif -fonteista. Sans-serif fontteja kutsutaan *antiikvoiksi* ja sans serif -fontteja *groteskeiksi*. (Adobe; Leskelä 2019b: 182–183). Antiikvaa on tyypillisesti pidetty visuaalisuuden luettavuuden kannalta groteskia parempana vaihtoehtona (Brusila 2002: 92). Selkoteksteissä on käytetty päätteettömiä ja tasavahvoja antiikvafontteja. Erityisesti Helvetica ja muut groteskit ovat olleet selkokirjoittajien suosiossa. (Teräväinen 2002: 6–8.) Helvetica on tuttu, turvallinen ja selkeä valinta kirjaimeksi (Teräväinen 2002: 9). Päätteettömät fontit on siis todettu monessa lähteessä ja myös käytännössä toimivaksi ratkaisuksi, joten selkosanastossa käytetään päätteetöntä Arial-fonttia.

Erilaisten fonttikokojen avulla on selkosanastossa pyritty erottamaan otsikot leipätekstistä, minkä lisäksi kuvatekstit ovat kuvien välittömässä läheisyydessä ja tekstin ja kuvien välissä on tarpeeksi tilaa (Selkokeskus 2: 13). Fonttikoko, riviväli, päätteetön fontti ja kirjainten välistys hyväksyttiin pilottisanaston

testaustilaisuudessa, joskin näiden ominaisuuksien mittaaminen oli näytön jakamisen kautta hankalaa testaustilaisuuden ensimmäisessä osiossa. Tekstin koosta ja sen typografisista ominaisuuksista en saanut kysytyä kovin luotettavasti, sillä informanteilla oli erilaisia ja erikokoisia päätelaitteita, jonka vuoksi minun tuli suurentaa tekstiä näytölläni, jotta informantit näkisivät tekstin kunnolla näytön jakamisen kautta. Informantit olivat tyytyväisiä tekstin kokoon, kun sain suurennettua tekstiä tarpeeksi. Tätä ongelmaa ei ole silloin, kun selkosanaston lukijat saavat itse käyttää sanastoa omilla päätelaitteillaan. Tällöin he voivat suurentaa tekstiä niin paljon kuin on luettavuuden kannalta tarpeellista.

Tiedoston ominaisuuksiin taas kuuluvat sen paperikoko, marginaalien koko ja sivunumerointi. Tiedoston paperikoko on A4 ja selkosanastossa on käytetty 2,5 cm marginaaleja. Tiedostopohja on valkoinen ja jokaisella sivulla on sivunumerointi. (ks. alaluku 2.5.1.)

Kappaleisiin liittyviä ominaisuuksia ovat riviväli, tekstin asettelu ja yhden asian tai lauseen esittäminen yhdellä rivillä. Selkosanaston riviväli on 2 ja teksti on asemoitu oikealiehun mukaisesti. Yksi lause tai yksi asia esitetään kussakin kappaleessa yhdellä rivillä ja kappaleet eivät jakaudu kahdelle eri sivulle. (ks. alaluvut 2.5.1, 3.4.1)

Havainnollistan seuraavassa yhden kappaleen ja yhden lauseen esittämistä yhdellä rivillä. Rivinvaihto on pyritty tekemään kohtaan, jossa lause luonnollisesti katkeaa eli missä kohtaa yksi asia on selitetty (esimerkki 10). Jos virkettä ei voi katkaista tällä tavalla, on pyritty muun tyyppisiin ratkaisuihin kuten esimerkiksi siihen, että missä kohdassa lausetta puhuessa tulisi tauko (esimerkki 11).

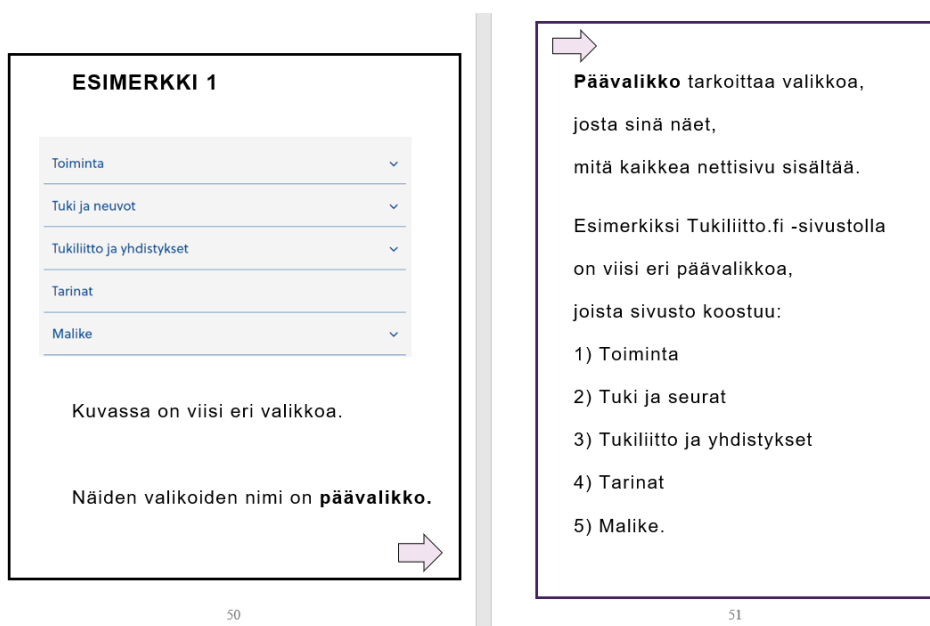
- (10) Evästeet ovat tietoja,
joita nettisivu tallentaa selaimen,
kun sinä selaat nettisivua.
- (11) Evästeet kertovat sivustojen tekijöille,
kuinka monta ihmistä
heidän sivuillaan käy.

Esimerkissä 10 rivitys on tehty kahden sivulauseen avulla. Virkerakenne on tässä tapauksessa päälause-sivulause-sivulause. Esimerkissä 11 teksti on rivitetty päälause-sivulause-rakenteen avulla, mutta koska sivulause ei mahdu yhdelle riville, on

rivijako tehty mahdollisimman luonnolliseen paikkaan. Tässä tapauksessa se on sanojen *ihmistä* ja *heidän* välillä.

Viimeinen kategoria eli tekstin tasolla olevat ominaisuudet sisältää paljon erilaisia kohtia. Esimerkkikappaleet on otsikoitu ja erotettu muusta tekstistä mustien laatikoiden avulla. Tekstin asettaminen erilliseen laatikkoon on mielestäni perusteltu tyylikeino, sillä se selkiyttää tekstin ulkoasua ja osoittaa selvästi sen kohdan, jossa esimerkki alkaa. Esimerkkilaatikossa on itse esimerkin lisäksi myös otsikko *esimerkki*. Aluksi laatikon väri oli liila mukailleen yhteistyöhankkeen värimaailmaa, mutta pilottisanaston testaustilaisuudessa sanan *selain* kohdalla ilmeni, että informantit pitivätkin enemmän mustareunaisista laatikoista, joten viimeistellyssä versiossa laatikot muutettiin liiloista mustiksi.

Esimerkkilaatikoihin liittyvä tekstin tason ominaisuus on se, että jos esimerkki jatkuu toiselle sivulle, voidaan se osoittaa nuolilla. Sanan *valikko* selityksen kohdalla molemmat esimerkit jakautuvat kahdelle sivulle, joten sekä luettavuuden että ymmärrettävyyden vuoksi esimerkin ensimmäisen osan oikeassa alareunassa on nuoli, joka kertoo lukijalle, että esimerkki jatkuu seuraavalle sivulle. Seuraavalla sivulla esimerkin toisessa osassa samainen nuoli on taas vasemmassa ylänurkassa kertomassa siitä, että esimerkki jatkuu tästä kohtaa.

Kuva 13: Esimerkin jakautuminen kahdelle sivulle valikko-sanatietueessa.

Muita tekstin tasolla olevia ominaisuuksia ovat esimerkiksi se, että sanan selitys ei ala edellisen sananselityksen lopusta samalta sivulta ja että esimerkkikuvia on käytetty havainnollistamistarkoituksessa valkoista taustaa vasten (ks. alaluku 2.5.1). Alkuperäisessä selkosanastoversiossa osa värikuvista oli valkoista pohjaa vasten ja osa värillistä pohjaa vasten. Kuvien kohdalla ilmeni pilottisanaston testaustilaisuudessa muutamia ongelmia.

Pilottisanaston testaustilaisuuden ensimmäisessä osiossa esimerkiksi sanan *linkki* selityksen kohdalla yritin osoittaa sitä, miten verkkosivulla oleva otsikko muuttuu alleviivatuksi ja sen avulla voi huomata, että kyseessä on linkki. Esimerkki koettiin kuitenkin ”hassuksi” ja hieman vaikeasti ymmärrettäväksi, sillä informanttien huomio kiinnittyi ennemminkin kuvan violettiin taustaan ja kuvassa olevaan puhelimeen kuin siihen asiaan, jota olen koittanut havainnollistaa. Informantit ehdottivat värikuvista tai pikemminkin värillisellä taustalla varustetuista kuvista luopumista ja siirtymistä valkopohjaisiin kuviin. Esimerkiksi sanan *Google* yhteydessä olevaan Googlen logoon oltiin tyytyväisiä, sillä se oli selkeä ja valkoisella pohjalla. Kuvat muutettiin saadun palautteen perusteella värikuviksi valkoisella pohjalla.

Pilottisanaston testaustilaisuudessa selainten logojen kuvat herättivät informanttien mielenkiinnon mutta he sanoivat, että alkuperäisestä versiosta ei saanut selville sitä, mikä selaimen logo vastasi minkäkin selaimen nimeä. Alkuperäisessä versiossa värikuvat olivat esimerkkilaatikon yläreunassa ja sitä seurasi selitys ”*Tässä on kolme erilaista selainta. Google Chrome, Microsoft Edge ja Mozilla Firefox*”. Informanteille ei kuitenkaan tästä sananselityksestä ollut apua, sillä selainten nimet tulivat esille liian myöhään ja väärässä kohtaa.

? selain

! Selain on [sovellus](#),

jonka sinä voit ladata [laitteellesi](#).

Kun sinä avaat selaimen,

voit mennä nettiin

ja lukea esimerkiksi uutisia

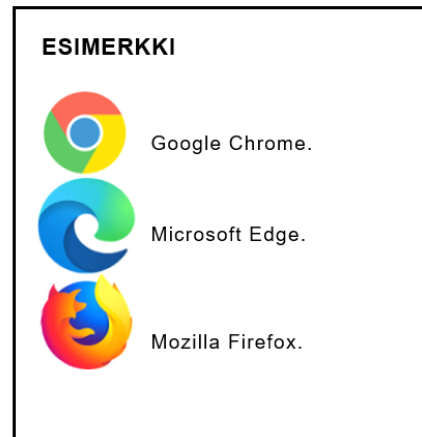
tai katsoa videoita.

Jotta sinä voit käyttää selainta,

sinun täytyy muodostaa [verkkoyhteys](#).

40

Esimerkiksi Google Chrome,
Microsoft Edge ja Mozilla Firefox
ovat selaimia.

41

Kuva 14: Selain-sanatietue.

Informanttien kommenttien myötä esimerkkiä muutettiin niin, että logot aseteltiin esimerkkilaatikon vasemmalle puolelle ja logoja vastaavat nimet esimerkkilaatikon oikealle puolelle kunkin logon kohdalle.

Tekstin tasolla oleviin ominaisuuksiin kuuluvat myös sanan ja sen selityksen yhteydessä olevat huutomerkki ja kysymysmerkki (ks. alaluku 2.6.2), jotka ovat selkosanaston ainoat erikoismerkit ja jotka saivat pilottisanaston tutkimustilaisuudessa informanteilta hyväksynnän useammassa osiossa. Esimerkiksi sanan *kaista* kohdalla (ks. kuva 17) huutomerkki ja kysymysmerkki olivat hyödyllisiä kahden informantin mielestä, ja testaustilaisuuden ensimmäisessä osiossa huutomerkki ja kysymysmerkki saivat useammalta informantilta hyväksynnän. Selkosanastossa myös esiintyy erilaisia hyperlinkkejä ja sanan synonyymi tulee suluissa heti selitettävän sanan perässä. (ks. alaluvut 2.5.2, 3.4.1.)

4.2.2 Ymmärrettävyys

Ymmärrettävässä selkosanastossa sananselitykset aloitetaan selitettävällä sanalla ja *olla-* tai *tarkoittaa-*verbiä käytetään sananselityksen alussa. Mahdollinen yläkäsite seuraa verbiä ja sananselityksessä käytetään kohderyhmätietoisien selkosanastotyön sananselitysstrategiaa eli erilaisia havainnollistavia esimerkkejä, selityksiä, parafraaseja ja muita samankaltaisia keinoja. (ks. alaluku 2.6.2). Ainoa

selkosanastossa esiintyvä sana, jossa ei ole kumpaakaan verbiä, on *kognitiivinen*. Sananselitysstrategian käyttö on nähtävissä esimerkiksi sanan *selain* selityksen kohdalla (ks. kuva 14), jossa selitettävää sanaa seuraa verbi *olla* ja sanan yläkäsite *sovellus*. Sananselitys alkaa isolla kirjaimella, selitettävällä sanalla ja päättyy pisteeseen. Nämä piirteet erottavat selkosanaston terminologisesta sanastosta, jossa määritelmä alkaa pienellä kirjaimella, joka ei sisällä kehämääritelmää ja joka ei pääty pisteeseen.

Selkosanaston sananselityksissä ei aina ole käytetty selitettävän käsitteen yläkäsitettä, jos sitä ei suoraan löydy. Tällainen sana on selkosanastossa *vaikuttaminen* (ks. kuva 15). Kuvasta voi myös nähdä kohderyhmätietoisien selkosanaston sananselitysstrategiassa (ks. alaluku 2.6.2) suositellun toisen verbin *tarkoittaa*.

? vaikuttaminen

! Vaikuttaminen tarkoittaa, että sinä voit osallistua siihen, mitä päätöksiä Suomessa tehdään.

Jokaisella ihmisellä Suomessa on oikeus vaikuttaa ja kertoa, mitä mieltä hän on asioista.

Sinä voit vaikuttaa esimerkiksi kotona, koulussa, harrastuksissa ja netissä.

46

Sinä voit vaikuttaa esimerkiksi siten, että käyt äänestämässä vaaleissa, teet kansalaisaloitteen tai teet vapaaehtoistyötä.

47

Kuva 15: Vaikuttaminen-sanatietue.

Sanan *vaikuttaminen* selityksessä ei ole käytetty apuna yläkäsitettä, sillä sana on niin abstrakti, että se osoittautui mahdottomaksi. Sananselitys koettiin yläkäsitteen puutteesta huolimatta selkeänä ja sopivan pitkänä. Tämän pohjalta voidaan todeta, että yläkäsitteen puuttuminen ei haitannut informanttien kokemaa ymmärrettävyyttä. Verbiä *tarkoittaa* on selkosanastossa käytetty silloin, kun yläkäsitettä ei ole löytynyt. *Olla*-verbin avulla on taas selitetty sellaiset sanat, joille on löydetty yläkäsite (vrt. kuva 14, kuva 15). Esimerkiksi kuvan 15 sananselityksen olisi voinut aloittaa sanoin

vaikuttaminen on sitä, että sinä voit osallistua siihen.... Tämä vaihtoehto on kuitenkin rakenteeltaan kömpelömpi ja siksi vaikeasti ymmärrettävä.

Kielioppisääntöjä noudattelevat ja sananselitysmallin mukaan luodut sananselitykset vaikuttivat informanttien mielestä selkeiltä. Näiden asioiden mittaaminen testaustilaisuuden kautta oli jokseenkin hankalaa, mutta esimerkiksi toisesta ja kolmannesta osiosta saadut kommentit, joiden mukaan selkosanasto oli hyvä, selkeä ja avuksi nyt ja tulevaisuudessa, kertovat mielestäni siitä, että tällä tavalla laaditut sananselitykset olivat ymmärrettävyydeltään sopivia ainakin tämän selkosanaston kohderyhmään kuuluneille informanteille.

Selkosanastossa suositeltuja aikamuotoja ovat preesens ja perfekti. Ne eivät selkosanastossa sulje toisiaan pois. Tämän voi nähdä esimerkiksi sanan *eväste* selityksen kohdalla (ks. kuva 16), jossa kerrotaan, kuinka ”*tämä [evästeiden ehdottamat nettisivut ja mainokset] perustuu siihen, millä nettisivuilla sinä olet käynyt aiemmin*”.

Tämä perustuu siihen,
millä nettisivuilla
sinä olet käynyt aiemmin.

ESIMERKKI

Sinä löydät netistä uudet kengät,
jotka haluat ostaa.

Kun sinä menet toiselle nettisivulle,
esimerkiksi Iltalehden nettisivulle,
saat mainoksen niistä kengistä,
jotka sinä haluat ostaa.

Evästeet antavat siis sinulle mainoksia.

Kuva 16: Eväste-sanatietue.

Informantit hyväksyivät sananselityksen ja kiinnittivät erityisesti huomiota siihen, että sana oli selkeästi selitetty. Tästä voidaan päätellä, ettei perfektin käyttö ollut sananselityksen ymmärrettävyyttä haittaava asia.

Lausetasolla aktiivisia suositaan passiivien sijasta ja sivulauseita lauseenvastikkeiden sijasta (ks. alaluku 2.5.3, 3.4.1). Passiivien käyttöä ei kuitenkaan ole kielletty. Sanan *vaikuttaminen* selityksessä (ks. kuva 15) on käytetty passiivisia sananselityksen toisessa kappaleessa, jossa puhutaan siitä, kuinka ”*jokaisella ihmisellä Suomessa on oikeus vaikuttaa...*”. Kappaleen olisi voinut muotoilla muotoon ”Suomessa on oikeus vaikuttaa ja kertoa mielipiteensä asioista”, jolloin lauseella ei ole varsinaista finiittimuodossa olevaa tekijää. Selkosanastossa olevassa versiossa voi nähdä, että aktiivisena tekijänä lauseessa on *jokainen ihminen*. Passiivimuotoja on käytetty selkosanastossa harkiten, mutta aktiivimuotoiset verbit ovat pääosassa. Selkosanaston testauksen perusteella sekä aktiivisissa että passiivisissa olevat lauseet olivat hyväksyttäviä.

Virkkeen voi halutessaan aloittaa joko päälauseella tai sivulauseella, ja käänteistä sanajärjestystä voidaan käyttää, jos halutaan korostaa jotakin tiettyä asiaa sananselityksen sisällä. (ks. alaluvut 2.5.3, 3.4.1.) Sananselitysten sanajärjestys on selkosanastossa tyypillisesti suora eli päälause-sivulause, mutta myös käänteistä sanajärjestystä on käytetty selkosanaston sananselityksissä. Esimerkki käänteisestä sanajärjestyksestä on sanan *selain* selityksessä (ks. kuva 14). Sananselityksessä kerrotaan seuraavaa:

(12) ”Jotta sinä voisit käyttää selainta, sinun täytyy muodostaa verkkoyhteys”.

Sananselityksen virke alkaa alustuskonjunktiolla *jotta*. Käänteistä sanajärjestystä on käytetty painottamaan sitä, että verkkoyhteyden muodostaminen on pakollinen asia selaimen käyttöä varten. Pilottisanaston testaustilaisuudessa sananselitys sai kaikilta informanteilta *hyvä-*äänien, minkä perusteella voidaan tulkita, että tässä kontekstissa käänteinen sanajärjestys ei huonontanut sananselityksen ymmärrettävyyttä ja että sananselityksissä ei ole syytä lähtökohtaisesti välttää epäsuoraa lauserakennetta.

Sinä-pronominin toisteisuus on yksi ymmärrettävyyteen liittyvä ominaisuus.

Sananselityksissä puhutellaan lukijaa *sinä*-persoonapronominin avulla, mutta ei kuitenkaan niin, että se toistuisi jokaisessa lauseessa. Lähestymistapana on ollut se,

että *sinä*-pronominia käytetään yhden kerran yhdessä kappaleessa tai yhdessä virkkeessä. Tämä on tehty sen takia, että lukija kokisi tekstin puhuttelevan suoraan häntä. Strategia kuuluu helpon selkokielen lähestymistapoihin (Leskelä 2019b: 165). Selkosanaston testaustilaisuuden ensimmäisestä osiosta saatujen kommenttien perusteella voidaan tulkita, että *sinä*-persoonapronominia ei ollut liikaa tekstin seassa ja että sen toisteisuus yhden sanatietueen sisällä ei ollut informantteja häiritsevää piirre.

Ymmärrettävyyden parantamiseksi on selkosanastossa käytetty erilaisia apuverbejä kuten *voida*. Apuverbien avulla voidaan välttää passiivin tai muun hankalamman kieliopillisen rakenteen käyttö sananselityksessä. Tästä esimerkki on sanan *vaikuttaminen* sananselityksessä (ks. kuva 15). Kolmessa neljästä kappaleesta on käytetty *voida*-apuverbiä selityksen apuna ja sen havainnollistamisessa, mitä kaikkea lukija voi tehdä vaikuttaakseen itseään koskeviin asioihin.

(13) Sinä voit vaikuttaa esimerkiksi kotona, koulussa, harrastuksissa ja netissä.

Vaihtoehtoinen rakenne: Sinulla on mahdollisuus vaikuttaa esimerkiksi kotona, koulussa, harrastuksissa ja netissä.

Esimerkistä voi mielestäni nähdä sen, että apuverbien käytöllä voi olla suuri merkitys ymmärrettävyyden kannalta. Vaihtoehtoinen rakenne on huomattavasti monimutkaisempi ja vaikeammin ymmärrettävissä. Kyse on siis verbiliitoista. Verbiliitoista ei esimerkiksi Selkomittarissa (Selkokeskus 2: 11) ole muuta mainintaa kuin se, että verbien tulee olla mahdollisimman lähekkäin toisiaan tai välittömästi peräkkäin. Tässä sananselityksessä on noudatettu kyseistä ohjetta verbiliitoissa *voit osallistua* ja *voit vaikuttaa*. Vaihtoehtoista rakennetta ei testaustilaisuudessa testattu, mutta informantit hyväksyivät tässä kohtaa apuverbin avulla laaditun virkkeen.

Selkosanaston sananselityksissä voidaan käyttää samanlaisia lause- ja virkerakenteita tarpeen niin vaatiessa. Näin on esimerkiksi sanan *vaikuttaminen* selityksen kohdalla (ks. kuva 15), jossa kaksi viimeistä kappaletta ovat rakenteeltaan melko samanlaiset. Tällainen toisteisuus lisää ymmärrettävyyttä siitä näkökulmasta, että on helpompi ymmärtää se, että molemmissa kappaleissa juuri sananselityksen lukija voi vaikuttaa

esimerkiksi näissä luetelluissa paikoissa ja näillä luetelluilla tavoilla. Toisto lisää tekstin ymmärrettävyyttä (esim. Selkokeskus 2: 10). Samanlainen tapaus on sanan *kaista* selityksessä (ks. kuva 17):

? kaista (netin nopeus)

! Kaista eli netin nopeus tarkoittaa sitä, kuinka nopea sinun nettiyhteytesi on.

Jos sinulla on vähän kaistaa, sinun netinkäyttösi on hitaampaa.

Kaistan määrä, jota sinä tarvitset, riippuu siitä, mitä sinä teet netissä.

ESIMERKKI

Jos sinä haluat lukea uutisia tai jos haluat selailla nettisivuja, et tarvitse paljoa kaistaa.

Jos sinä haluat pelata pelejä tai jos haluat katsoa videoita, tarvitset enemmän kaistaa.

Kuva 17: Kaista-sanatietue.

Informanttien mielestä sanan *kaista* selitys on hyvä ja selkeä, minkä pohjalta voidaan tehdä johtopäätös, että toisteisuus lisää sananselityksen ymmärrettävyyttä. Samanlaista toisteisuutta on myös sanan *selain* selityksessä (ks. kuva 14), jossa selainten nimet on toistettu useamman kerran, jotta lukija muistaisi ne ja niiden logot paremmin.

Toisteisuutta on myös sanan *valikko* sananselityksessä (ks. kuva 13). Tekstin koheesion ja tarpeellisen toiston vuoksi sananselityksen esimerkeissä olevien sanojen *päävalikko* ja *alavalikko* kuvaukset alkavat molemmat samalla tapaa ja molempia sananselityksiä edeltää lause ”Näiden valikoiden nimi on X”. Toinen lähestymistapa olisi ollut ”Näitä valikoita kutsutaan X:ksi”, mutta ongelmallisena tässä vaihtoehdossa koin passiivimuotoisen lauseen, jossa itse selitettävä sana olisi ollut taivutetussa muodossa translatiivissa (*päävalikoksi*). Sanan *valikko* selitys koettiin selkeäksi ja helpoksi, ja tähän yksi osasy syy saattoi olla pyrkimys yllä esitettyyn tekstin koheesioon ja tarpeelliseen toisteisuuteen.

Jotkin ymmärrettävyyteen ja luettavuuteen liittyvät ominaisuudet ovat yhteydessä toinen toisiinsa. Hyperlinkit ovat yksi tällainen piirre, jonka olen luetellut luettavuuden kohdalla mutta joka on myös ymmärrettävyyteen liittyvä piirre.

Hyperlinkit ovat sanaston visuaalinen ominaisuus siitä näkökulmasta katsottuna, että hyperlinkitetty sana erottuu sanastosta visuaalisesti alleviivauksensa ja sinisen värinsä myötä. Ymmärrettävyyteen hyperlinkit taas liittyvät siten, että niiden avulla lukija voi mennä katsomaan sanaa, jota hän ei välttämättä entuudestaan tiedä ja jonka avulla hän voi paremmin ymmärtää selitettävän sanan selityksen. Sanansisäinen hyperlinkitys on nähtävissä esimerkiksi sanan *selain* selityksessä (ks. kuva 14).

Toinen sekä luettavuuteen että ymmärrettävyyteen liittyvä seikka on sanan synonyymien esiintyminen selkosanaston sanatietueessa. Luettavuuden kannalta selkosanastossa olevat sanan synonyymit on sijoitettu heti selitettävän sanan perään suluissa, korostettuna ja samalla fonttikooalla. Tämä on nähtävissä kuvassa 17, jossa sanan *kaista* synonyymi eli *netin nopeus* on laitettu sulkuihin. Tämä on toistuva piirre muissa selkokielisissä sanastoissa (ks. alaluku 3.4.1), jota sovelletaan myös tässä selkosanastotyössä. Myös terminologisissa sanastoissa synonyymit esitetään heti selitettävän termin perässä, mutta niissä synonyymit on erotettu toisistaan puolipisteillä (ks. esim. Kela 2021: 31). Ymmärrettävyyttä tämä auttaa siten, että luettavuuden piirteiden kautta lukija voi ymmärtää, että hän voi käyttää kumpaa tahansa sanaa puhuessaan tästä käsitteestä.

Kolmas luettavuuteen ja ymmärrettävyyteen liittyvä yhteinen tekijä liittyy kappaleiden keskinäiseen sijoitteluun. Sanan *kaista* selityksessä (ks. kuva 17) on huomattavissa, että sananselityksen toisen kappaleen jälkeen on vasemmalla sivulla vapaata tilaa, johon seuraavan kappaleen teksti olisi mahtunut. Olen kuitenkin siirtänyt kappaleen kokonaisuudessaan oikealle, koska muuten kappale olisi jakautunut kahdelle eri sivulle, minkä myötä niin selkosanaston luettavuus kuin ymmärrettävyys olisivat huonontuneet. Lukurytmi voi helposti katketa, jos saman kappaleen teksti jakautuu kahdelle sivulle. Eräs informanttien kommentteista, *hyvin selvää*, saattoi viitata tähän kappaleiden ja sivujen väliseen selkeyteen.

Sanan *valikko* selityksen (ks. kuva 13) kohdalla ilmeni sekä luettavuuteen että ymmärrettävyyteen liittyvä ongelmallinen kohta. Sananselityksessä oli alun perin esimerkikilaatikossa kuva valikoista, joista yksi oli *kognitiivinen saavutettavuus*. Luettavuuden kohdalla määrittelin, että kuvien tulee olla värikuvia valkoisella pohjalla, mutta tässä kohtaa kohdattiinkin toisenlainen ongelma, joka ei liittynytään kuvan luettavuuteen vaan sen ymmärrettävyyteen. Sana *kognitiivinen saavutettavuus*

aiheutti hämmennystä informanteissa ja itse asiassa ohjasi heidän huomionsa pois itse sananselityksestä ja siitä, mitä halusin mitata. Informantit kiinnittivät enemmän huomiota vaikeaan sanaan kuin itse sananselitykseen. Havainnollistavana esimerkkinä toimivien kuvien tulee siis olla sekä graafisesti selkeitä että kognitiivisesti ymmärrettäviä. Kuviin ei voi laittaa mitään sellaista, mikä saattaisi hämätä selkosanaston lukijaa käsiteltävästä aiheesta pois. Viimeistelyyn selkosanastoon esimerkki korjattiin sellaiseksi, ettei siinä esiinny esitellyn esimerkin kaltaisia vaikeita sanoja. Sananselitys oli tästä esimerkin epäonnistumisesta huolimatta informanttien mielestä selkeä ja helposti ymmärrettävä.

Yksi informanteista esitti hyvin samankaltaisen kommentin myös pilottisanaston testaustilaisuuden ensimmäisessä osiossa, jossa esittelin sanan *mobiilipankki*. Tämän sanan kohdalla selityksen kerrottiin olevan hyvä, mutta yksi informanteista mainitsi, että hän ei ole nähnyt *mobiilipankki*-sanaa aikaisemmin. Hän kertoi, että esimerkiksi *S-pankin sovellus* on ollut hänelle termi, jota hän on kuullut käytettävän useammin. Sananselitys kuitenkin pidettiin viimeistellyssä versiossa samanlaisena, sillä tässä tapauksessa *pankin X sovellus* voi mennä sekaisin jonkin muun samaisen pankin sovelluksen kanssa riippuen siitä, tarkoitetaanko sovelluksella mobiilipankkia vai esimerkiksi tunnuslukusovellusta.

4.2.3 Yhteenveto selkosanaston luettavuuteen ja ymmärrettävyyteen vaikuttavista tekijöistä

Alaluvuissa 4.2.1 ja 4.2.2 lueteltiin ne luettavuuteen ja ymmärrettävyyteen liittyvät piirteet, jotka tekevät selkosanastosta kognitiivisesti saavutettavan. Kun nämä piirteet hyväksyttiin pilottisanaston testaustilaisuudessa, voitiin selkosanaston hyväksyttävyyden sanoa toteutuneen ja sitä myöten selkosanaston olleen kognitiivisesti saavutettava. Suurimmaksi osaksi voidaan todeta, että luettavuuteen ja ymmärrettävyyteen liittyvät piirteet hyväksyttiin: esimerkiksi huutomerkki, kysymysmerkki, riviväli ja fontti koettiin hyväksi. Eniten muutoksia tehtiin kuvien suhteen, ja palautteen perusteella voidaan todeta, että värikuvat valkoista pohjaa vasten toimivat parhaiten. Kaiken kaikkiaan selkosanasto koettiin hyvänä, hyödyllisenä ja tulevaisuudessa apua antavana työvälineenä.

Informanteilta saamani palautteen perusteella olen koonnut seuraavaan luetteloon selkosanastotyön hyviä käytänteitä. Olen lähtenyt liikkeelle selkokielen piirteistä ja pyrkinyt ottamaan mukaan terminologisesta sanastotyöstä sen, mitä on mahdollista.

1. Säilytettäviä asioita ovat yläkäsitteen avulla selittäminen, hyperlinkitys muihin sanaston sanoihin, esimerkkien käyttö, termin esittäminen perusmuodossa lihavoituna, sisällysluettelon sisällyttäminen ja sivunumerointi.
2. Selkosanastotyön työjärjestys on melko samanlainen kuin terminologisessa sanastotyössä: ainoina selkeinä eroina ovat selkosanaston tason määrittely eli hyväksyttävyyteen, luettavuuteen ja ymmärrettävyyteen liittyvien ominaisuuksien valitseminen ja kahden kohderyhmätestauksen laatiminen selkosanaston kohderyhmälle.
3. Toisin kuin terminologisessa sanastotyössä, selkosanastotyössä sananselitys ei perustu vain olennaisille ja erottaville käsitepiirteille vaan jokainen selkosanaston sananselityksessä oleva esimerkki ja selitys, jonka avulla sanasta saadaan kognitiivisesti saavutettava, on tärkeä.
4. Toisin kuin terminologisessa sanastotyössä, selkosanaston sananselitykset alkavat isolla kirjaimella ja päättyvät pisteeseen, eli ne ovat kokonaisia virkkeitä.
5. Yksi sananselitys sivua kohti (jos menee toiselle sivulle, jätetään koko loppusivu tyhjää ja aloitetaan uuden sanan selitys puhtaalta sivulta).
6. Terminologisessa sanastotyössä virheiksi lasketut kehämääritelmät ja muut samantyyppiset määritelmävirheet eivät ole virheitä selkosanastoissa, joten sananselityksen suositellaan aloitettavaksi selitettävällä sanalla.
7. Selkosanastotyössä ei laadita käsitejärjestelmiä tai käsitekaavioita.
8. Termi ja määritelmä käsitetään työssä sanana ja sananselityksenä; terminologisen sanaston kentät *määritelmä* ja *selite* ovat sulautuneet sanatietueessa yhdeksi.

Näiden kohtien avulla saadaan toivottavasti laadittua raamit tulevaisuuden selkosanastotöille. Tämä listaus on ehdotus, jota voi jatkojalostaa tulevaisuudessa.

Terminologisella sanastotyöllä ja siihen sisältyvillä ohjeistuksilla on siis ehdottomasti paikkansa selkosanastotyössä. Merkittäviä huomioita on sanan selittäminen sen yläkäsitteen avulla, hyperlinkitys, esimerkkien käyttö ja tapa korostaa, mikä on termi ja mikä on määritelmä. Vaikka nämä elementit esiintyvät eri tavalla, eri nimillä ja eri kohdissa termitietuetta, on silti huomionarvoista, että nämä tekijät ovat selkosanastotyössä mukana muodossa tai toisessa. Myöskään terminologisen sanastotyön pohjalta laadittu selkosanastotyön työjärjestys (ks. luku 3) ei ole kokenut suuria muutoksia terminologisen sanastotyön vaiheisiin verrattuna. Sanastotyölle tärkeät asiat pysyvät samana, oli kyseessä sitten erikoiskielellä tai selkokielellä laadittu sanasto. Sanastolle halutaan kielimuodosta riippumatta antaa

aihe, kohderyhmä ja käyttötarkoitus, mutta selkosanaston luomisessa täytyy kiinnittää erityistä huomioita muihin asioihin kuin terminologisen sanaston laatimisessa.

5 Päätelmät ja yhteenveto

Tämän tutkielman tarkoituksena oli selvittää, minkä hyvien laatimiskäytänteiden ja piirteiden avulla selkokiehisistä sanastoista eli selkosanastoista saataisiin kognitiivisesti mahdollisimman saavutettavia. Toisena tavoitteena oli verrata selkosanastotyötä terminologiseen sanastotyöhön ja pohtia, miten sanastotyön ohjeita tulee soveltaa ja muokata, jotta ne sopisivat selkokiehisen sanaston laatimiseen.

Tutkielmassa tarkastelin kognitiivisesti saavutettavan selkokiehisen sanaston hyviä periaatteita ja laatimiskäytänteitä hyväksyttävyyden, luettavuuden ja ymmärrettävyyden käsitteiden ja niille annettujen ominaisuuksien kautta. Luettavuus liittyy kaikkiin tekstin visuaalisiin tekijöihin ja ymmärrettävyys kaikkiin tekstissä oleviin sana-, lause- ja tekstitasen tekijöihin. Hyväksyttävyys tarkoittaa sitä, että selkosanaston kohderyhmät estauksessa olevat informantit hyväksyvät selkosanastossa käytettävät luettavuuteen ja ymmärrettävyyteen liittyvät piirteet. Kun luettavuuteen ja ymmärrettävyyteen liittyvät piirteet saadaan kohderyhmätietoisessa selkosanastotyössä kuntoon ja sanastolle saadaan kohderyhmään kuuluvien informanttien hyväksyntä, voidaan selkosanastoa kutsua kognitiivisesti saavutettavaksi. Tutkielmaani sisältyvän selkosanaston laadin kohderyhmätietoisien selkosanastotyön työvaiheiden mukaisesti.

Tutkimuksen pohjalta voidaan todeta, että relevantteja tekijöitä selkosanaston sananselityksissä eivät ole kaikki ne samat asiat, jotka ovat relevantteja järjestelmällisen sanastotyön tuloksena syntyneessä terminologisessa sanastossa. Piirteiden relevanttiuden määrittää käytetty lähestymistapa selkosanaston luomiseen ja se, mitä mieltä selkosanaston kohderyhmät estaukseen kuuluvat henkilöt piirteistä ovat. Tässä selkosanastossa relevantteja piirteitä ovat ne, joiden avulla sana on saatu selitettyä selkokiehellä kognitiivisesti saavutettavalla tavalla ja jotka on hyväksytty kohderyhmät estauksessa.

Kohderyhmätietoinen selkosanastotyö eroaa jonkin verran verrattuna terminologiseen sanastotyöhön ja siinä käytettäviin ohjeisiin ja standardeihin. Suurimmat muutokset ovat nähtävissä määritelmässä eli tässä selkosanastossa *sananselityksissä*, joissa noudatetaan kohderyhmätietoisien selkosanastotyön sananselitysstrategiaa. Tähän kuuluvat esimerkiksi kuvien ja esimerkkien

käyttäminen sekä yläkäsitteen avulla sanan selittäminen. Selkosanastotyössä ei laadita terminologisen sanaston tyyppisiä käsitekarttoja tai -järjestelmiä.

Tutkielmassa havaittiin toisaalta myös se, että moni terminologisen sanastotyön periaate on käyttökelpoinen, kuten esimerkiksi yläkäsitteen avulla selittäminen, hyperlinkitys ja ajatus termitietueesta.

Taipumus vaikeiden sanojen käytön välttelyyn on ollut tämän tutkimuksen yksi lähtökohdista, sillä on oltava vaihtoehtoinen lähestymistapa sille, että vaikeita erikoisalan sanoja jätetään kokonaan käyttämättä tai selittämättä selkokielisissä teksteissä. Selkosanasto on ehdotus ongelman ratkaisuksi. Jokaisella on tasavertainen oikeus informaation saamiseen, ja selkosanastojen avulla tätä tasa-arvoisuutta saadaan toivon mukaan toteutettua paremmin. Selkokielisten sanastojen avulla on mahdollista madaltaa tai jopa poistaa niitä viestinnän esteitä, joita on selkokieltä käyttävien kielenpuhujien ja erikoisalojen kielellä viestivien välillä. Selkokieliset sanastot tuovat erikoisalatietoa selkokieltä käyttävien kielenpuhujien ulottuville ja lisäävät siten erikoisalatiedon kognitiivista saavutettavuutta. Huomionarvoista on kuitenkin se, että tässä tutkielmassa määritellyt piirteet kognitiivisesti saavutettavalle selkosanastolle eivät välttämättä toimi jokaiselle selkokielen kohderyhmään kuuluvalla. Hyväksyttävyyttä, luettavuutta ja ymmärrettävyyttä täytyy aina tarkastella selkosanaston kohderyhmä huomioon ottaen kohderyhmätietoisen selkosanastotyön kantavan idean mukaisesti.

Tutkielman aihe ja tutkielman aikana toteutettu kohderyhmättestaus olivat mielestäni molemmat hyvin relevantteja. Tutkielman ja kohderyhmättestauksen avulla saatiin uusi näkökulma niin selkokielen kuin kognitiivisen saavutettavuuden kehittämiseen sanastotyön ja selkosanastojen kautta. Tutkielman tulosten avulla voidaan ymmärtää, mitä kaikkia tekijöitä kognitiivisesti saavutettavaan selkosanastoon kuuluu ja miten tällaisilla selkosanastoilla saadaan parannettua kognitiivista saavutettavuutta.

Tutkielman tuloksia ja siinä määriteltyjä kognitiivisesti saavutettavan selkosanaston hyviä periaatteita ja käytänteitä voidaan tulevaisuudessa käyttää kaikenlaisten selkosanastojen luomiseen ja sitä kautta esimerkiksi yleis- tai erikoiskielisten tekstien kognitiivisen saavutettavuuden parantamiseen. Tällaisia selkosanastoja voisivat olla esimerkiksi selkosanastot politiikan ja hallinnon eri osa-alueista. Uskon, että tämänkaltaisten selkosanastojen avulla kansalaisvaikuttamisen mahdollisuudet

paranisivat huomattavasti: On tärkeää pyrkiä parantamaan sitä tilannetta, missä ihminen ei ymmärrä, mistä häntä koskevista päätöksistä on edes kyse. Kun selkosanastojen avulla lukijoille selitetään, mitä esimerkiksi erilaisilla heitä koskevilla tuilla tarkoitetaan, voivat he kenties entistä paremmin ymmärtää joitakin niissä mahdollisesti olevia epäkohtia ja kertoa mielipiteitään julkisesti ilman, että he kokisivat häpeän tunnetta puhuessaan asioista, joita he eivät ymmärrä.

Ehdotan, että tulevaisuudessa ennen varsinaista selkosanaston testausta voitaisiin selkosanastosta pitää jonkinlainen pienimuotoinen esittelytilaisuus mahdollisuuksien mukaan. Tämän avulla voidaan yhä enemmän osallistuttaa selkosanaston kohderyhmiin kuuluvia ihmisiä mukaan ja parantaa selkosanaston hyväksyttävyyttä, kun he ovat voineet etukäteen tutustua selkosanastoon ja henkilöihin sen takana.

Selkosanaston hyviä käytänteitä ja piirteitä voisi tulevaisuudessa tutkia esimerkiksi siitä näkökulmasta, miten tällaisia sanastoja olisi hyvä luoda jokapäiväiseen elämään, kuten esimerkiksi oheissanastoiksi joidenkin uutisartikkelien tai muiden vastaavien seuraksi. Tulevaisuuden tutkimusaihe voisi olla myös se, että jos selkosanasto tehtäisiinkin joissain tiukasti määritellyissä raameissa, joiden yhteydessä olisikin mahdollista laatia käsitejärjestelmiä ja sitä myöten käsitekarttoja, miltä käsitejärjestelmät ja -kartat näyttäisivät selkosanastoissa ja miten siinä tapauksessa terminologisen sanastotyön sääntöjä tulisi soveltaa käsitesuhteiden osalta.

Lähdeluettelo

Adobe: Picking the right font: Serif vs. sans serif. Saatavissa:

<https://www.adobe.com/creativecloud/design/discover/serif-vs-sans-serif.html>.

Luettu 15.12.2021.

Avi 1 = Digipalvelulain vaatimukset. Aluehallintavirasto. Saatavissa:

<https://www.saavutettavuusvaatimukset.fi/digipalvelulain-vaatimukset/>. Luettu

12.12.2021.

Avi 2 = Saavutettavuusvaatimukset. Aluehallintavirasto. Saatavissa:

<https://www.saavutettavuusvaatimukset.fi/>. Luettu 22.11.2021.

Avi 3 =: Tietoa WCAG-ohjeistuksesta. Aluehallintavirasto. Saatavissa:

<https://www.saavutettavuusvaatimukset.fi/digipalvelulain-vaatimukset/tietoa-wcag-kriteereista/>. Luettu 12.12.2021.

Avi 4 = Yleistä saavutettavuudesta. Aluehallintavirasto. Saatavissa:

<https://www.saavutettavuusvaatimukset.fi/yleista-saavutettavuudesta/>. Luettu

28.11.2021.

Baltschefsky, Thomas 2008: Sanastotyön kohderyhmät. *Terminfo 1*. Saatavissa:

<http://www.terminfo.fi/tiedostot/terminfo/pdf-arkisto/TI2008-1.pdf#page=3>. Luettu 6.3.2022.

Brusila, Riitta 2002: Typografia kulttuurisena kielenä. Teoksessa Brusila, Riitta (toim.) *Typografia. Kieltä vai visuaalisuutta*. Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan julkaisuja B3. Porvoo: WSOY Bookwell. 83–97.

Celia: Saavutettavuus. Saatavissa: <https://www.celia.fi/saavutettavuus/>. Luettu

8.2.2022.

Direktiivi 2016/2102/EU: Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi julkisen sektorin elinten verkkosivustojen ja mobiilisovellusten saavutettavuudesta.

Saatavissa: [https://eur-lex.europa.eu/legal-](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=CELEX%3A32016L2102)

[content/FI/TXT/?uri=CELEX%3A32016L2102](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=CELEX%3A32016L2102). Luettu 22.11.2021.

Erkkilä, Päivi 2015: Kansalaisvaikuttamisen tietopaketti. Tiedä jotta vaikutat.

Eduskunta. Päivitetty tammikuussa 2021. Saatavissa:

https://www.eduskunta.fi/FI/naineduskuntatoimii/kirjasto/aineistot/yhteiskunta/Kansalaisvaikuttamisen_tietopaketti/Sivut/default.aspx. Luettu 16.12.2021.

Grinëv-Grinëvič 2009 = Гринев-Гриневич, С.В. 2009: *Введение в терминографию. Как просто и легко составить словарь*. Москва: Либриком.

Hansen-Schirra, Silvia & Maaß, Christiane 2020: Easy Language – Plain Language – Easy Language Plus: Perspectives on Comprehensibility and Stigmatisation. Hansen-Schirra, Silvia & Maaß, Christiane (toim.) *Easy Language Research: Text and User Perspectives*. 2. painos. Berliini: Frank & Timme. 17–38. Saatavissa:

<https://www.frank->

<https://www.frank->

[timme.de/fileadmin/docs/Easy_Language_Research_Text_and_User_Perspectives.pdf](https://www.frank-timme.de/fileadmin/docs/Easy_Language_Research_Text_and_User_Perspectives.pdf). Luettu 24.11.2021.

Hansen-Schirra, Silvia & Nitzke, Jean & Gutermuth, Silke & Maaß, Christiane & Rink, Isabel 2020: Technologies for the Translation of Specialised Texts into Easy Language. Hansen-Schirra Silvia & Maaß, Christiane (toim.) *Easy Language Research: Text and User Perspectives*. 2. painos. Berlin: Frank & Timme. 99–127. Saatavissa: https://www.frank-timme.de/fileadmin/docs/Easy_Language_Research_Text_and_User_Perspectives.pdf. Luettu 1.12.2021.

Helsingin yliopisto 2017: *1990- ja 2000-luvun suomalaisia aikakaus- ja sanomalehtiä -korpus, versio 2* [tekstikorpus]. Kielipankki. Saatavilla <https://urn.fi/urn:nbn:fi:lb-2017091901>. Luettu 14.1.2022.

Hilma 2013 = Vammaisten maahanmuuttajien tukikeskus Hilma 2013: *Sosiaalialan selkokielineen sanasto*. Saatavissa: https://tukikeskushilma.fi/wp-content/uploads/2019/08/Sanakirja_suomi_selkokieli-1.pdf. Luettu 22.11.2021.

Inclusion Europe 2009: *Information For All: European Standards for making information easy to read and understand*. Brussels: Belgium. Luettavissa: https://issuu.com/eprehab/docs/information_for_all_easytoread. Luettu 27.9.2021.

ISO 2009 = Terminology work – principles and methods. ISO 704:2009. 3. painos. Geneva: ISO. Saatavissa: https://ddialliance.org/sites/default/files/shared/2012/DDI%20Moving%20Forward/ISO/ISO704_2009.pdf. Luettu 1.11.2021.

Juusola, Markku 2019: Selkokielen tarvearvio 2019. Selkokeskus, Kehitysvammaliitto ry. Saatavissa: <https://selkokeskus.fi/wp-content/uploads/2019/02/Tarvearvio-2019.pdf>. Luettu 1.10.2021.

Kela 2021 = Suhonen, Sirpa (toim.) 2.2.2021 *Kelan terminologinen sanasto. Etuuksiin liittyvät käsitteet*. Kela, Sanastokeskus TSK. Helsinki. Saatavissa: https://www.kela.fi/documents/10180/0/Kelan_terminologinen_sanasto_6laitos_web.pdf/81a096f7-e48c-4b15-849e-034d2445e8b6. Haettu 9.12.2021.

Kielitoimiston ohjepankki: Yleiskieli ja asiatyylit. Saatavissa: <http://www.kielitoimistonohjepankki.fi/haku/yleiskieli/ohje/751>. Luettu 23.11.2021.

Kielitoimiston sanakirja 2021. Kotimaisten kielten keskus, Helsinki. Saatavissa: <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/#/sanasto>. Luettu 7.12.2021.

Kotus 1 = Hyvä virkakieli – parempi hallinto. Kotimaisten kielten keskus. Saatavissa: https://www.kotus.fi/kielitieto/hyva_virkakieli. Luettu 28.11.2021.

Kotus 2 = Vinkkejä saavutettavaan virkakieleen. Kotimaisten kielten keskus. Saatavissa: https://www.kotus.fi/kielitieto/hyva_virkakieli/miksi_virkakielta_kannattaa_parantaa/vinkkejä_saavutettavaan_virkakieleen. Luettu 29.11.2021.

Kudašev 2007 = Кудашев, Игорь 2007: *Проектирование переводческих словарей специальной лексики*. Väitöskirja. Helsinki University Translation Studies Monographs 3. Helsinki: Helsinki University Print. Saatavissa: <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/19272/proektir.pdf?se>. Luettu 16.12.2021.

Kudašev, Igor 2020: Sähköiset työkalut auttavat parantamaan terminologisen tiedon saavutettavuutta. Teoksessa Hirvonen, Maija & Kinnunen, Tuija (toim.) *Saavutettava viestintä. Yhteiskunnallista yhdenvertaisuutta edistämässä*. Helsinki: Gaudeamus. 199–211. Saatavissa: <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/328468>. Luettu 8.12.2021.

Kuula, Arja 2011: *Tutkimusetiikka: aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys*. Tampere: Vastapaino. 2. painos. Saatavissa: <https://www.ellibslibrary.com/reader/9789517685139>. Luettu 18.1.2022.

KVL 1 = Kehitysvammaisuus. Kehitysvammaliitto. Saatavissa: <https://www.kehitysvammaliitto.fi/kehitysvammaisuus/>. Luettu 10.1.2022.

KVL 2 = Selkokieli. Kehitysvammaliitto. Saatavissa: <https://www.kehitysvammaliitto.fi/selkokieli/>. Luettu 22.11.2021.

Lastensuojelu.info: Lastensuojelusanasto. Lastensuojelun keskusliitto. Saatavissa: <https://www.lastensuojelu.info/sf/sanasto-selko/>. Luettu 20.1.2022.

Lemmetty-Garcia, Emmi 2021: Yleiskieli, selkeä kieli vai selkokieli? Avu oy:n blogi 6.2.2021. Saatavissa: <https://avu.fi/yleiskieli-selkokieli-selkea-yleiskieli/>. Luettu 28.11.2021.

Leskelä, Leealaura & Uotila, Eliisa 2020: Selkokieli saavutettavan viestinnän välineenä. Teoksessa Hirvonen, Maija & Kinnunen, Tuija (toim.) *Saavutettava viestintä: yhteiskunnallista yhdenvertaisuutta edistämässä*. Helsinki: Gaudeamus.

Leskelä, Leealaura 2019a: Helppoa vai vaativampaa selkokieltä – selkokielen mittaaminen ja vaikeustasot. *Puhe ja kieli* 39:4. 367–393.

Leskelä, Leealaura 2019b: *Selkokieli: saavutettavan kielen opas*. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry.

Maaß, Christiane & Rink, Isabel 2020: *Scenarios for Easy Language Translation: How to Produce Accessible Content for Users with Diverse Needs*. Hansen-Schirra Silvia & Maaß, Christiane (toim.) *Easy Language Research: Text and User Perspectives*. 2. painos. Berliini: Frank & Timme. 41–56. Saatavissa: https://www.frank-timme.de/fileadmin/docs/Easy_Language_Research_Text_and_User_Perspectives.pdf. Luettu 22.11.2021.

Maaß, Christiane 2020: *Easy Language – Plain Language – Easy Language Plus: Balancing Comprehensibility and Acceptability*. Berlin: Frank & Timme. Saatavissa: <https://library.oapen.org/handle/20.500.12657/42089>. Luettu 22.11.2021.

Monatta 1 = Julkaisut ja tuotteet. Helsingin yliopiston blogi. Saatavissa: <https://blogs.helsinki.fi/monatta-hanke/julkaisut-ja-tuotteet/>. Luettu 2.12.2021.

Monatta 2 = Monatta-hanke 2011–2014. Helsingin yliopiston blogi. Saatavissa: <https://blogs.helsinki.fi/monatta-hanke/>. Luettu 2.12.2021.

Papunet: Käytä selkeää ja ymmärrettävää kieltä. Saatavissa: <https://papunet.net/saavutettavuus/kayta-selkeaa-ja-ymmarrettavaa-kielta>. Luettu 28.11.2021.

Papunetin kuvapankki, papunet.net, Sergio Palao / Arasaac. Saatavissa. <https://kuvapankki.papunet.net/haku/huutomerkki#>. Haettu 9.12.2021.

Papunetin kuvapankki, papunet.net, Sergio Palao / Arasaac. Saatavissa: <https://kuvapankki.papunet.net/haku/kysymysmerkki>. Haettu 9.12.2021.

Pasanen, Päivi 2009: *Merenkulun tulevaisuuden koetinkiviä. Terminologisen tiedon poiminta teksteistä*. Helsinki University Translation Studies Monographs 5. Helsinki: Yliopistopaino.

Pasanen, Päivi 2020: Internetissä julkaistut erikoisalojen sanastot tiedon saavutettavuuden edistäjinä. Teoksessa Hirvonen, Maija & Kinnunen, Tuija (toim.) *Saavutettava viestintä: yhteiskunnallista yhdenvertaisuutta etsimässä*. Helsinki: Gaudeamus. 270–286. Saatavissa: <http://hdl.handle.net/10138/327577>. Luettu 27.11.2021.

Pasanen, Päivi & Hartama-Heinonen, Ritva 2021: Ehdotuksia käyttäjätietoisien näkökulman ja käännoistutkijan sanastotyön edistämiseksi. *MikaEL: Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen symposiumin verkkojulkaisu*. 14, 156–171. Luettavissa: https://www.sktl.fi/@Bin/45c037fe951f3c66a1b500bef888d2b1/1632405458/application/pdf/2654284/MikaEL14%20-%20Pasanen_Hartama-Heinonen.pdf. Luettu 18.11.2021.

Pekkala, Kaisa & Luoma-aho, Vilma 2019: Osallistava viestintä. Teoksessa Luoma-aho, Vilma & Pekkala, Kaisa (toim.) *Osallistava viestintä*. Helsinki: ProCom – Viestinnän ammattilaiset ry. Saatavissa: <http://hdl.handle.net/10138/302465>. Luettu 17.12.2021.

Pelkonen, Saira 2020: *Vaikeiden sanojen käyttö ja selittäminen informoivissa selkoteksteissä. Toteutuuko selkokielen ohjeistus?* Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopiston informaatioteknologian ja viestinnän tiedekunta, kielten maisteriohjelma, suomen kielen opintosuunta. Saatavissa: <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/123984/PelkonenSaira.pdf?sequence=2&isAllowed=y>. Luettu 21.11.2021.

Pyhälähti, Minna 2016: Selkokieli ei ole sama asia kuin selkeä kieli. Kotus-blogi 20.6.2016. Saatavissa: https://www.kotus.fi/nyt/kotus-blogi/minna_pyhalahti/selkokieli_ei_ole_sama_asia_kuin_selkea_kieli.21357.blog. Luettu 28.11.2021.

Saavutettavasti.fi: Selkeä kieli. Saatavissa:

<https://www.saavutettavasti.fi/verkkosisaltojen-saavutettavuus/selkea-kieli/>. Luettu 28.11.2021.

San Martín, Antonio 2021: A Flexible Approach to Terminological Definitions: Representing Thematic Variation. *International Journal of Lexicography* 2021, 1–22.

Saatavissa: <https://academic.oup.com/ijl/advance-article/doi/10.1093/ijl/ecab013/6374470?guestAccessKey=b3babe5c-f44d-47f4-83a8-5df0f93caeb4>. Luettu 2.12.2021.

Sanastokeskus 1 = Mitä terminologinen sanastotyö on ja mihin sitä tarvitaan?

Sanastokeskus. Saatavissa: http://www.tsk.fi/tsk/fi/sanastotyö_-_mitä_miksi_ja_kenelle?.html. Luettu 8.12.2021.

Sanastokeskus 2 = Sanastoprojektin vaiheet. Sanastokeskus. Saatavissa:

http://www.tsk.fi/tsk/fi/sanastoprojektin_vaiheet-17.html. Luettu 8.12.2021.

Selkokeskus 1 = Selkokielen mittari. Selkokeskus 2021. Saatavissa:

<https://selkokeskus.fi/selkokieli/selkokielen-mittari/>. Luettu 29.11.2021.

Selkokeskus 2 = Selkomittari. Selkokeskus 2018. Saatavissa:

https://selkokeskus.fi/wp-content/uploads/2018/10/SELKOMITTARI_2018_11.10.18.pdf. Luettu 29.11.2021.

Selkokeskus 3 = Työelämän sanastoa selkokielellä. Selkokeskus 2021. Saatavissa:

<https://selkokeskus.fi/selkojulkaisut/tyoelamasanastoa-selkokielella/>. Luettu 22.11.2021.

Slkm 1= Tietoa hankkeesta. Selkeästi meille. Saatavissa:

<https://www.selkeastimeille.fi/tietoa-hankkeesta/>. Luettu: 22.11.2021.

Slkm 2 = Tietoa iskuryhmästä. Selkeästi meille. Saatavissa:

<https://www.selkeastimeille.fi/iskuryhmat-ja-vaikuttaminen/tietoa-iskuryhmasta/>. Luettu 10.1.2022.

Stolt, Jenni 2021: *Selkolukijat selkouutisten testaajina: Laadullinen tutkimus*

Selkosanomien uutistekstien ymmärrettävyydestä. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto. Informaatioteknologian ja viestinnän tiedekunta, kielten maisteriohjelma.

Saatavissa: <https://trepo.tuni.fi/handle/10024/131464>. Luettu 22.11.2021.

Suojanen, Tytti & Koskinen, Kaisa & Tuominen, Tiina 2012: *Käyttäjäkeskeinen kääntäminen*. Tampere: Tampereen yliopisto. Saatavissa:

<https://trepo.tuni.fi/handle/10024/66333>. Luettu 10.12.2021.

Suomalainen, Johanna 2002: Erikoiskielistä yleiskieleen – termeistä sanoiksi.

Kielikello 1. Saatavissa: <https://www.kielikello.fi/-/erikoiskielista-yleiskieleen-termeista-sanoiksi>. Luettu 23.11.2021.

Suonuuti, Heidi 2006: *Sanastotyön opas*. Helsinki: Sanastokeskus TSK ry.

Susitaival, Siiri 2010: *Terminologiseen sanastoon vaikuttavat käytettävyystekijät*.

Tampereen yliopisto, kieli- ja käännöstieteiden laitos, englannin kielen käännöstiede.

Pro gradu -tutkielma. Saatavissa:

<https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/81910/gradu04539.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Luettu 17.12.2021.

TEPA = TEPA-termipankki. Sanastokeskus TSK ry. Saatavissa:

<https://termipankki.fi/tepa/fi/haku/sanasto>. Luettu 7.12.2021.

TEPA 2006 = TEPA-termipankki. Sanastokeskus TSK ry. Saatavissa:

<https://termipankki.fi/tepa/fi/haku/sanastoty%C3%B6>. Luettu 8.2.2022.

Teräväinen, Jaana 2002: *Typografia luettavuuden apuna*. Päättötyö 13.5.2002.

Viestintäalan perustutkintoon valmistava koulutus, suuntautumisala: graafinen media. Pirkanmaan Taitokeskus. Saatavissa: http://www.selko-e.fi/oppaat/typografia_luettavuuden_apuna.pdf. Luettu 15.12.2021.

Tiililä, Ulla 2018: Virkakielityön periaatteet: työtä kielen parissa ihmisten hyväksi.

Kielikello 2. Saatavissa: <https://www.kielikello.fi/-/virkakielityon-periaatteet-tyota-kielen-parissa-ihmisten-hyvak-1>. Luettu 29.11.2021.

TSK 1989 = *Sanastotyön käsikirja. Soveltavan terminologian periaatteet ja työmenetelmät*. SFS-käsikirja 50. Tekniikan Sanastokeskus ja Suomen Standardisoimisliitto SFS, Helsinki. 1989.

TSK 2006 = *Terminologian sanasto*. Helsinki: Sanastokeskus TSK ry. 2006.

Saatavissa: <http://www.tsk.fi/fi/info/TerminologianSanasto.pdf>. Luettu 7.12.2021.

TTS 2014 = *Tietotekniikkasanasto selkokielellä*. Amiedu 15.4.2019. Saatavissa

<https://blogs.helsinki.fi/monatta-hanke/files/2011/05/selkosanasto.pdf>. Luettu 15.9.2021.

Vehmas-Lehto, Inkeri 2005: Terminologista tutkimusta opinnäytteinä. Teoksessa Yli-Jokipii, Hilikka (toim.) *Kielen matkassa multimediaan. Näkökulmia kääntämisen tutkimiseen ja opiskelemiseen*. Helsingin yliopisto: Käännöstieteen laitos. 93–125.

Vernerinet 2020: Nettisanasto. Saatavissa: <https://verneri.net/selko/tietotekniikka-ja-internet/nettisanasto/>. Luettu 22.1.2022.

Vilka, Hanna 2006: *Tutki ja havainnoi*. Helsinki: Tammi.

Virtanen, Hannu 2006: Selkokirjoista selkokieleen, tapahtui vuonna 1981–1990.

Teoksessa Leskelä, Leealaura & Virtanen, Hannu (toim.) *Toisin sanoen: selkokielen teoriaa ja käytäntöä*. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry.

WCAG 2019 = *Verkkosisällön saavutettavuusohjeet (WCAG) 2.1*. Virallinen suomenkielinen käännös 2019. Saatavissa:

<https://www.w3.org/Translations/WCAG21-fi/>. Luettu 9.12.2021.

Wiio, Osmo 1994: *Johdatus viestintään*. Espoo: Weilin + Göös.

Liitteet

Liite 1: Selkokieline sähköpostikutsu tutkimuksen esittelytilaisuuteen

Kutsu tutkimuksen esittelytilaisuuteen

Moil

Minun nimeni on Timo.
Olen 24-vuotias opiskelija
ja opiskelen Helsingin yliopistossa.

Minä teen tutkimusta
yhdessä Selkeästi meille -hankkeen kanssa.

Minä tutkin selkosanastoja.

Selkosanasto tarkoittaa sitä,
että sanan selitys on niin selkeä,
että sanan merkitys on helppo ymmärtää.

Minä olen tehnyt selkosanaston,
jonka aihe on netti ja saavutettavuus.

Sanastossa on erilaisia sanoja,
kuten esimerkiksi eväste ja QR-koodi.

Minä tarvitsen tutkimukseen osallistujia.
Tarvitsen vähintään viisi osallistujaa.

Haluaisitko sinä osallistua tutkimukseen?

Minä tarvitsen sinun mielipiteitäsi,
jotta voin varmasti tietää,
onko selkosanasto hyvä vai ei.

Sinun mielipiteesi selkosanastosta
on minulle tärkeä.

Sinun mielipiteesi avulla minä voin ymmärtää,
miten voin parantaa selkosanastoa.

Jos tämä kuulostaa sinun mielestäsi mielenkiintoiselta,
minä kutsun sinut esittelytilaisuuteen.

Esittelytilaisuudessa minä kerron tarkemmin,
mikä on tutkimukseni aihe,
miten tutkin aihetta
ja miten sinä voit hyötyä selkosanastoista.

Minä järjestän esittelytilaisuuden
tiistaina 25.1.2022.

Esittelytilaisuus alkaa kello 16
ja loppuu kello 17.

Minä pidän esittelytilaisuuden
Microsoft Teams -sovelluksessa.

Jos sinä haluat ilmoittautua esittelytilaisuuteen,
laita viesti Satu Timperille sähköpostitse osoitteeseen
satu.timperi@kvtuki57.fi.

Satu lähettää sinulle kutsun Teams-tapaamiseen.

Esittelytilaisuuden jälkeen sinä voit päättää,
haluatko osallistua tutkimukseen.

Toivottavasti me näemme esittelytilaisuudessa!

Terveisin
Timo Suuronen

Liite 2: Esimerkkidioja tutkimuksen diaesityksestä

Miten tutkimus etenee?

1) Tutustutaan selkosanastoon yhdessä

- esittelen teille sanaston
- keskustellaan yhdessä

2) Pieniä kyselyitä

- mitä mieltä olet sanan X selityksestä?
- minkä takia sanan X selitys oli hyvä tai huono?
- kerron kohta tarkemmin

3) Itsenäinen tutustuminen

- linkki selkosanastoon
- te saatte tutustua selkosanastoon itsenäisesti
- toimiiko kaikki?

Sinun mielipiteesi on tärkeä!

Millaisia kysymyksiä minä kysyn teiltä tutkimuksessa?

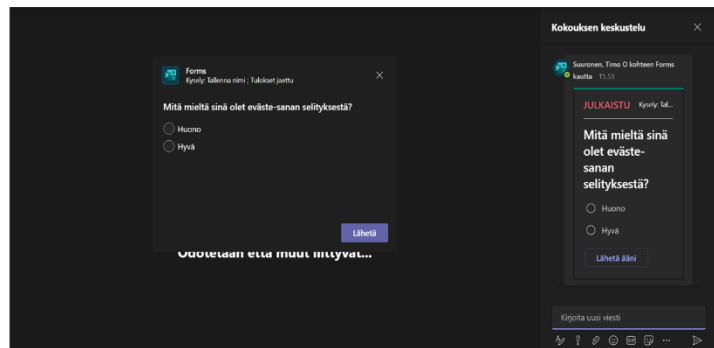
Sinun mielipiteesi on tärkeä!

Ensimmäinen kysymystyyppi on monivalintakysymys.

Vastausvaihtoehtoja on kaksi: "huono" ja "hyvä".

Kun minä julkaisen kyselyn, se ilmestyy näytöllesi ja chattiin.

Liite 3: Selkösanasto lähteineen

Asiakassanasto saatavissa osoitteessa <https://bit.ly/3rJ31ZD>

Liite 4: Taulukko erilaisista listauksista, joissa kerrotaan selkosanaston ymmärrettävyyteen ja luettavuuteen liittyvät piirteet sekä yhtymäkohdat ja eroavaisuudet selkosanastotyön ja terminologisen sanastotyön välillä.

Selkosanaston ymmärrettävyyteen liittyvät piirteet	Selkosanaston luettavuuteen liittyvät piirteet	Selkosanastotyön ja terminologisen sanastotyön samankaltaisuudet ja eroavaisuudet
<ol style="list-style-type: none"> 1. Sananselitykset aloitetaan selitettävällä sanalla. 2. <i>Olla/tarhoittaa</i> -verbiä käytetään sananselityksen alussa. 3. Yläkäsite tulee verbin jälkeen jos mahdollista ja tarpeellista. 4. Sananselityksessä käytetään havainnollistavia esimerkkejä, selityksiä, parafraaseja ja muita samankaltaisia keinoja. 5. Sananselitys aloitetaan isolla kirjaimella ja pilkutetaan oikein kielioppisääntöjen mukaisesti. 6. Suositeltuja aikamuotoja ovat preesens ja pluskvamperfekti. 7. Aktiivilauseetta suositetaan passiivilauseeseen sijasta. 8. Virkkeen voi aloittaa joko 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Typografiset ominaisuudet: sans serif -fontti (Arial), pääotsikon fonttikoko 20, alaotsikoiden fonttikoko 18, sanojen ja leipätekstin fonttikoko 16, selitettävä sana korostettu, musta fontti, fonttia harvennettu 1 p 2. Tiedoston ominaisuudet: paperikoko A4, valkoinen tiedostopohja, sivunumerointi, 2.5 cm marginaalit, helppokäyttöisyyden tarkistus (Word) 3. Kappaleisiin liittyvät ominaisuudet: riviväli 2, oikealiehu, yksi lause/yksi asia on yhdellä rivillä 4. Tekstin tasolla olevat ominaisuudet: esimerkkikappaleet ovat mustan laatikon sisällä erossa muusta tekstistä, toisen sanan selitys ei ala edellisen sananselityksen lopusta samalta sivulta, kappaleet eivät jakaudu kahdelle eri sivulle, valkoista taustaa vasten olevien 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Säilytettäviä asioita ovat yläkäsitteen avulla selittäminen, hyperlinkitys muihin sanaston sanoihin, esimerkkien käyttö, termin esittäminen perusmuodossa lihavoituna, sisällysluettelon sisällyttäminen ja sivunumerointi. 2. Selkosanastotyön työjärjestys on melko samanlainen kuin terminologisessa sanastotyössä: ainoana selkeinä eroina ovat selkosanaston tason määrittely eli hyväksyttävyyteen, luettavuuteen ja ymmärrettävyyteen liittyvien ominaisuuksien valitseminen ja kahden kohderyhmätastauksen laatiminen selkosanaston kohderyhmälle. 3. Toisin kuin terminologisessa sanastotyössä, selkosanastotyössä sananselitys ei perustu vain olennaisille ja erottaville käsitepiirteille vaan jokainen selkosanaston sananselityksessä oleva

<p>päälauseella tai sivulauseella: käänteistä sanajärjestystä voidaan käyttää, jos halutaan korostaa jotakin.</p> <p>9. Sivulauseita suositetaan lauseenvastikkeiden sijasta.</p> <p>10. <i>Sinä</i>-pronominia toistetaan kerran kappaleessa.</p> <p>11. Apuverbien käyttäminen tarpeen mukaan (esimerkiksi <i>voida</i>-verbi).</p> <p>12. Selitettävä sana kannetaan läpi sananselityksen mukana.</p> <p>13. Samanlaisten virke- ja lauserakenteiden käyttäminen sopivissa kohdissa sananselitystä.</p>	<p>havainnollistavien esimerkkikuvien käyttö, huutomerkki ja kysymysmerkki merkitsemässä sanaa ja sen selitystä, hyperlinkit, sanan synonyymi tulee suluissa heti selitettävän sanan perässä</p>	<p>esimerkki ja selitys, jonka avulla sanasta saadaan kognitiivisesti saavutettava, on tärkeä.</p> <p>4. Toisin kuin terminologisessa sanastotyössä, selkosanaston sananselitykset alkavat isolla kirjaimella ja päättyvät pisteeseen, eli ne ovat kokonaisia virkkeitä.</p> <p>5. Yksi sananselitys sivua kohti (jos menee toiselle sivulle, jätetään koko loppusivu tyhjää ja aloitetaan uuden sanan selitys puhtaalta sivulta).</p> <p>6. Terminologisessa sanastotyössä virheiksi lasketut kehämääritelmät ja muut samantyyppiset määritelmävirheet eivät ole virheitä selkosanastoissa, joten sananselityksen suositellaan aloitettavaksi selitettävällä sanalla.</p> <p>7. Selkosanastotyössä ei laadita käsitejärjestelmiä tai käsitekaavioita.</p> <p>8. Termi ja määritelmä käsitetään työssä sanana ja sananselityksenä; terminologisen sanaston kentät <i>määritelmä</i> ja <i>selite</i> ovat sulautuneet sanatietueessa yhdeksi.</p>
--	--	---

Liite 5: Venäjänkielinen lyhennelmä

Автореферат дипломной работы

Хельсинкский университет

Гуманитарный факультет

Магистерская программа письменного и устного перевода

Специализация на переводческой технологии

Тимо Сууронен: «От слов к доступности» – создание глоссариев на упрощенном языке с точки зрения когнитивной доступности

Дипломная работа на соискание академической степени магистра гуманитарных наук, 87 стр. + 7 стр. приложений + 17 страниц автореферата на русском языке

Март 2022

Введение

В данном исследовании рассматривается терминологическая работа с точки зрения упрощенного языка и доступности. Упрощенный язык в Финляндии определяется как «разновидность финского языка, переработанного с точки зрения содержания, структуры текста и лексики в целях удобочитаемости и понятности для людей, испытывающих трудности в чтении и понимании литературного языка» (Leskelä 2019b: 93). Упрощенный язык нужен всем: около 650 000–750 000 человек в Финляндии нуждаются в текстах и коммуникации на упрощенном языке (Juusola 2019: 3).

Основной целью данного исследования является стремление к более когнитивно доступной коммуникации с помощью глоссариев на упрощенном языке. Данные глоссарии могут помочь людям не только лучше понимать слова, включенные в глоссарий, но и понимать тексты, в которых используются объясненные в данном глоссарий слова. Также обращается

особое внимание на то, как отличается работа над упрощенным глоссарием от традиционной терминологической работы, регулируемой терминологическими стандартами. В данном исследовании глоссарий на упрощенном языке называется «*упрощенным глоссарием*» (фин. *selkosanasto*). Упрощенный глоссарий определяется в данной работе как глоссарий, разработанный с точки зрения понятности, удобочитаемости и приемлемости в целях улучшения когнитивной доступности и возможностей людей участвовать в общественной жизни.

Рассматриваются два исследовательских вопроса:

1. Каковы принципы и правила создания упрощенного глоссария, которые делают его и другую информацию, связанную со словами упрощенного глоссария более когнитивно доступной?
2. Как следует применять и адаптировать рекомендации по терминологической работе, чтобы сделать их пригодным для работы над упрощенным глоссарием и для создания упрощенных глоссариев?

Упрощенный глоссарий основывается на трех понятиях: *понятность*, *удобочитаемость* и *приемлемость*. Данные три понятия составляют когнитивную доступность и, таким образом, основу когнитивно доступного упрощенного глоссария. Эти и другие актуальные для данного исследования темы, такие как упрощенный язык, объяснение терминов в текстах на упрощенном языке и когнитивная доступность обсуждаются, например, в публикациях Лееалауры Лескеля (2019b), Инклюзон Европы (2009) и Хансен-Ширры (2020).

Данное исследование проведено в сотрудничестве с проектом «*Selkeästi meille*» («Ясно для нас») (Slkm 1). Цель проекта та же самая, как в данном исследовании – улучшать когнитивную доступность и возможности людей участвовать в общественной жизни. Целевой группой упрощенного глоссария являются люди с когнитивными ограничениями, действующие в проекте. Упрощенный глоссарий является электронным и состоит из 20 слов, выбранных действующими людьми с когнитивными ограничениями и связанных с темой доступности и интернета. Эти люди также участвуют в тестировании упрощенного глоссария. Следует отметить, что фокус на целевой группе является важнейшей темой в данном исследовании – если люди,

входящие в целевую группу текста на упрощенном языке, не воспринимают текст и не могут его тестировать, текст нельзя называть «написанным на упрощенном языке» (Leskelä 2019a: 370–371).

Исследовательским методом в данном исследовании является применение и адаптация метода терминологической работы к работе над упрощенным глоссарием с использованием обратной связи от информантов, участвующих в тестировании упрощенного глоссария. Правила терминологической работы описаны во многих публикациях (напр. Vehmas-Lehto 2005; Sanastokeskus 1), но в них не обращается внимание на целевую группу. Рассматриваются и другие, ранее созданные глоссарии на упрощенном языке в целях получения информации для создания объяснений слов в упрощенном глоссарии данного исследования.

Дипломная работа состоит из пяти глав. Во второй главе рассматривается тема упрощенного языка в Финляндии и отношение его к другим разновидностям финского языка. Обсуждаются и целевые группы и уровни сложности упрощенного языка. Важнейшей темой данной главы является доступность – техническая и когнитивная. В конце данной главы исследуются упрощенный язык с точки зрения терминологической работы и ее стандартов. Также обращается внимание на ориентацию на целевую группу в терминологической работе, которая в контексте данного исследования означает *работу над упрощенным глоссарием с ориентацией на целевую группу*. Третья глава включает определение этапов работы над упрощенным глоссарием: в данной главе содержится пошаговое описание работы и объяснение происходящего на каждом этапе. Тестирование упрощенного глоссария и влияние результатов тестирования на создание объяснений слов в глоссарии исследуются в четвертой главе. В данной главе рассматриваются комментарии информантов с точки зрения удобочитаемости и понятности и определяются свойства, связанные с данными понятиями. Пятая глава отвечает на исследовательские вопросы, подводит итоги и ставит исследовательские вопросы на будущее. В приложениях дипломной работы содержится ссылка на готовый упрощенный глоссарий.

Глава 2: теоретическая база дипломной работы

Упрощенный язык и его отношение к другим разновидностям финского языка

Следует сравнить пять разновидностей финского языка: упрощенный язык, литературный язык, ясный язык, специальный язык и официальный язык. Рассмотрение данных разновидностей финского языка является актуальным: пишется множество текстов на различных разновидностях финского языка, и особенно тексты, написанные на специальном или официальном языке часто являются когнитивно недоступными для многих людей. Рассмотрение является актуальным и для демонстрации большого различия между упрощенным языком и другими разновидностями языка и для демонстрации необходимости упрощенных глоссариев.

Ясный язык выбран для отличия от упрощенного языка, потому что они часто путаются: ясный язык определяется как «разновидность литературного языка, в которой соблюдаются правила правописания и в которой не используют термины, используемые специалистами» (Pyhälahti 2016). Главнейшее различие между упрощенным и ясным языком заключается в фокусе на целевую группу – у ясного языка такого не существует. В данном исследовании создается глоссарий именно на упрощенном а не на ясном языке.

В следующем рисунке описывается отношение между данными пятью разновидностями финского языка. На вертикальной оси описана трудность языка: на верхней части оси расположен трудный и абстрактный язык и в нижней части – легкий и конкретный язык. На горизонтальной оси описывается фокус на целевую группу: на правой стороне оси расположен язык, не ориентированный на читателя, а на левой стороне расположен язык, ориентированный на читателя. Специальный язык показан бордовым цветом, три формы простого языка находятся в левом нижнем углу квадрата, официальный язык показан розовым цветом, литературный язык - фиолетовым, а простой язык - на светло-голубом фоне с фиолетовыми линиями. Пунктирные линии показывают соотношение между специальным и упрощенным языком. Различие между ними можно преодолеть с помощью создания упрощенных глоссариев по разным предметным областям, информация которых недоступна для многих.

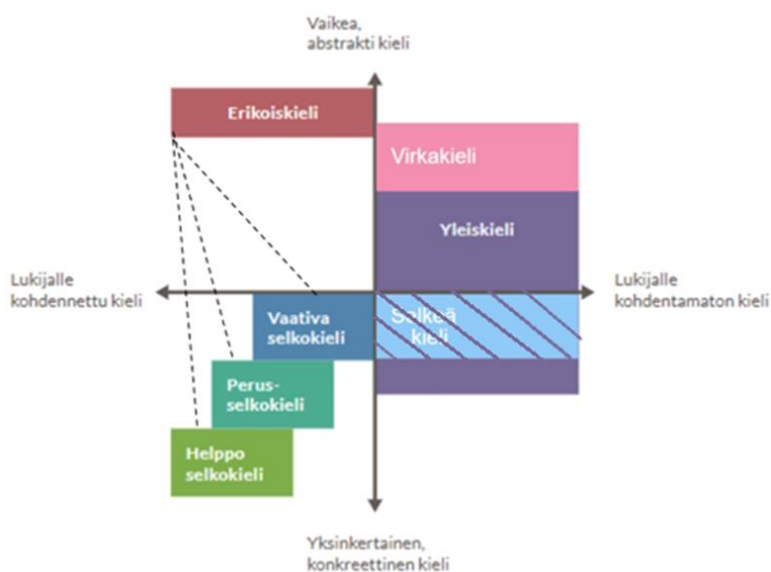

Рисунок 1: Специальный язык, литературный язык, официальный язык, ясный язык и три разновидности упрощенного языка (согласно Leskelä 2019a: 385).

Целевые группы упрощенного языка разделены на три группы (Leskelä 2019a: 97):

1. люди, чьи постоянные и врожденные нейробиологические причины привели их к потребности в упрощенном языке
2. люди, которые в течение жизни страдали от инвалидности или болезни, приведшей их к необходимости использования упрощенного языка
3. люди, чья потребность в упрощенном языке является временной.

Целевая группа данного исследования относится ко второй группе. Следует отметить, что у каждой группы имеется риск исключения от общества из-за своих недостатков и плохого владения языком (Leskelä & Uotila 2020: 229–230): с помощью упрощенных глоссариев возможно помогать людям в их повседневной жизни.

Упрощенный язык разделен на три уровня сложности: легкий, базовый и требовательный. Разделение проведено на основе двух вариантов языка: трудность языка и ориентирование на целевую группу. (Leskelä 2019b: 160.) В Финляндии рекомендации по упрощенному языку созданы для написания текстов на базовом уровне упрощенного языка и касаются, например, удобочитаемости и понятности текста (Leskelä 2019a; Selkokeskus 4).

Доступность

Рассмотрение доступности является актуальным для создания когнитивно доступного глоссария и определения содержания когнитивной доступности в работе над упрощенным глоссарием. В данном исследовании когнитивная доступность заключается в трех понятиях: *приемлемость*, *удобочитаемость* и *понятность*. Чтобы назвать упрощенный глоссарий «когнитивно доступным», следует оптимизировать факторы, связанные с его приемлемостью, удобочитаемостью и понятностью. Когда информанты в тестировании принимают свойства удобочитаемости и понятности упрощенного глоссария, можно сказать, что приемлемость достигнута и когнитивная доступность упрощенного языка реализована.

Доступность разделяется на техническую и когнитивную (Celia). Техническая доступность связана с техническими факторами интернет-сервиса. В нее включен, например, правильно функционирующий исходный код интернет-сервиса и то, что интернет-сервис работает на всех устройствах (Avi 4). Техническая доступность регулируется в Финляндии законом о цифровых услугах «*Digipalvelulaki*», вступившим в силу в 2019 году (Avi 1). Когнитивная доступность, которой до сих пор уделяется меньше внимания, чем технической, означает доступность, связанную с улучшением изучения, восприятия и усвоения новых знаний (Leskelä 2019b: 49–51). Данное исследование сосредоточивается на когнитивной доступности, но следует заметить, что без технической доступности не может быть когнитивной и наоборот. Они взаимосвязаны, но в свете вышеупомянутого факта основное внимание уделяется именно когнитивной доступности.

Улучшение когнитивной доступности является чрезвычайно важным для выживания в мире, полном дисфункциональных и труднопонимаемых текстов (Maas 2020: 19). Мааш (2020: 22–24) представляет на основе Ринка (см. Rink 2019, 2020) семь барьеров на пути к когнитивной доступности, с которыми сталкиваются разные люди:

1. *Сенсорный барьер*: информация подается в такой форме, в которой читатель не может усваивать информацию
2. *Когнитивный барьер*: тема текста является слишком абстрактной

3. *Моторный барьер*: физическая существенность информации является недоступной читателю
4. *Языковой барьер*: информация написана на таком языке, который не понятен читателю
5. *Барьер, связанный с текстами, написанными на специальном языке*: недоступная для многих информация, написанная на специальном языке для специалистов какой-то предметной области
6. *Культурный барьер*: в тексте представлены культурные знания или установки, которые не понятны или не приемлемы читателю
7. *Барьер, связанный с СМИ*: каналы распространения текста или информации являются недоступными.

С помощью упрощенного глоссария, созданного в данном исследовании, мы постараемся решить проблемы, связанные с барьерами 1, 2, 4 и 5.

Приемлемость, удобочитаемость и понятность

Когнитивно доступный упрощенный глоссарий состоит из трех частей:

1. *Приемлемость* описывает то, как люди, входящие в целевую группу упрощенного языка, относятся к текстам, написанным на упрощенном языке.
2. *Удобочитаемость* описывает все факторы, связанные с визуальной читабельностью текста.
3. *Понятность* описывает все лингвистические факторы, связанные с уровнем слова, предложения и текста.

Данные понятия выбраны на основе «золотого стандарта доступности» (Maas 2020: 26–27) и на основе теорий перевода с ориентацией на читателя (Suojanen 2012). Короче говоря, упрощенный глоссарий можно назвать «когнитивно доступным», если при тестировании глоссария информанты принимают (=приемлемость) свойства, способствующие понятности и удобочитаемости.

Удобочитаемость в данном исследовании определяется как визуальная. Свойства, связанные с визуальной удобочитаемостью, включают, например, шрифт, размер шрифта, отказ от использования аббревиатуры, межстрочный интервал, расстояние между строками, ширина колонок и так далее. В данном исследовании используются инструкции и предложения, предлагаемые некоторыми специалистами в области упрощенного языка (см. напр. Leskelä 2019b; Inclusion Europe 2009).

В данной работе разрабатывалась теория для создания объяснений слов на упрощенном языке. Теория создана на основе Хансен-Ширры (2020: 106–107), где описывается два варианта для объяснения слова: *полная эквивалентность* и *частичная эквивалентность*. Полная эквивалентность связана с объяснением слова с помощью парафразов, примеров или картинок. При использовании частичной эквивалентности слово объясняется через гипероним или гипоним. Исходя из данного, представляется следующая стратегия:

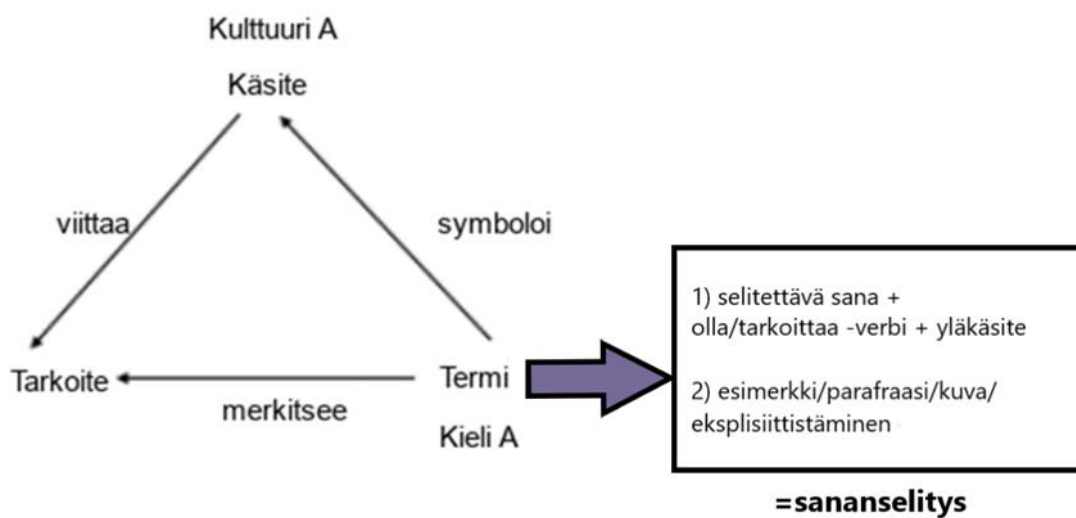

Рисунок 2: Стратегия, используемая при объяснении слова в упрощенном глоссарии. (ред. Hansen-Schirra и др. 2020: 106–107).

Стратегия состоит из двух частей. Объяснение термина происходит следующим образом:

1. Объяснительное слово + глагол *есть/означать* + гипероним (если существует)
- +
2. Пример/парафраз/картинка/какое-то средство экспликации

Данная стратегия применяется во всем упрощенном глоссарии и она называется «стратегией объяснения слова в работе над упрощенным глоссарием с ориентацией на целевую группу».

Терминологическая работа

Традиционная терминологическая работа играет большую роль в создании упрощенного глоссария, и таким образом следует обратить внимание на то, какие правила и стандарты существуют в терминологической работе и как их нужно применять.

Пасанен (2020: 276–277) подразделяет словари на *терминологические* и *не терминологические*. Терминологические словари сильно связаны с какой-то предметной областью и они ориентированы на экспертов данной области. Такие словари не являются доступными. (Pasanen 2020: 277–278). Пасанен (2020: 271–273) представляет терминологические словари как один из возможных способов улучшения когнитивной доступности и использования информации, но не упоминает в данном контексте об упрощенном языке или упрощенном глоссарии.

Терминологические словари строятся вокруг понятий, терминов и определений и основным элементом словаря является *терминологическая статья*. В терминологической статье дается по крайней мере термин, его определение и его варианты на других языках. (Suonuuti 2006; TSK 2006.) Учитывая, что терминологическая статья пройдет через множество изменений для применения к работе над упрощенным глоссарием, в данном исследовании она не называется терминологической статьей но «*статьей в упрощенном глоссарии*» (фин. *sanatietue*). Один пример из изменений, связанных с терминологическими статьями заключается в том, что термины рассматриваются как слова, а определения как объяснения слова. Другое важное изменение также связано с терминами и определениями. В терминологических статьях традиционной терминологической работы термин выделяется жирным шрифтом и «*определение*» ставится перед началом определения (см. напр. Kela 2021: 36). В данном упрощенном глоссарии указывается знаком вопроса и определения восклицательным знаком:

Рисунок 3: Знак вопроса и восклицательный знак для указания места термина и определения (Рисунок: фотобанк Papunet, papunet.net, Sergio Palao / ARASAAC).

Пасанен и Хартама-Хейнонен (2021: 161, 163–166) рассуждают в своей статье о «работе над словарем с ориентацией на пользователя» (фин. *käyttäjätietoinen sanastotyö*) и представляют три раздела работы: *хорошая первая страница и первое впечатление, хорошее отраслевое руководство и передовой опыт в информационной структуре концептуальных страниц*. На основе их работ терминологическая работа в данном исследовании называется «работой над упрощенным глоссарием с ориентацией на целевую группу» (фин. *kohderyhmätietoinen selkosanastotyö*), поскольку основное внимание уделяется именно целевой группе и ее мнениям при тестировании упрощенного глоссария.

Глава 3: проведение пилотного исследования в соответствии с этапами работы над упрощенным глоссарием с ориентацией на целевую группу

В начале главы обращается внимание на этапы работы над упрощенным глоссарием с ориентацией на целевую группу. Этапы созданы и адаптированы на базе традиционной систематической терминологической работы и ее этапов (см. напр. Suonuuti 2006; TSK 1989).

1. определение тематики упрощенного глоссария
2. определение предназначения и целевой группы упрощенного глоссария
3. определение контекста публикации упрощенного глоссария
4. выбор терминов
5. концептуальный анализ
6. определение уровня упрощенного глоссария
7. создание предварительной версии упрощенного глоссария
8. действия, предшествующие тестированию в целевой группе

9. первое тестирование в целевой группе, наблюдение
10. внесение поправок
11. второе тестирование в целевой группе, наблюдение
12. создание доработанного упрощенного глоссария
13. публикация упрощенного глоссария.

Данное пилотное исследование проведено в сотрудничестве с проектом «Selkeästi meille» (Slkm 1), ориентированным на развитие и улучшение когнитивной доступности в интернет-сервисах. Участники проекта, люди с когнитивными ограничениями, предложили тематику и термины данного упрощенного глоссария. Тематикой глоссария является интернет и доступность, и участниками было отобрано 20 терминов в данных предметных областях. Упрощенный глоссарий будет опубликован на веб-страницах проекта в двух разных форматах. Целевая группа включает людей с когнитивными ограничениями, и для оптимизации когнитивной доступности упрощенного глоссария (оптимизация приемлемости, удобочитаемости и понятности) проводится тестирование с желающими участниками проекта.

После выбора терминов проводится концептуальный анализ выбранных терминов. Важнейшее различие между концептуальным анализом в систематической терминологической работе и в работе данного исследования заключается в том, что в терминологической работе стремятся к поиску отличительных концептуальных признаков (см. напр. Suonuuti 2006), а в данной работе мы стремимся к поиску основных концептуальных признаков, помогающих целевой группе упрощенного глоссария с когнитивной доступностью текста. Основными концептуальными признаками являются те, которые по мнению информантов в тестировании помогают им понять значение слова.

Определение уровня в работе над упрощенным глоссарием с ориентацией на целевую группу реализовано с помощью понятий когнитивной доступности: приемлемость, удобочитаемость и понятность. Необходимо подчеркнуть, что определение свойств возможно только для удобочитаемости и понятности: приемлемость возникает в результате принятия свойств, связанных с удобочитаемостью и понятностью. Для определения данных свойств и для получения помощи в создании объяснений слов в упрощенном глоссарии также рассматривались ранее созданные глоссарии на упрощенном языке

(Hilma 2013; Selkokeskus 4; Lastensuojelu.info; Verner.net 2020) и публикации в газете «*Leija*» (рус. «Змей»), ориентированной на людей с ограниченными когнитивными способностями. В газетных текстах на основе метода поиска терминов (см. напр. Pasanen 2009) определялись те приемы, с помощью которых объясняются слова. Среди найденных примеров следует отметить, например, использование глаголов *olla* (есть) или *tarkoittaa* (означать) при объяснении слова и использование гиперонима, настоящего времени и прямого порядка слов.

Тестирование упрощенного глоссария в целевой группе проводилось через приложение программного обеспечения совместной работы Microsoft Teams. Перед тестированием было создано электронное приглашение, разосланное по электронной почте, на встречу, где пытались привлечь людей принять участие в исследовании и обсуждали данное исследование и роль людей, желающих принять участие в нем. Благодаря встрече в исследовании приняли участие шесть информантов. Также была создана форма информированного согласия на упрощенном языке.

Тестирование состояло из трех частей:

1. совместное ознакомление с упрощенным глоссарием
2. вопросы об удобочитаемости и понятности 5 слов
3. самостоятельное ознакомление информантов с упрощенным глоссарием.

Для получения ответов использовались созданные в Microsoft Teams открытые вопросы и вопросы с множественным выбором. Все части тестирования также включали открытое обсуждение и общее наблюдение за отношениями и мнениями информантов к упрощенному глоссарию. В первой части тестирования был представлен весь упрощенный глоссарий с начала до конца и задавалось несколько вопросов о свойствах, связанных с удобочитаемостью и понятностью глоссария. Во второй части задавались более точные вопросы об объяснениях 5 слов. В последней части была предоставлена возможность информантам самим познакомиться с упрощенным глоссарием и высказать свое мнение о нем в целом. Проведенное наблюдение было и структурированным и свободным (Vilkka 2006: 38–41): порядок и место тестирования и задаваемые вопросы были спланированы заранее, но особенно

первая и третья часть тестирования были очень свободными, и информанты имели возможность отвечать в любой подходящей им форме, устной или письменной. Цель тестирования состояла в выяснении принятия информантами свойства, связанных с удобочитаемостью и понятностью упрощенного глоссария.

Тестирование предварительной версии упрощенного глоссария и результаты тестирования

Данная глава посвящена пошаговому анализу удобочитаемости и понятности упрощенного глоссария. Данные понятия рассматриваются с точки зрения комментариев и мнений, полученных в результате тестирования предварительной версии упрощенного глоссария. Определяются свойства, связанные с удобочитаемостью и понятностью упрощенного глоссария, и показывается, какие изменения вносились в соответствии с комментариями информантов. Глава завершается обсуждением различий между терминологической работой и работой над упрощенным глоссарием.

Удобочитаемость

В упрощенном глоссарии используются следующие свойства удобочитаемости. Свойства в значительной степени основаны на Лескеля (2019) и Инклюзон Европы (2009):

1. типографические свойства
2. свойства файла
3. свойства, связанные с абзацем текста
4. свойства, проявляющиеся на уровне текста.

Типографическим свойством считается например шрифт и размер шрифта, а свойством файла например размер бумаги и полей. В третью категорию включены, например, межстрочный интервал и выравнивание предложений, а четвертая категория насчитывает гиперссылки, использование картинок, положение синонима объясненного слова в скобках и так далее.

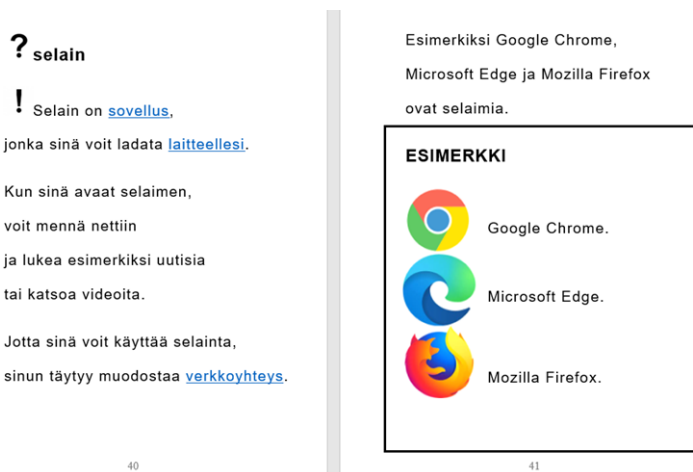

Рисунок 4: Пример объяснения слова «браузер» на финском упрощенном языке.

На рисунке 4 видны некоторые из свойств удобочитаемости, перечисленных ранее. Одно изменение было внесено именно в данное слово, так как информантам не было приятно то, какой был порядок картинок и названий в «коробке для примеров» (на правой стороне объяснения). Другой примечательной коррекцией было изменение рамок коробки с фиолетового на черный.

На основе трех частей тестирования можно сделать вывод о приемлемости визуальных свойств упрощенного глоссария. Например цветные рисунки, шрифт, компоновка текста, восклицательный знак и знак вопроса очень понравились информантами

Понятность

Понятность, а значит и понятность объяснений слов, основывается на вышеуказанной «стратегии объяснения слова в работе над упрощенным глоссарием с ориентацией на целевую группу» (см. рисунок 2). Свойства понятности опираются, например, на рекомендации Лескеля (2019) и на ранее созданные глоссарии на упрощенном языке (см. напр. *Selkokeskus* 4). Данные свойства касаются, например, использования настоящего времени, определенно-личных предложений, придаточных предложений вместо причастий, прямого порядка слов, заглавной буквы и точки.

Представляется пример одного объяснения слова:

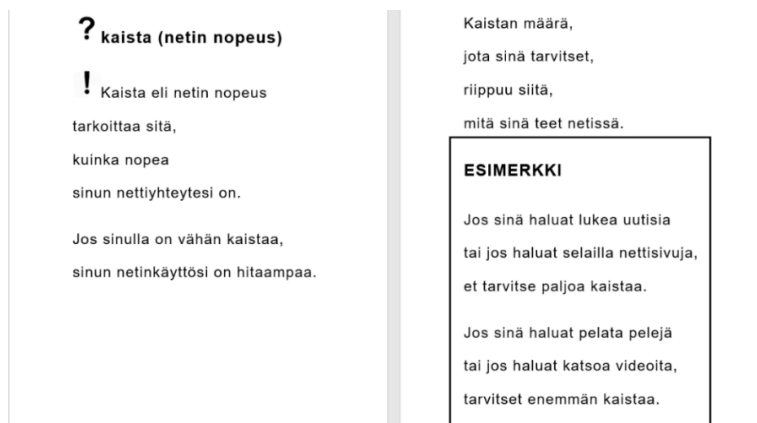

Рисунок 5: Пример объяснения слова «пропускная способность сети» на финском упрощенном языке.

Данное слово тестировано во второй части тестирования. Синоним слова расположен в скобках прямо после объясняемого слова. В начале объяснения используется глагол «означает» («*Пропускная способность сети означает...*»). В объяснении используется как прямой, так и непрямой порядок слов. Непрямой порядок слов можно применять при желании подчеркнуть что-то важное в предложении. В коробке использован повтор структуры предложений в обоих абзацах с целью «необходимого повтора» (Selkokeskus 2: 10). Необходимый повтор в создании текстов на упрощенном языке означает стремление к сохранению привычной структуры предложения для достижения желаемого результата, в данном случае для понимания разницы между медленной и быстрой пропускной способностью сети.

В целом, по результатам тестирования, был отмечен высокий уровень удовлетворенности и приемлемости свойств понятности: объяснения слов были оценены как «*хорошие*», «*ясные*» и «*понятные*». Свойства удобочитаемости и понятности были приняты информантами. Таким образом можно считать, что приемлемость достигнута и упрощенный глоссарий когнитивно доступен.

На основе результатов также можно делать выводы о том, как применять и адаптировать инструкции и стандарты традиционной терминологической работы. Важными свойствами, обязательными для сохранения, являются использование гиперонимов, гиперссылок, примеров и оглавления. Рабочий порядок терминологической работы изменился немного, но остался без

значительных изменений. Основными изменениями стали, например, использование заглавной буквы в начале объяснения слова и завершение его точкой, удаление концептуальных карт и замена определений «*термин*» и «*определение*» словами «*слова*» и «*объяснение*».

Заключение и выводы

В данном исследовании рассматривалась проблема недостаточной когнитивной доступности, и мы постарались решить данную проблему с помощью создания упрощенного глоссария. Цель исследования заключалась в разработке свойств, на основе которых возможно создавать когнитивно доступные упрощенные глоссарии и на основе которых возможно делать другую информацию более когнитивно доступной. В данном исследовании также ставилась задача выяснения, каким образом стандарты и правила традиционной терминологической работы должны быть адаптированы и применимы для работы над упрощенным глоссарием с ориентацией на целевую группу.

В данном исследовании были определены три аспекта когнитивно доступного упрощенного глоссария: *приемлемость*, *удобочитаемость* и *понятность*. Если при тестировании предварительной версии упрощенного глоссария информантами принимаются свойства, связанные с удобочитаемостью и понятностью, можно сказать, что реализуется приемлемость и когнитивная доступность глоссария. Таким образом реализуется и цель ориентирования на целевую группу упрощенного глоссария.

Важнейшим моментом, который следует отметить, является то, что возможно определить свойства для трех аспектов когнитивно доступного упрощенного глоссария, но важнее всего то, как его принимают среди людей, входящих в целевую группу глоссария. Если его не принимают, приемлемость глоссария не реализована и таким образом не достигнута когнитивная доступность. Данные свойства предназначены для облегчения людям, нуждающимся в упрощенном языке, доступа к интересующей их информации в удобном для чтения и понимания виде. Следует отметить, что определенные в данном исследовании свойства не работают для всех людей, входящих в целевые группы

упрощенного языка: каждый раз необходимо снова обращать внимание на целевую группу упрощенного глоссария и передумывать, что действует именно в данной ситуации и какие свойства должны определяться для когнитивно доступного глоссария.

В данном исследовании сделан вывод, что работа над упрощенным глоссарием с ориентацией на целевую группу немного отличается от традиционной терминологической работы. Наибольшие изменения наблюдаются в определениях, которые в данной работе называются «*объяснениями слов*». При работе над упрощенным глоссарием не стоит отказываться от идей и стандартов терминологической работы, а скорее адаптировать их к требованиям целевой группы упрощенного глоссария; провести выборку тех свойств, которые помогают объяснить трудные слова наиболее понятным способом.

Данное исследование было актуальным, так как в настоящее время информация повсюду не является достаточно когнитивно доступной, и к данной проблеме до сих пор не подходили с точки зрения упрощенных глоссариев. Данное исследование стало первым в Финляндии в области упрощенного языка с точки зрения терминологии и терминологической работы, и следует надеяться, что результаты данного исследования помогут в создании более когнитивно доступной информации.